

Засновники:

- Громадська організація
«Культ права»
- Ужгородський національний
університет

Головний редактор журналу
В. Ю. Стеценко

Відповідальний секретар журналу
Л. О. Васечко

Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази
Index Copernicus International
(Варшава, Польща)

Відповідно до Наказу Міністерства
освіти і науки України № 886
від 02.07.2020 р. (додаток 4)
журнал внесено до Категорії «Б»
Переліку наукових фахових видань
України у галузі юридичних наук
(D8 – Право,
D9 – Міжнародне право).

Реєстрація суб'єкта у сфері друкова-
них медіа: Рішення Національної ради
України з питань телебачення і радіо-
мовлення № 2178 від 27.06.2024 р.
Ідентифікатор медіа: R30-04733.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа –
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний універ-
ситет» (вул. Підгірна, буд. 46,
м. Ужгород, 88000,
official@uzhnu.edu.ua,
тел. +38(0312)61-33-21.

Офіційний сайт:

<http://www.publichne-pravo.com.ua>
E-mail: editor@publichne-pravo.com.ua
Тел. +38 (098) 264 94 19

Рекомендовано до друку
Вченою радою Ужгородського
національного університету
(протокол № 7 від 30.04.2026 р.)

Публічне право

Public law

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ
ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (61) / 2026

Видається: щоквартально

Заснований у 2011 році

**Передплатний індекс
89168**

© Громадська організація «Культ права»,
2026

© Ужгородський національний університет,
2026

Наукова рада:

Бандурка О.М. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Баулін Ю. В. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Іншин М. І. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Копиленко О. Л. – д. ю. н., професор, академік НАН України;
Костенко О. М. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Орлюк О. П. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Петришин О. В. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Селіванов А. О. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;
Скрипнюк О. В. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України;

Редакційна колегія:

Стеценко В. Ю. – д. ю. н., професор, головний редактор журналу (Київ);
Андрійко О. Ф. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Київ);
Арістова І. В. – д. ю. н., професор (Суми);
Баймуратов М. О. – д. ю. н., професор (Київ);
Берлач А. І. – д. ю. н., професор (Київ);
Богатирьов І. Г. – д. ю. н., професор (Ірпінь, Київська обл.);
Вавженчук С. Я. – д. ю. н., професор (Київ);
Васечко Л. О. – к. ю. н., доцент, відповідальний секретар журналу (Кременчук, Полтавська обл.);
Дніпров О. С. – д. ю. н. (Київ);
Добковскі Я. – габілітований доктор права (Ольштин, Польща);
Дорофеева Л. М. – д. ю. н., доцент (Ужгород);
Журавльов Д. В. – д. ю. н., професор (Київ);
Карабін Т. О. – д. ю. н., доцент (Ужгород);
Колодій А. М. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Київ);
Коломоєць Т. О. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Запоріжжя);
Копотун І. М. – д. ю. н., професор (Рівне);
Лемак В. В. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Київ);
Литвинов О. М. – д. ю. н., професор (Харків);
Лук'янець Д. М. – д. ю. н., професор (Харків);
Олефір В. І. – д. ю. н., професор, член-кореспондент НАПрН України (Київ);
Петков С. В. – д. ю. н., професор (Дніпро);
Приймаченко Д. В. – д. ю. н., професор (Дніпро);
Савчин М. В. – д. ю. н., професор (Ужгород);
Сідак М. В. – д. ю. н., доцент (Ужгород);
Стеценко С. Г. – д. ю. н., професор, академік НАПрН України (Київ);
Хавронюк М. І. – д. ю. н., професор (Київ);
Чижмарь К. І. – д. ю. н., доцент (Київ);
Шевченко А. Є. – д. ю. н., професор (Ірпінь, Київська обл.);
Юнін О. С. – д. ю. н., професор (Дніпро);
Ярмиш Н. М. – д. ю. н., професор (Київ).

Зміст

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

- МИХАЙЛО БАЙМУРАТОВ,** Ідентифікація людини в межах територіальної спільноти:
БОРИС КОФМАН, до розуміння сутності та визначення ознак і пріоритетів
ДЕНИС БОБРОВНИК в умовах ревіталізації територіальних громад..... 5
(м. Одеса)
- МАР'ЯНА ГАРТМАН** Від ціннісної доктрини до конституційної норми:
(м. Ужгород) єврейська правова традиція у формуванні уявлень
про людську гідність..... 18
- СЕРГІЙ ДАЦІВ** До питання про екологічний конституціоналізм
(м. Харків) як різновид конституціоналізму..... 24

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

- ВОЛОДИМИР** Причинний зв'язок у кримінальному праві:
БЕНЬКІВСЬКИЙ аспект теоретичного обґрунтування..... 32
(м. Київ)
- СЕРГІЙ ТАРАСЮК** Презумпція невинуватості та свобода від самовикриття
(м. Київ) у системі гарантій кримінального провадження..... 40

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

- ВАЛЕНТИНА СТЕЦЕНКО** Сучасні підходи до класифікації прав дитини
(м. Київ) в умовах воєнного стану..... 51
- ЮРІЙ КРИВИЦЬКИЙ** Співвідношення правової та адміністративної реформ
(м. Київ) у системі суспільних перетворень..... 60

ВІТАЄМО!

- ОЛЕКСАНДР ТКАЧЕНКО,** Олексій Веніамінович Кресін:
АНАСТАСІЯ САПАРОВА творячи простір українського порівняльного
(м. Київ) правознавства (до 50-річного ювілею)..... 71

Contents

CONSTITUTIONAL LAW

- BAIMURATOV M.,
KOFMAN B.,
BOBROVNYK D.**
(Odesa) Problems of Interpreting the Terms “Passing” and “Overtaking”
in the Consideration of Road Traffic Accidents..... 5
- HARTMAN M.**
(Uzhhorod) From value doctrine to constitutional norm: Jewish legal
tradition in the formation of ideas about human dignity.....18
- DATSIV S.**
(Kharkiv) On the issue of environmental constitutionalism
as a type of constitutionalism.....24

CRIMINAL LAW AND PROCESS

- BENKIVSKY V.**
(Kyiv) Causal connection in criminal law: theoretical justification 32
- TARASIUK S.**
(Kyiv) Presumption of innocence and freedom from self-incrimination
in the system of criminal procedure guarantees..... 40

THEORY, HISTORY AND METHODOLOGY OF PUBLIC LAW

- STETSENKO V.**
(Kyiv) Modern approaches to the classification of children’s rights
in martial law.....51
- KRYVYTSKYI Y.**
(Kyiv) The relationship between law reform and administrative
reform in the system of societal transformations..... 60

CONGRATULATIONS!

- TKACHENKO O.,
SAPAROVA A.**
(Kyiv) Oleksiy Veniaminovich Kresin:
creating the space of Ukrainian comparative jurisprudence
(to mark the 50th anniversary).....71

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Михайло Баймуратов,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
академік Української академії наук,
професор кафедри політичних наук та права
Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К.Д. Ушинського
ORCID: 0000-0002-4131-1070

Борис Кофман,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
доцент кафедри політичних наук та права
Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К.Д. Ушинського
ORCID: 0000-0001-8121-5190

Денис Бобровник,

кандидат економічних наук, докторант
Національного авіаційного університету
ORCID: 0000-0002-1142-6926

DOI <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2026-61-1>

УДК 342.1+342.7

Ідентифікація людини в межах територіальної спільноти: до розуміння сутності та визначення ознак і пріоритетів в умовах ревіталізації територіальних громад

Проблематика теми. Страте- його невпинний системно-комплек-
гічною особливістю місцевого само- сний вплив на існування, функціо-
врядування (далі – МСВ) виступає нування, розвиток і вдосконалення

функціонування територіальної локальної людської спільноти (територіальної громади /далі – ТГ/), в межах якої кожен з її членів-жителів, по-перше, здійснює свій життєвий цикл, формуючи та реалізуючи свої екзистенційні інтереси, що, по-друге, трансформуються з атитюдно-габітусного (поведінково-діяльнісного) дискурсу у систему прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, а також, по-третє, фертильна частина жителів-членів ТГ реалізують свою репродуктивну функцію (біологічна здатність до відтворення собі подібних – авт.) з метою: а) продовженню свого роду, і одночасно, б) поповнення кадрового складу самої ТГ, а також, в) тлумачачи у глобальному розумінні, зберігання і зростання кількісного складу всієї людської популяції в межах сучасної цивілізації.

Логічно-динамічним та структурно-функціональним результатом реалізації наведених завдань та їх каталізатором виступає ідентифікації людини у різних сферах її існування та функціонування по відповідним ознакам – по кількісним (індивідуальна, групова, колективна); по гуманітарно-якісним (родинна, професійна тощо); по конкретних напрямках гуманітарно-соціального життя (економічна (бізнесова), правоохоронна тощо); по просторовим (територіальна, локальна, регіональна тощо); виходячи з психічного стану людини, її груп та асоціацій (психологічна, психічна); в залежності від володіння відповідними нарративно-конотаційними ознаками (інформаційна, побутова тощо) тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи доктринально-праксеологічні підходи до усвідомлення і розуміння феноменології ідентифікації в межах територіальної громади в контексті ідентифікації сутності та визначення ознак і пріоритетів в умовах їх ревіталізації необхідно

вказати, що серед актуальних на сьогодні питань пошуку механізмів відбудови України та забезпечення локального і регіонального розвитку через розвиток ТГ доцільно виокремити дослідження таких авторів, як: І. Арутюнян, М.О. Баймуратов, М.М. Баймуратов, О. Батанов, Д. Бобровник, О. Боярський, Д. Вишневський, М. Габрель, І. Древаль, М. Добровольська, О. Завальний, О. Квасніцька, Р. Кірін, М. Коваленко, Б. Кофман, В. Кузнецов, О. Нижник, А. Петровських, І. Поповиченко, А. Радкевич, М. Омеляненко, Р. Хван, У. Хоменко, М. Шкрізінянц та інші. Однак у таких дослідженнях питання ідентифікації торкаються тільки скісно, залишаючи не вирішеними складні та не забезпечені організаційно, компетенційно, ресурсно, кадрово та ін. питання її ролі у формуванні, існуванні, функціонуванні, збереження і відновлення у формі ревіталізації ТГ. Ба більше, саме тут об'єктивуються і актуалізуються питання ролі і значення діяльності ОМСВ у плануванні відбудови та пошуку ефективних механізмів негайного і перспективного планомірного відновлення територій в умовах воєнного стану та після його скасування, особливо і пріоритетно у контекстуалізації компетенційного супроводження і забезпечення профільних процесів.

Мета дослідження. Отже, метою статті виступає дослідження процесів ідентифікації людини в межах територіальної спільноти в контексті розуміння сутності та визначення ознак і пріоритетів в умовах ревіталізації територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. Починаючи дослідження феноменології ідентифікації, варто визначити її дефінітивне розуміння та змістовне навантаження. Виходячи з настанов Штучного інтелекту (далі – ШІ) ідентифікація – це процес встановлення тотожності (відповідності) невідомого об'єкта відомому, тобто розпізнавання, хто або що є тим, за кого себе

видає, шляхом порівняння його ознак (паспортні дані, біометрика, логін/пароль, фізичні сліди) з наявною базою даних. Це може стосуватися людей (встановлення особи), предметів (товарів, документів), або навіть психічних процесів (самоуподібнення) [1].

Тобто, йдеться, по-перше, про процес співставлення (через порівняння) невідомого об'єкта відомому, – тобто, розпізнавання через застосування та використання прийомів формальної логіки (*логічно-методологічний критерій* – авт.); по-друге, це здійснюється шляхом порівняння ознак об'єкта, що порівнюється з іншим (*операційно-інструментальний критерій* – авт.); по-третє, таке порівняння здійснюється за наявності відповідної бази даних, що сприяють ідентифікації цього об'єкта (*інформаційно-комплексний критерій* – авт.); по-четверте, коло суб'єктів для ідентифікації включає до себе не тільки людей і предмети, а й навіть психічні процеси (*полі-предметний критерій* – авт.). Тому в контекстуалізації усвідомлення та розуміння феномен ідентифікації як такий репрезентує достатньо складний комплексний, а у конкретно-видовому аспекті й системний процес пізнання, пошуку, порівняння та визначення тотожності об'єктів, що порівнюються.

Такий підхід свідчить, що найбільш складним процесом виступає саме ідентифікація людини. Отже, ШІ стверджує, що під нею розуміється процес встановлення її унікальності, який може означати як технічне розпізнавання (за документами, біометрією), також і психологічне уподібнення себе іншим людям чи групам для формування особистості та соціалізації. Це ключ до розуміння того, хто людина є, і як вона взаємодіє зі світом [2]. Системний аналіз наведеної позиції свідчить про те, що:

– по-перше, процес встановлення унікальності людини може реально і об'єктивно здійснюватися

тільки там, де вона постійно існує та функціонує, – тобто, саме в межах ТГ та в умовах МСВ (*самоврядно-визначальний фактор* – авт.);

– по-друге, процес ідентифікації людини здійснюється на протязі всього її життєвого циклу, що зазвичай проходить в умовах філософського стану повсякденності, коли людина, її групи та асоціації існують та функціонують в межах ТГ, в процесі реалізації неї екзистенційних настанов у вигляді прав, свобод і обов'язків наведених суб'єктів (*екзистенційно-реалізаційний фактор* – авт.);

– по-третє, психологічне уподібнення себе іншим людям чи групам для формування особистості та проходження процесу соціалізації – знову ж такий процес реально і об'єктивно може здійснюватися тільки там, де вона постійно існує та функціонує, – тобто, саме в межах ТГ та в умовах МСВ, де людина уподібнює себе не тільки людям чи їх групам, а й всій територіальній локальній людській спільноті (ТГ) (*соціалізаційно-психологічний фактор* – авт.);

– ба більше, по-четверте, саме МСВ виступає тим соціально-нормативним простором, де формуються підвалини та здійснюється процес соціалізації, тобто людина конкретно і реально, за допомогою інших членів спільноти, реалізуючи комунікативну парадигму відносин з ними, – вчиться жити в межах групової або колективної спільноти, засвоюючи відповідні знання, набуваючи відповідні вміння, формуючи відповідні навички [3] (*соціалізаційно-комунікативний фактор* – авт.).

Враховуючи особливу важливість для існування і функціонування людини саме локального рівня соціуму, ШІ, узагальнюючи існуючі в літературі доктринальні позиції, визначає й процес ідентифікації людини саме в межах ТГ, тобто тієї територіальної локальної людської спільноти, де вона:

а) існує, функціонує, б) продукуючи свої екзистенційні інтереси, в) реалізуючи їх через відповідні конституційні та муніципальні права, свободи та обов'язки, г) застосовуючи для цього інститути публічної влади, включаючи як інститути публічної державної, так й публічної самоврядної (муніципальної) влади [4], а також інституції громадянського суспільства, що вельми конкретно і концентровано презентують інтереси людини, її груп та асоціацій [5], – при цьому г') продовжуючи свій род та одночасно д) детермінуючи існування людської популяції в межах сучасної цивілізації.

Так, ШІ, визначаючи і формулюючи таку форму ідентифікації як *ідентифікацію людини в рамках територіального співтовариства*, вважає, що – це означає зрозуміти її територіальну ідентичність (почуття приналежності до певної території, місту, району), усвідомити її зв'язок з місцевими цінностями, подіями та людьми, що формує її локальну ідентичність, і побачити, як вона сприймає себе як частину цього місця, проявляючи це усвідомлення себе як «свого» у конкретному просторі, відмінному від «чужих» територій [6]. Отже, складовими елементами такої профільної ідентифікації виступають такі:

– територіальна ідентичність (почуття приналежності до певної території, місту, району) (*геопросторовий критерій* – авт.),

– усвідомлення зв'язку територіальної ідентичності з місцевими цінностями, подіями та людьми (*ідентично-аксіологічний критерій* – авт.),

– локальна ідентичність через сприйняття себе як частину цього місця (*мікропросторовий критерій* – авт.),

– прояв усвідомлення локальної ідентичності себе як «свого» у конкретному просторі, відмінному від «чужих» територій (*психологічно-визначальний критерій* – авт.).

Звідси, усвідомлюючи та розуміючи ключові аспекти ідентифікації, системно і комплексно їх аналізуючи, можна зазначити наступне:

І. *Територіальна ідентичність* розуміється і проявляється у вигляді ототожнення людиною себе з конкретною територією (країною, регіоном, містом, мікрорайоном), з формуванням і наявністю відчуття приналежності та ототожнення людини або групи чи асоціацій людей з певним місцем, регіоном чи територією, – що формується через спільний досвід, культуру, історію, цінності та соціальні зв'язки з цим простором, формуючи уявлення «ми» як мешканці «цього місця». Варто враховувати, що під такою ідентичністю необхідно розуміти не лише географічну прив'язаність, а й глибокий емоційний зв'язок та самовизначення людини, що відрізняє їх від інших.

Отже, до ключових аспектів територіальної ідентичності відносяться такі:

а) Самоусвідомлення: особистість усвідомлює себе як члена певної територіальної групи (земляцтва);

б) Емоційний зв'язок: сильні почуття до «своєї» території, її історії та культури;

в) Спільність: відчуття спільності з іншими людьми, які мешкають на тій самій території;

г) Культурна складова: прийняття та розділення місцевих традицій, норм, мови, що формують унікальну регіональну культуру;

г') Ієрархія: може бути багатовартовою (від мікрорайону до національної ідентичності);

д) Психологічна складова: своєю чергою, супроводжує та забезпечує кожну з наведених ознак на рівні психіки (людина завдяки функціонуванню головного мозку сприймає світ, розуміє себе, реагує на події та керує своєю поведінкою) та психології (формування поведінкових настанов) кожного з людей-членів територіальної

локальної людської спільноти (територіальної громади), а також їх груп та асоціацій, що функціонують на відповідній території.

Отже, важливість територіальної ідентичності міститися в тому, що вона надає людям відчуття коріння, стабільності, належності та сприяє формуванню громадянської активності та єдності в територіальній громаді.

II. *Локальна ідентичність* розуміється як почуття причетності до життя, проблем і подій, що відбуваються на своїй території – отже, формується глибоке відчуття приналежності до певної території та місцевої спільноти, що формується на основі спільних культурних цінностей, історії, мови, традицій та спогадів про «малу батьківщину», об'єднуючи індивіда з громадою та сприяючи спільним зусиллям для її розвитку, особливо під час децентралізації та в кризові часи. Такі ж настанови виникають не тільки у людини, але й у її груп та асоціацій, що вона створює для реалізації своїх екзистенційних інтересів.

До ключових аспектів локальної ідентичності відносяться наступні:

а) Приналежність: відчуття себе частиною місцевої громади, а не лише мешканцем країни загалом;

б) Спільність: зв'язок через спільну історію, культуру, пам'ять і навіть побут;

в) Самосвідомість: розуміння унікальності своєї території та її відмінностей від інших;

г) Мотивація: спонукає до активної участі в житті громади та вирішення місцевих проблем;

г') Багатшаровість: поєднує індивідуальний рівень (мікро), рівень громади (об'єднаної територіальної громади /ОТГ/) та державний рівень (макро).

III. *Почуття місця (Sense of Place)* – під ним розуміють емоційну прихильність до конкретного простору, що пов'язана з особистими спогадами,

стосунками та повсякденним досвідом. Варто зазначити, що така прихильність виступає як глибокий емоційний зв'язок людини з певним географічним простором, усвідомлення позитивних відчуттів та ідентифікації себе з цим місцем, що створює відчуття «бути як вдома» або приналежності до нього, перетворюючи просто місце на значущу територію з унікальним сенсом. Отже, необхідно враховувати, що це не просто фізичне розташування, а складний емоційно-психологічний комплекс, що поєднує спогади, емоції, культурні і соціальні аспекти, які роблять місце особливим для особистості чи спільнот, до яких вона входить як член такої спільноти.

Ключовими аспектами феноменології «почуття місця» виступають такі:

а) Емоційна прив'язаність: відчуття комфорту, безпеки, радості чи спокою, пов'язані з місцем;

б) Когнітивне розуміння: знання історії, культури та особливостей місця;

в) Символічне значення: місце стає частиною особистої ідентичності та саморозуміння;

г) Відмінність від «укоріненості» (rootedness): почуття місця – це усвідомлення позитивних емоцій до місця, а укоріненість – глибше відчуття «бути вдома».

Варто зазначити, що це поняття часто розглядається в соціології, географії та психології як важливий елемент формування територіальних ідентичностей.

IV. *Соціальний простір, точніше, муніципальний соціальний простір* тлумачиться як розуміння свого місця серед інших людей (сусідів, земляків) у межах даної території. це багатовимірний простір взаємодії між індивідами, групами та спільнотами, де відбуваються соціальні процеси та формуються відносини. У контексті архітектури такий простір включає всі сфери людської діяльності

(економічну, політичну, культурну) і є структурою, що визначається соціальними зв'язками, статусами та ролями. Варто зазначити, що фактично такий простір виступає територією, де люди реалізують свої потреби, інтереси та взаємодіють через інститути, організації та спільноти.

Ключовими аспектами феноменології соціального простору виступають такі:

а) Сукупність відносин у соціальному просторі: це не фізична територія, а мережа соціальних зв'язків між людьми, їх групами і асоціаціями;

б) Диференціація соціального простору: поділяється на різні підпростори: віртуальний, політичний, економічний та ін.;

в) Динамічність соціального простору: соціальний простір постійно змінюється, відображаючи процеси в суспільстві;

г) Структурність соціального простору: має свої координати (соціальні групи, статуси) та організованість;

г') Багатогранність соціального простору: включає як безпосередні контакти, так і опосередковану взаємодію через інститути.

Отже, необхідно зазначити, що соціальний простір фактично виступає як суспільство, яке розглядається як система взаємодій та відносин у певний час і в певному місці, що визначається діяльністю людей.

Важливо зазначити, що соціальний простір у динамічному розумінні проявляється через:

а) Ставлення до середовища: людина, яка має територіальну ідентичність, виявляє ініціативу, турботу та відповідальність за благополуччя своєї спільноти, на відміну від «стосунку користувача»;

б) Цінності та норми в середовищі: прийняття та поділ муніципальних цінностей та норм, характерних для даної локальної спільноти [7];

в) Символи та історія середовища: визнання місцевої історії, символів, традицій як частини своєї особистої історії.

Отже, іншими словами, ідентифікувати людину в співтоваристві означає відповісти на низку запитань, що мають чіткий просторово-соціальний характер: «Де її дім?», «Хто її люди?», «Що для неї означає це місце?», «Як вона себе почуває в цьому середовищі?».

Звідси можна констатувати, що феноменологія ідентифікації людини в рамках територіального співтовариства у розумінні територіальної локальної людської спільноти:

А) створює складний системний комплекс ознак і властивостей людини, її груп та асоціацій (*визначально-ідентифікаційна ознака* – авт.), що

Б) володіє дуже суттєвим психічно-психологічним та морально-ідеологічним потенціалом (*психологічно-ідеологічна ознака* – авт.), який

В) створює багатопланову та багатосуб'єктну систему комунікаційних взаємовідносин (*комунікаційна ознака* – авт.), що

Г) практично, «зціплює» жителів-членів ТГ у єдину територіально-локальну спільноту з єдиним макropsихічним та макropsихологічним типом поведінки та діяльності (*інтеграційна ознака* – авт.), що

Г') обумовлено наявністю єдиних характеристик повсякденного життя спільноти в умовах муніципалізації всіх аспектів соціальної взаємодії, існування, функціонування, а також розвитку і вдосконалення (*комунікаційно-муніципальна ознака* – авт.).

Саме в таких умовах виникає питання про ревіталізацію територіальних громад, що є системно-комплексним феноменом, що включає в свої межі їх реанімацію, відродження, трансформацію і відновлення їхньої життєдіяльності, зміцнення їх економічної

стійкості та соціальної спроможності, – особливо в умовах війни, кризи чи занепаду) в контексті післявоєнного відновлення України після завершення російсько-української війни.

Реанімація територіальних громад (ТГ) – це комплекс заходів для відновлення їхньої життєдіяльності, економічної стійкості та соціальної спроможності, особливо в умовах війни, кризи чи занепаду, щоб громади могли самостійно вирішувати свої нагальні потреби та забезпечувати якісні послуги для мешканців, зміцнюючи місцеве самоврядування та розвиток через фінансову підтримку, реформи, співпрацю та інвестиції [8].

Ключовими аспектами «реанімації» ТГ виступають такі:

1. Економічна стійкість: допомога громадам у відновленні інфраструктури, створенні нових робочих місць, залученні бізнесу, управлінні земельними ресурсами та фінансах.

2. Соціальні послуги: відновлення доступу до якісної освіти, медицини (ліквідація «госпітального дефіциту»), соціального захисту.

3. Управлінська спроможність: підвищення ефективності місцевих органів влади, навчання кадрів, впровадження сучасних методів управління.

4. Реформування: поглиблення децентралізації, щоб громади мали більше повноважень та ресурсів.

5. Міжнародна підтримка: залучення допомоги від міжнародних організацій, донорів для реалізації проєктів відновлення.

6. Співпраця: об'єднання громад для спільних проєктів та обміну досвідом, як це відбувалося під час реформи об'єднаних територіальних громад (ОТГ).

7. Психологічне супроводження і забезпечення наведених вище процесів за допомогою активізації телеологічно визначеної діяльності інституційної структури локального громадянського суспільства

та за цілеспрямованим сприянням локальних органів публічної влади.

Важливість наведених характерологічних рис, на нашу думку, міститься в наступному:

– в умовах війни: допомагає ТГ та їх жителям-членам виживати, відновлювати зруйноване та готуватися до повоєнної відбудови;

– підвищення якості життя: робить громади більш привабливими для життя та роботи, зупиняє відтік населення та стимулює повернення до громади колишніх її жителів-членів, приваблення нових жителів-членів, не зважаючи на їх правовий стан (громадянство, іноземство, апатридство, біженство тощо);

– зміцнення держави: сильні громади – сильна країна, здатна до побудови ефективного МСВ;

– посилення історичних, географічних, екологічних, культурологічних, інтернаціональних компонентів територіально-локальної ідентичності з метою відновлення ТГ, її перманентного розвитку в кадровому, економічному, інфраструктурному, ресурсному, культурологічному аспектах.

Отже, «реанімація» – це не просто «оживлення», а цілеспрямована, комплексна робота з трансформації та зміцнення громад, щоб вони стали повноцінними, самодостатніми центрами розвитку. Своєю чергою, *ревіталізація ТГ* є більш об'ємним, ширшим і системнішим феноменом, що володіє, по-перше, більш широким методологічним усвідомленням і розумінням; по-друге, більш вдосконалим технологічним інструментарієм; по-третє, багатфакторним організаційним, нормативним і ресурсним супроводженням і забезпеченням, – бо охоплює не тільки питання відновлення, розвитку міст та сіл, оновлення і вдосконалення їх багатоаспектної інфраструктури, скільки застосування системного проєктного підходу для післявоєнного відродження їх та ТГ, що існують та

функціонують на їх територіях, – включаючи й визначальну та стратегічну роль місцевого самоврядування (насамперед, його представницьких і виконавчих органів, що сформовані напряму або опосередковано самою ТГ, через застосування і використання механізмів виборчих технологій чи демократичних призначень) та стратегій стійкого та сталого розвитку. Отже, саме ревіталізація ТГ пропонує, містить та залучає використання інструментів та концепцій для відродження територій та ТГ, що їх населяють, що є критично важливим для України.

Ключовими напрямками ревіталізація ТГ виступають насамперед такі:

А) *Концептуалізація ревіталізації*: визначення суті поняття «ревіталізація», насамперед, в контексті: а) публічного управління (муніципально-регіональний рівні); б) територіального розвитку; в) розвитку ТГ; г) розвитку людини, її груп та асоціацій.

Б) *Проектний підхід до ревіталізації*: використання проектного менеджменту для планування та реалізації відновлення ТГ після війни виступає основоположним елементом.

В) *Роль місцевої влади (органів місцевого самоврядування) в процесі ревіталізації*: дослідження ролі органів місцевого самоврядування у процесах ревіталізації територій та ТГ, що існують і функціонують на них.

Г) *Стратегії розвитку ревіталізації*: розробка підходів до забезпечення стійкості, ревіталізації та розвитку ТГ.

Г') *Європейський досвід ревіталізації*: застосування успішних європейських практик ревіталізації до українських реалій.

Зв'язок феноменології ідентифікації людини в межах територіальної громади з ревіталізацією території, на якій вона існує та функціонує, проявляється насамперед у їх глибокому психологічному взаємному зв'язку між людиною, її групами та

асоціаціями та телеологічними домінантами цього відновлювального процесу. Формулювання колективних цілей всієї громади в сфері ревіталізації території та ТГ, у якій втілюються індивідуальні, групові та колективні телеологічні домінанти, сприяють формуванню, прояву та реалізації відповідних поведінково-діяльнісних настанов суб'єктів МСВ, – насамперед, людини, що свідомо і глибоко усвідомлює екзистенційні завдання свого існування в реальному житті та в його перспективному розвитку. Отже, йдеться про депресивні території, порушені населені пункти, постпромислові міста чи їхні частини, що виникли як результат збройної агресії РФ проти України. Тому варто говорити не лише про відновлення потенціалу та забезпечення поліпшення соціально-економічних показників в містах та інших населених пунктах, а й про масштабне запровадження програм ревіталізації самоврядного простору життєдіяльності людини, її груп та асоціацій. Звідси варто усвідомлювати і розуміти ревіталізацію як комплексний процес відновлення урбанізованої та іншою населеної жителями території, яка піддалась процесу мілітарної структурної деградації, спричиняючи кризовий стан, що робить неможливим або суттєво ускладнює її нормальний економічний і суспільний розвиток, сталий розвиток її населених пунктів, робить неможливим або таким, що об'єктивно утруднює реалізацію екзистенційних прав людини, її груп та асоціацій.

Виходячи з наведеного вище, можна зазначити, що з існування психологічного зв'язку між територіально-локальною ідентифікацією людини та телеологічними домінантами ревіталізації території та ТГ витікає відповідна управлінсько-нормативна парадигма в діяльності органів публічної влади та всіх суб'єктів МСВ, що задіяні в цьому профільному процесі, бо

вони також виступають відповідними носіями територіально-локальної ідентифікації, що робить цей феномен визначальним в процесі відновлення і територій, і ТГ через ревіталізацію. Своєю чергою, формування профільної управлінсько-нормативної парадигми сприяє виникненню відповідного наративного і конотаційного простору, в якому ідентифікація людини-жителя і одночасно члена ТГ відіграє визначальну роль та має стратегічне значення для її формування, активізації і посилення.

Висновки. Резюмуючи викладене вище, можна дійти наступних висновків:

– стратегічною особливістю МСВ виступає його невинний системно-комплексний вплив на існування, функціонування, розвиток і вдосконалення функціонування територіальної локальної людської спільноти (ТГ), в межах якої кожен з її членів-жителів, по-перше, здійснює свій життєвий цикл, формуючи та реалізуючи свої екзистенційні інтереси, що, по-друге, трансформуються з атитюдно-габітусного (поведінково-діяльнісного) дискурсу у систему прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, а також, по-третє, фертильна частина жителів-членів ТГ реалізують свою репродуктивну функцію (біологічна здатність до відтворення собі подібних – авт.) з метою: а) продовженню свого роду, і одночасно, б) поповнення кадрового складу самої ТГ, а також, в) тлумачачи у глобальному розумінні, зберігання і зростання кількісного складу всієї людської популяції в межах сучасної цивілізації;

– логічно-динамічним та структурно-функціональним результатом реалізації наведених завдань та їх каталізатором виступає ідентифікації людини у різних сферах її існування та функціонування по відповідним ознакам – по кількісним (індивідуальна,

групова, колективна); по гуманітарно-якісним (родинна, професійна тощо); по конкретних напрямках гуманітарно-соціального життя (економічна (бізнесова), правоохоронна тощо); по просторовим (територіальна, локальна, регіональна тощо); виходячи з психічного стану людини, її груп та асоціацій (психологічна, психічна); в залежності від володіння відповідними наративно-конотаційними ознаками (інформаційна, побутова тощо) тощо;

– ідентифікація людини в рамках територіального співтовариства містить відповідні складові елементи, а саме: а) територіальну ідентичність (почуття приналежності до певної території, місту, району) (*геопросторовий критерій* – авт.), б) усвідомлення зв'язку територіальної ідентичності з місцевими цінностями, подіями та людьми (*ідентично-аксіологічний критерій* – авт.), в) локальну ідентичність через сприйняття себе як частину цього місця (*мікропросторовий критерій* – авт.), г) прояв усвідомлення локальної ідентичності себе як «свого» у конкретному просторі, відмінному від «чужих» територій (*психологічно-визначальний критерій* – авт.);

– ревіталізація ТГ виступає системно-комплексним феноменом, що включає в свої межі їх реанімацію, відродження, трансформацію і відновлення їхньої життєдіяльності, зміцнення їх економічної стійкості та соціальної спроможності, – особливо в умовах війни, кризи чи занепаду в контексті післявоєнного відновлення України після завершення російсько-української війни;

– зв'язок феноменології ідентифікації людини в межах територіальної громади з ревіталізацією території, на якій вона існує та функціонує, проявляється насамперед у їх глибокому психологічному взаємному зв'язку між людиною, її групами та асоціаціями та телеологічними домінантами цього відновлювального процесу;

– з існування психологічного зв'язку між територіально-локальною ідентифікацією людини та телеологічними домінантами ревіталізації території та ТГ витікає відповідна управлінсько-нормативна парадигма в діяльності органів публічної влади

та всіх суб'єктів МСВ, що задіяні в цьому профільному процесі, бо вони також виступають відповідними носіями територіально-локальної ідентифікації, що робить цей феномен визначальним в процесі відновлення і територій, і ТГ через їх ревіталізацію.

Список використаних джерел

1. Ідентифікація. Штучний інтелект. URL: https://www.google.com/search?q=%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F+%D1%86%D0%B5&oq=%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F+%D1%86%D0%B5&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOTIIA EQABgWGB4yCAgCEAAyFhgeMggIAxAGBYyHjIIAQQABgWGB4yCAgFEAA YFhgeMggIBhAAGBYyHjIIAacQABgWGB4yCAgIEAAyFhgeMggICRAAGBYyHtI BCjEwMDMwajBqMTWoAgiwAgHxBWHB0Qrloth9&sourceid=chrome&ie=UTF-8#cobssid=s (Дата звернення: 15.12.2025).
2. Ідентифікація людини. Штучний інтелект. URL: https://www.google.com/search?q=%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F+%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8+%D1%86%D0%B5&oq=%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F+%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8+%D1%86%D0%B5&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyCQgAEEUYORiABDIICAEQABgWGB4yCAgCEAAyFhgeMgoIAxAGIAEGKIEMgoIBBAAGIAEGKIEMgoIBRAAGIAEGKIEMgoIBhAAGIA EGKIE0gEKMTAxMjBqMGoxNagCCLACAFefx8V1gEkMC9s&sourceid=chrome&ie=UTF-8 (Дата звернення: 15.12.2025).
3. Баймуратов М.О., Кофман Б.Я. Правовий простір місцевого самоврядування та його стратегічна роль у становленні структури муніципальної правової політики держави: до визначення взаємного зв'язку та взаємозалежності. Formation of innovative potential of world science. Collection of scientific papers «SCIENTIA». July 19, 2024. Tel Aviv, State of Israel. P. 36-41.
4. Баймуратов М.О. Публічна самоврядна (муніципальна) влада в Україні: методологічні підходи до визначення основних ознак. *Публічне право*. 2011. № 2. С. 4–11.
5. Ковальчук В. Про правову природу громадянського суспільства та державної влади. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2012. № 2(6). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kvbtadv.pdf> (Дата звернення: 15.12.2025).
6. Ідентифікація людини в рамках територіального співтовариства. Штучний інтелект. URL: https://www.google.com/search?q=%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F+%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8+%D0%B2+%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BA%D0%B0%D1%85+%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE+%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0+%D1%86%D0%B5&sca_esv=76ccbe17e483e5ab&sxsrf=ANbL-n4ZwSts_abQS5cg6Qcw4NzmTXxLPA%3A1768067537582&ei=0ZFiafCfI6SA1fPw6e4qAU&

ved=0ahUKEwiwzJDsxIGSAxUkQFUIHcMTDIUQ4dUDCBE&oq=%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F+%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8+%D0%B2+%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BA%D0%B0%D1%85+%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE+%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0+%D1%86%D0%B5&gs_l=EgxnD3Mtd2l6LXNlcnAieNGW0LTQtdC90YLQuNGE0ZbQutCw0YbRltGPINC70Y7QtNC40L3QuCDQsiDRgNCw0LzQutCw0YUg0YLQtdGA0LjRgtC-0YDRltCw0LvRjNC90L7Qs9C-INGB0L_RltCy0YLQvt Cy0LDRgNC40YHRgtCy0LAg0YbQtUiAvwFQAFi7pwFwAXgAkAEAmAGZAaABqgqqAQMyLjm4AQzIAQD4AQH4AQKYAgigApAIqAIKwgIHECMYJxjqAsICBRAAGO8FwgIIEAAYgAQYogSYAxvxBfbI2xEBIJ3kgcFMS42LjGgB9k4sgcFMC42LjG4B_QHwgcJMi02LjAuMS4xyAeSAYAIAA&scient=gws-wiz-serp (Дата звернення: 16.12.2025).

7. Баймуратов М.О., Кофман Б.Я. «Муніципальні цінності»: до ідентифікації та визначення параметральних ознак профільної феноменології. Електронне наукове видання *«Аналітично-порівняльне правознавство»*. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.13>.

8. Реанімація територіальних громад. Штучний інтелект. URL: https://www.google.com/search?q=%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F+%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85+%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4+%D1%86%D0%B5&sca_esv=76ccebe17e483e5ab&sxsrf=ANbL-n53i1YP9lNo0yzEV_UeBE9cjlX-Vg%3A1768066812806&ei=_I5iabf5MMC_w_PAPrJG72As&oq=%D0%A0%D0%B5%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F+%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%B%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85+%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4&gs_l=EgxnD3Mtd2l6LXNlcnAiPtCg0LXQsNC90ZbQvNCw0YbRltGPINGC0LXRgNC40YLQvtGA0ZbQsNC70YzQvdC40YUg0LPRgNC-0LzQsNC0Kg_PAIIEECMYJzIIEAAYgAQYogQyBRAAGO8FMgUQABjvBTIIEAAYgAQYogQyCBAA GIAEGKIESJ4VUABYAHAAeACQAQCYAYgBoAGIAaoBAzAuMbgBACgBAPgBAvgBAZgCAaACoQGYAwCSBwMwLjGgB_QJsgcDMC4xuAehAcIHazMtMcgHEYAIAA&scient=gws-wiz-serp

Баймуратов М. О., Кофман Б. Я., Бобровник Д. О. Ідентифікація людини в межах територіальної спільноти: до розуміння сутності та визначення ознак і пріоритетів в умовах ревіталізації територіальних громад

Стаття присвячена дослідженню феноменології ідентифікації людини в межах територіальної спільноти в контексті розуміння сутності та визначення ознак і пріоритетів в умовах ревіталізації територіальних громад.

Доводиться, що стратегічною особливістю місцевого самоврядування виступає його невинний системно-комплексний вплив на існування, функціонування, розвиток і вдосконалення функціонування територіальної локальної людської спільноти (територіальної громади), в межах якої кожен з її членів-жителів, по-перше, здійснює свій життєвий цикл, формуючи та реалізуючи свої екзистенційні інтереси, що, по-друге, трансформуються з атитюдно-габітусного (поведінково-діяльнісного) дискурсу у систему прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, а також, по-третє, фертильна частина жителів-членів ТГ реалізують свою репродуктивну функцію (біологічна здатність до відтворення собі подібних – авт.) з метою: а) продовженню свого роду, і одночасно,

б) поповнення кадрового складу самої територіальної громади, а також, в) тлумачачи у глобальному розумінні, зберігання і зростання кількісного складу всієї людської популяції в межах сучасної цивілізації. Аргументується, що логічно-динамічним та структурно-функціональним результатом реалізації наведених завдань та їх каталізатором виступає ідентифікації людини у різних сферах її існування та функціонування по відповідним ознакам – по кількісним (індивідуальна, групова, колективна); по гуманітарно-якісним (родинна, професійна тощо); по конкретних напрямках гуманітарно-соціального життя (економічна (бізнесова), правоохоронна тощо); по просторовим (територіальна, локальна, регіональна тощо); виходячи з психічного стану людини, її груп та асоціацій (психологічна, психічна); в залежності від володіння відповідними наративно-конотаційними ознаками (інформаційна, побутова тощо) тощо. Стверджується, що ідентифікація людини в рамках територіального співтовариства містить відповідні складові елементи, а саме: а) територіальну ідентичність (почуття приналежності до певної території, місту, району) (геопросторовий критерій – авт.), б) усвідомлення зв'язку територіальної ідентичності з місцевими цінностями, подіями та людьми (ідентично-аксіологічний критерій – авт.), в) локальну ідентичність через сприйняття себе як частину цього місця (мікропросторовий критерій – авт.), г) прояв усвідомлення локальної ідентичності себе як «свого» у конкретному просторі, відмінному від «чужих» територій (психологічно-визначальний критерій – авт.). В той же час ревіталізація територіальної громади виступає системно-комплексним феноменом, що включає в свої межі їх реанімацію, відродження, трансформацію і відновлення їхньої життєдіяльності, зміцнення їх економічної стійкості та соціальної спроможності, – особливо в умовах війни, кризи чи занепаду в контексті післявоєнного відновлення України після завершення російсько-української війни. Зв'язок феноменології ідентифікації людини в межах територіальної громади з ревіталізацією території, на якій вона існує та функціонує, проявляється насамперед у їх глибокому психологічному взаємному зв'язку між людиною, її групами та асоціаціями та телеологічними домінантами цього відновлювального процесу. З існування психологічного зв'язку між територіально-локальною ідентифікацією людини та телеологічними домінантами ревіталізації території та територіальних громад витікає відповідна управлінсько-нормативна парадигма в діяльності органів публічної влади та всіх суб'єктів місцевого самоврядування, що задіяні в цьому профільному процесі, бо вони також виступають відповідними носіями територіально-локальної ідентифікації, що робить цей феномен визначальним в процесі відновлення і територій, і територіальних громад через їх ревіталізацію.

Ключові слова: феноменологія ідентифікації, місцеве самоврядування, територіальна громада, ідентифікація людини в межах територіальної громади, реанімація територіальної громади, ревіталізація територіальної громади.

Baimuratov M., Kofman B., Bobrovnyk D. Identification of a person within the borders of a territorial community: towards understanding the essence and determining signs and priorities in the conditions of revitalization of territorial communities

The article is devoted to the study of the phenomenology of human identification within the territorial community in the context of understanding the essence and determining the features and priorities in the context of the revitalization of territorial communities.

It is proved that the strategic feature of local self-government is its continuous systemic and complex influence on the existence, functioning, development and improvement of the functioning of the territorial local human community (territorial community), within which each of its members-residents, firstly, carries out their life cycle, forming and realizing their existential interests, which, secondly, are transformed from an attitudinal and habit (behavioral and activity) discourse into a system of rights, freedoms and obligations of a person and a citizen, and, thirdly, the fertile part of the residents-members of the territorial community realize their reproductive function (biological ability to reproduce their own kind - author) with the aim of: a) continuing their kind, and at the same time, b) replenishing the personnel

of the territorial community itself, and c) interpreting in a global sense, the preservation and growth of the quantitative composition of the entire human population within the framework of modern civilization. It is argued that the logical-dynamic and structural-functional result of the implementation of the above tasks and their catalyst is the identification of a person in various spheres of his existence and functioning according to the corresponding characteristics - quantitative (individual, group, collective); humanitarian-qualitative (family, professional, etc.); specific areas of humanitarian and social life (economic (business), law enforcement, etc.); spatial (territorial, local, regional, etc.); based on the mental state of a person, his groups and associations (psychological, mental); depending on the possession of the corresponding narrative-connotative characteristics (informational-everyday, etc.), etc. It is argued that a person's identification within a territorial community contains the corresponding constituent elements, namely: a) territorial identity (a sense of belonging to a certain territory, city, district) (geospatial criterion - author), b) awareness of the connection of territorial identity with local values, events and people (identical-axiological criterion - author), c) local identity through the perception of oneself as part of this place (microspatial criterion - author), d) manifestation of awareness of the local identity of oneself as "one's own" in a specific space, different from "alien" territories (psychological-determinative criterion - author). At the same time, the revitalization of a territorial community is a systemic and complex phenomenon that includes within its boundaries their resuscitation, revival, transformation and restoration of their vital activity, strengthening their economic stability and social capacity, especially in conditions of war, crisis or decline in the context of the post-war restoration of Ukraine after the end of the Russian-Ukrainian war. The connection of the phenomenology of human identification within a territorial community with the revitalization of the territory in which it exists and functions is manifested primarily in their deep psychological mutual connection between a person, his groups and associations and the teleological dominants of this restoration process. The existence of a psychological connection between the territorial-local identification of a person and the teleological dominants of the revitalization of the territory and territorial community results in a corresponding managerial and normative paradigm in the activities of public authorities and all subjects of the local authority involved in this profile process, because they also act as corresponding carriers of territorial-local identification, which makes this phenomenon decisive in the process of restoring both territories and territorial community through their revitalization.

Key words: phenomenology of identification, local self-government, territorial community, identification of a person within the territorial community, resuscitation of the territorial community, revitalization of the territorial community.

Дата першого надходження статті до видання: 20.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.04.2026

Мар'яна Гартман,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Державного вищого навчального закладу

«Ужгородський національний університет»

ORCID: 0000-0003-3894-1589

DOI <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2026-61-2>

УДК 342.72(569.4)+26-24:17.023+608.1

Від ціннісної доктрини до конституційної норми: єврейська правова традиція у формуванні уявлень про людську гідність

Проблема розуміння людської гідності сьогодні посідає центральне місце, адже є фундаментальною цінністю будь-якого правопорядку, основою системи прав людини та ключовим орієнтиром для правового регулювання у сферах біоетики, медичного права та прав четвертого покоління. Водночас у доктрині дедалі частіше порушуються питання про витоки цієї категорії, зокрема про ті правові традиції, у яких гідність існувала як нормативна цінність задовго до її нормативного закріплення.

Актуальність статті зумовлена потребою переосмислення категорії людської гідності крізь призму її передправових ціннісних джерел і механізмів нормативного регулювання. Єврейська правова традиція є показовою для такого аналізу, оскільки вона тривалий час забезпечувала охорону гідності людини не каталогом прав, а через систему приписів, заборон та обов'язків, що спрямовані на захист цінності людського життя

та недопущення приниження особи. Виявлення логіки переходу від ціннісної доктрини до конституційної норми дає змогу чіткіше зрозуміти генезу сучасного конституційного змісту людської гідності та її місце у структурі основоположних прав.

Метою статті є дослідження єврейської правової традиції як ціннісно-нормативної моделі захисту людської гідності та з'ясування її впливу на сучасний ізраїльський правопорядок, а також формування сучасних уявлень про гідність, життя та межі дозволеного правового втручання.

Стан дослідження. Проблематика людської гідності широко представлена у сучасній юридичній та філософсько-правовій доктрині як вітчизняній, так і зарубіжній. У наукових дослідженнях людська гідність переважно розглядається як фундаментальна конституційна цінність, конституційний принцип або суб'єктивне право. У вітчизняній правовій науці основна увага приділяється з'ясуванню

поняття та правової природи гідності, її місця у системі конституційних цінностей. При цьому це поняття розглядається без звернення до позаєвропейських або релігійно-правових традицій. Заповнення цієї прогалини є основним завданням авторки.

Основний виклад матеріалу. Основи в Письмовій Торі – Брейшит (Буття) 1:27: «І створив Бог людину за образом Своїм; за образом Божим створив її; чоловіком і жінкою створив їх» та «Хто пролле кров людини, того кров буде пролита людиною, бо за образом Божим створив Він людину» (Буття 9:6) [1]. Обидва тексти необхідно сприймати як одне ціле, адже із першого ми розуміємо хто така людина, а з другого – чому людське життя є недоторканим. Звичайно, що у тексті не йдеться про «схожість людини з Богом» у фізичному сенсі. Це означає, що людина є моральним суб'єктом, що здатний до відповідальності. Цінність людини не зумовлена її вчинками, віком чи соціальним статусом. Якщо ж аналізувати заборону вбивства (Буття 9:6), врахувавши, що людина створена «за образом Божим» можемо зробити висновок, що гідність не виводиться із заборони, а навпаки – заборона розгортається з гідності.

Проводячи паралелі з сучасним розумінням універсальності як ознаки прав людини, вважаємо, що образ Божий є універсальною категорією. Йдеться про будь-яку людину – «кожного», що дає легітимну підставу вважати, що гідність у єврейському праві не є конфесійно обмеженою. Термін «кожний» означає принцип недискримінації. Продовжуючи, важливо звернути увагу на формулу «чоловіком і жінкою створив їх», що можна розуміти як те, що жодна людина не «ближча» до Бога за прородою, немає «більш гідних» або «менш гідних людей». У цьому контексті йдеться про зв'язок між образом Божим та принципом рівності.

Таким чином, гідність постає не як соціально наданий статус і не як результат самовизначення особи, а як первинна й універсальна цінність людського життя.

Натомість, талмудична доктрина свідчить про те, що гідність сприймається як юридичний аргумент. Аналізуючи ланцюг дискусій з Талмуду (Брахот 19б), можна зрозуміти її сутність таким чином: чи можна порушити припис Торі, щоб не принизити людину? Фактично ми маємо з одного боку заповідь (заборона) Торі «немає мудрості проти Господа», з іншого – людська гідність, яка є настільки велика, що у певних випадках «відсуває» застосування заборони [2]. Іншими словами, Талмуд закріплює гідність як цінність, яку враховує Тора, а також те, що застосування приписів не може принижувати людину. Тож, гідність у цьому аспекті є нормативним принципом, який діє у межах, визначених самою Торою, не заперечуючи обов'язковості її приписів.

Розуміння людської гідності як нормативного принципу в Талмуді зумовлює питання про її практичну реалізацію. Відповіддю на нього є система конкретних заборон, спрямованих на недопущення приниження особи, що фактично виконують функцію раннього механізму захисту людської гідності.

Одним із найбільш показових прикладів такої заборони є припис Талмуду, відповідно до якого публічне приниження людини прирівнюється до проливання крові: «Хто соромить ближнього – ніби проливає кров» (Бава Меція 58б). У цьому контексті приниження розглядається як особливо тяжке порушення, адже воно знецінює людину, яка є носієм «образу Божого» [3]. Відтак заборона приниження у єврейському праві може розглядатися як одна з ранніх нормативних форм захисту людської гідності, яка за своєю суттю наближена

до сучасного уявлення про право на повагу до людської гідності.

Крім заборони публічного приниження, сформульованої у Талмуді, єврейське право на рівні Писомової Тори містить припис, що спрямований на недопущення образи людини у повсякденному спілкуванні: «І не будете кривдити один одного, але бійся Бога твого» (Ваїкра 25:17). Традиційне тлумачення цього припису у єврейському праві пов'язується із заборною образою словами, тобто завдання моральної шкоди через висловлювання або знецінення іншого [4]. На відміну від матеріальної шкоди, образа словами не має зовнішнього виміру, однак у галахічній традиції вона розглядається як серйозне порушення людської гідності, тому що безпосередньо впливає на внутрішній стан людини.

Наведене дозволяє побачити зв'язок між єврейською традицією та сучасними європейськими стандартами прав людини. Хоча єврейське право не використовує категорію суб'єктивних прав у сучасному розумінні, закріплені у ньому заборони приниження та образи людини фактично виконують функцію захисту її гідності. У цьому сенсі єврейська правова традиція пропонує модель, яка є близькою до європейського підходу за своєю логікою. «Європейськими термінами» йдеться про захист честі і гідності, заборону нелюдського поводження, психологічну шкоду як юридично значущу.

Такий зв'язок між підходом до захисту людської гідності та сучасною європейською традицією відзначається і в сучасній доктрині. Так, Аарон Барак, колишній Голова Верховного суду Ізраїлю, підкреслює, що сучасне правове розуміння людської гідності спирається не лише на універсалістські концепції прав людини, а й на глибокі традиційні уявлення про особливу цінність людської особи. У своїй монографії він стверджує,

що ті, хто раніше займався питанням людської гідності – чи то теологи (як Тома Аквінський), чи то філософи (як Іммануїл Кант), – не розглядали людську гідність як конституційну цінність або як конституційне право, оскільки у той час не існувало каталогів прав. Конституційне розуміння людської гідності є якісно іншим, оскільки воно формується в межах конкретної конституційної системи та залежить від її характеру [5, р. 4]. А. Барак підкреслює вплив історичного розвитку на формування категорії гідності: спочатку гідність існує як соціальна або релігійна цінність, і лише згодом – як юридичне поняття.

Як впливає з позицій А. Барака, людська гідність у правовій системі може існувати як соціальна та конституційна цінність незалежно від її формування у вигляді окремого суб'єктивного права [5, Р. 13]. Такий висновок є особливо показовим у контексті єврейської правової традиції, яка не має переліку суб'єктивних прав, однак володіє широкою системою заборон і обов'язків, спрямованих на охорону гідності людини. Заборона приниження, образи та знецінення іншого є основним механізмом захисту людської гідності. Це підтверджує можливість ефективного забезпечення захисту гідності без прямого закріплення як суб'єктивного права.

Якщо у доктрині людська гідність постає як концепт, що може існувати у формі цінності без повного оформлення як суб'єктивне право, то у сучасному ізраїльському конституціоналізмі ця ідея отримує чітке нормативне вираження. Це насамперед пов'язано з ухваленням Основного закону: Людська гідність і свобода 1992 року, який визначив новий етап у правовому захисті гідності людини. Цей Основний закон є складовою системи базових законів, що у сукупності виконують роль писаної конституції, метою якої є закріплення фундаментальних

цінностей Держави Ізраїль як єврейської та демократичної держави.

Відповідно до статті 1 Основного закону людська гідність та свобода є базовими цінностями державного правопорядку. Важливо підкреслити, що це положення є не просто декларативним формулюванням, адже наступні статті вибудовують механізм охорони гідності через заборону посягання на життя, тіло, гідність особи (ст. 2), а також через вимогу поваги до гідності кожної людини (ст. 4) [6]. Із цього випливає висновок, що положення Основного закону відтворюють логіку, що притаманна проаналізованій нами вище єврейській правовій традиції,

Таке нормативне розуміння людської гідності узгоджується з класичною єврейською правовою доктриною, зокрема з підходом Моше бен Маймона (Рамбама). У своїх працях він виходить із того, що людська гідність є складовою правового статусу особи як такої і не зникає навіть у разі вчинення злочину (Мішне Тора, Hilkhot Sanhedrin 24:10) [7]. Покарання, за Рамбамом, не скасовує людської природи правопорушника і не може виправдовувати приниження його тіла чи особистості. Таке розуміння на пряму корелює із положенням ст. 2 Основного закону.

Важливе значення для розуміння правової природи людської гідності має стаття 8 Основного закону: людська гідність і свобода, яка встановлює дозволені обмеження прав. Вона передбачає, що втручання у сферу людської гідності можливе лише за умови законності, легітимної мети, відповідності цінностям Держави Ізраїль та дотримання принципу пропорційності [6]. Іншими словами, у сучасному ізраїльському праві гідність функціонує як нормативний орієнтир, який не виключає обмежень, проте вимагає їх суворого обґрунтування.

Водночас ст. 11 Основного закону покладає обов'язок поваги до

людської гідності на усі органи державної влади [6], що підкреслює публічно-правовий характер цього принципу та його значення як загальнообов'язкової конституційної цінності.

Розуміння людського життя як абсолютної цінності, що закріплене у єврейській правовій традиції, має безпосереднє значення для формування сучасних прав четвертого покоління. Йдеться не про окреме суб'єктивне право, а про аксіологічну передумову, яка обмежує допустимі межі втручання у сферу людського життя в умовах розвитку біомедичних технологій. Такий висновок сформульовано нами на основі положень Мішни: «Хто рятує одне життя – рятує цілий світ» (Sanhedrin 4:5) [8], яке підкреслює унікальність і незамінність кожної людини. Така теза є протиставленням утилітарному підходу до людини як біологічного ресурсу та визначає ціннісну основу сучасних біоетичних стандартів, зокрема у сфері захисту життя.

Висновки

1. Єврейське право не оперує категорією прав людини у сучасному правовому розумінні. У класичній єврейській правовій традиції відсутні суб'єктивні права як права вимоги особи, звернені до держави. Натомість формується широка система заборон і обов'язків, що спрямовані на охорону людської гідності, життя.

2. Гідність впливає з уявлення про створення людини за образом Божим і не зникає навіть у разі вчинення злочину. Заборона приниження, знецінення особи є основним механізмом правового захисту гідності, що дозволяє припустити про її нормативних характер (хоча й не через суб'єктивні права). Сучасна доктрина, зокрема у працях А. Барака, концептуально пояснює можливість існування людської гідності як правової цінності без її нормативного закріплення у вигляді суб'єктивного права.

3. У Основному законі Держави Ізраїль: Людська гідність і свобода 1992 року людська гідність і свобода є фундаментальними цінностями, які захищаються переважно через заборону посягання та втручання, що принижують особу. Таким чином, сучасне право Ізраїлю фактивно трансформувало традиційні єврейські уявлення про людину у норми конституційної цінності.

4. У єврейському праві не існує системи прав людини у формальному сенсі, натомість є ціннісно-нормативна модель захисту людини, у якій відповідні уявлення про цінність людини передували правам та визначили зміст і спрямованість їх подальшого правового закріплення, зокрема в контексті прав четвертого покоління, що виникають як відповідь на біомедичні, технологічні та біоетичні виклики сучасності.

Список використаних джерел:

1. Тора (П'ятикнижжя Мойсея). Книга Буття (Берешит) / пер. з давньоєвр. URL: <https://www.sefaria.org/Genesis> (дата звернення: 12.01.2026).
2. Талмуд Вавилонський. Трактат Брахот (Berakhot). URL: <https://www.sefaria.org/Berakhot.19b> (дата звернення: 12.01.2026).
3. Талмуд Вавилонський. Трактат Бава Меція (Bava Metzia). URL: https://www.sefaria.org/Bava_Metzia.58b (дата звернення: 12.01.2026).
4. Тора (П'ятикнижжя Мойсея). Книга Ваїкра (Левіт) URL: <https://www.sefaria.org/Leviticus.25.17> (дата звернення: 12.01.2026).
5. Barak A. Human Dignity: The Constitutional Value and the Constitutional Right / A. Barak. – Cambridge : Cambridge University Press, 2015. 360 p. URL: <https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2020/10/Aharon-Barak-Human-dignity.-The-Constitutional-Value-and-the-Constitutional-Right.pdf>
6. Basic Law: Human Dignity and Liberty (1992). URL: https://knesset.gov.il/laws/special/eng/basic3_eng.htm (дата звернення: 13.01.2026).
7. Маймонід М. Мішне Тора. Закони Санхедріону. URL: <https://www.sefaria.org> (дата звернення: 13.01.2026).
8. Mishnah. Sanhedrin 4:5. URL: <https://www.sefaria.org> (дата звернення: 13.01.2026).

Гартман М. Т. Від ціннісної доктрини до конституційної норми: єврейська правова традиція у формуванні уявлень про людську гідність

У статті здійснено теоретико-правовий аналіз поняття людської гідності в єврейській правовій традиції у співвідношенні з сучасними стандартами прав людини. Обґрунтовується теза про те, що класичне єврейське право не оперує категорією суб'єктивних прав людини у сучасному публічно-правовому розумінні, однак формує цілісну ціннісно-нормативну модель захисту людини через систему заборон і обов'язків, спрямованих на охорону людської гідності та життя.

Показано, що у Письмовій Торі людська гідність впливає з уявлення про створення людини за образом Божим, що зумовлює універсальний і недискримінаційний характер її цінності. Аналіз талмудичної доктрини дозволяє розкрити гідність як нормативний принцип, який враховується при застосуванні приписів Тори та знаходить своє практичне вираження у забороні приниження, знецінення та публічної образи особи. Така заборона розглядається як одна з ранніх форм правового захисту людської гідності.

Доведено, що в єврейській правовій традиції людська гідність не втрачається навіть у разі вчинення злочину, що корелює з підходом Моше бен Маймона (Рамбама) до правового статусу особи. Окрема увага приділяється сучасному ізраїльському конституціоналізму, зокрема Основному закону Держави Ізраїль «Людська гідність і свобода» 1992 року, який трансформував традиційні уявлення про гідність у форму конституційної цінності та нормативного орієнтиру для діяльності органів державної влади.

У статті також обґрунтовано, що розуміння людського життя як абсолютної цінності, закріплене в єврейській правовій традиції, виступає аксіологічною передумовою сучасних прав четвертого покоління та біоетичних стандартів, визначаючи допустимі межі втручання у сферу людського життя в умовах розвитку біомедичних технологій.

Ключові слова: людська гідність, єврейське право, Тора, Талмуд, образ Божий, Основний закон Ізраїлю, конституційна цінність, права людини, біоетика, права четвертого покоління.

Hartman M. From value doctrine to constitutional norm: Jewish legal tradition in the formation of ideas about human dignity

Abstract. The article provides a theoretical and legal analysis of the concept of human dignity in the Jewish legal tradition in relation to modern human rights standards. The thesis is substantiated that classical Jewish law does not operate with the category of subjective human rights in the modern public-legal sense, but forms a holistic value-normative model of human protection through a system of prohibitions and obligations aimed at protecting human dignity and life.

It is shown that in the Written Torah, human dignity stems from the idea of creating a person in the image of God, which determines the universal and non-discriminatory nature of its value. The analysis of the Talmudic doctrine allows us to reveal dignity as a normative principle that is taken into account when applying the Torah's prescriptions and finds its practical expression in the prohibition of humiliation, devaluation and public insult of a person. Such a prohibition is considered one of the early forms of legal protection of human dignity.

It is proven that in the Jewish legal tradition, human dignity is not lost even in the event of a crime, which correlates with the approach of Moshe ben Maimon (Rambam) to the legal status of a person. Special attention is paid to modern Israeli constitutionalism, in particular the Basic Law of the State of Israel "Human Dignity and Freedom" of 1992, which transformed traditional ideas about dignity into the form of a constitutional value and a normative guideline for the activities of state authorities.

The article also substantiates that the understanding of human life as an absolute value, enshrined in the Jewish legal tradition, serves as an axiological prerequisite for modern fourth-generation rights and bioethical standards, determining the permissible limits of interference in the sphere of human life in the context of the development of biomedical technologies.

Key words: human dignity, Jewish law, Torah, Talmud, image of God, Basic Law of Israel, constitutional value, human rights, bioethics, fourth generation rights.

Дата першого надходження статті до видання: 23.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.04.2026

Сергій Даши́в,

аспірант кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0009-0004-3036-1760

DOI <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2026-61-3>

УДК 342.4

До питання про екологічний конституціоналізм як різновид конституціоналізму

Включення до тексту конституцій положень, які покладають на державу зобов'язання щодо вжиття заходів спрямованих на захист навколишнього природного середовища, розширюють її регулятивну роль у цій сфері та гарантують права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля, зумовило появу в науковому дискурсі концепції екологічного конституціоналізму. Оскільки це відносно нове поняття включає термін конституціоналізм, який у класичному ліберальному розумінні передбачає обмежене правління, верховенство права, суверенітет народу та гарантування прав людини, виникає необхідність розглянути та дослідити конституціоналізм та екологічний конституціоналізм з метою з'ясування співвідношення між ними, а також визначити доцільність використання терміну екологічний конституціоналізм.

Метою статті є узагальнення висновків автора за результатами дослідження та порівняння змісту понять конституціоналізм та екологічний конституціоналізм.

Стан розробки проблеми та методологія. Зміст поняття конституціоналізм активно досліджують українські вчені, такі як В. М. Шаповал, М. В. Савчин, А. З. Георгіца та І. Є. Словська, А. Р. Крусян, В. В. Речицький, О. М. Бориславська, М. І. Козюбра та інші.

Що стосується екологічного конституціоналізму, то його зміст найбільш повно на сьогодні розкритий у зарубіжних публікаціях таких авторів як Е. Дейлі (E. Daly), Джеймс Ар. Мей (James R. May), Л. Джей Котзе (L. J. Kotzé), С. Букман (S. Bookman), О. Келлерер (O. Kelleher), Б. Гадсон (B. Hudson), Б. Гару (B. Gareau). Серед українських дослідників зазначеною проблематикою займаються Г. В. Потапчук, О. В. Батанов, М. В. Костицький, М. В. Бесчастний, Н. В. Кушакова-Костицька.

Ця стаття є однією з перших спроб розглянути поняття конституціоналізму та екологічного конституціоналізму у взаємозв'язку між ними з метою обґрунтування доцільності запровадження в науковий дискурс

такої категорії як екологічний конституціоналізм.

Застосовуючи загальнонаукові методи аналізу та синтезу, автор визначає зміст і складові поняття конституціоналізму та екологічний конституціоналізм, а також виокремлює елементи, які є спільними для обидвох понять. Дослідження ґрунтується на цивілізаційному підході в межах якого конституціоналізм та екологічний конституціоналізм розглядаються виходячи із засад ліберально-демократичного сприйняття державно-правової дійсності, притаманного євроатлантичній цивілізації.

Виклад основного матеріалу, на думку автора, доцільно розпочати з аналізу та загальної характеристики поняття конституціоналізму.

М. Розенфельд, дослідник із США, наводить три основні характеристики сучасного конституціоналізму – обмеження влади держави, дотримання верховенства права та захист основоположних прав [1, с. 3]. Інший американський дослідник, Перрі Паттерсон вказував, що конституціоналізм – це віра, яку людина покладає на силу документа як засіб контролю над урядом; він розглядається як інструмент запобігання тиранії та захисту прав людини.

В українській правовій думці конституціоналізм розглядається у трьох вимірах: політичному, філософсько-історичному та юридичному [3, с. 72]. У межах цієї публікації автор зосередиться тільки на юридичному аспекті конституціоналізму.

За визначенням В. М. Шаповала, конституціоналізм є політико-правовою ідеологією, інтелектуальним узагальненням, притаманним певному етапу історичного розвитку, а також формою державного правління, обмеженого за змістом конституції [4, с. 17]. Дослідник визначає конституціоналізм як режим функціонування держави та її інститутів, що водночас

є режимом взаємостосунків держави і людини, а також як правову ідеологію, яка відображає і водночас прогнозує розвиток творення та застосування правових норм [5, с. 25–27].

М. В. Савчин стверджує, що конституціоналізм є багатовимірним політико-правовим феноменом і складною структурою. Конституціоналізм є соціальним явищем, що відображає еволюцію поглядів, ідей і доктрин про природу конституції та політичну практику втілення таких ідей у життя [6, с. 19].

С. В. Шевчук розглядає конституціоналізм як режим функціонування державної влади відповідно до конституції, при цьому термін «конституціоналізм» у суспільстві, в якому діяльність держави спрямована виключно на досягнення конкретних, нормативно визначених суспільних цілей відповідно до загально визначених правових принципів і норм, розуміється в широкому значенні – як Конституція, заснована на ідеології конституціоналізму» [7, с. 136–137].

А. З. Георгіца та І. Є. Словська запропонували визначати конституціоналізм як складну та специфічну політико-правову категорію, що включає як складові структурні елементи доктрину, чинне законодавство та юридичну практику реалізації відповідних ідей і норм, що їх закріплюють [8, с. 59].

За визначенням А. Р. Крусян сучасний конституціоналізм є публічно-правовою системою конституційної організації сучасного суспільства на основі права, демократії та утвердження конституційно-правової свободи людини, змістом якої (цієї системи) є конституція та конституційне законодавство, конституційні правовідносини, конституційна правосвідомість, конституційна правосвідомість, конституційний правопорядок, функціонування якої спрямоване на обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав і свобод людини [3, с. 122].

Варто звернути увагу на доробок В. В. Речицького, який оперує поняттям органічний конституціоналізм. Дослідник зазначає, що органічний конституціоналізм було винайдено в якості деперсоніфікованого регулятора капіталізму – широку нормативну систему, що ґрунтується на необмеженій інтелектуальній свободі й характеризується добре помітною тенденцією до скасування будь-яких бюрократичних кордонів [9, с. 75]. Сутність органічного конституціоналізму становить свобода, ринок і демократія. Будь-який органічний конституціоналізм є глибоко просякнутим духом свободи, демократії, прав людини та соціального прогресу. В органічному конституціоналізмі свобода передбачає і спирається на демократію, проте не є її продуктом. Необмежена конституцією демократія становить загрозу свободі та ринку, а отже органічна конституція вважає свободу пріоритетним об'єктом свого нормативного впливу [10, с. 39–40].

Наведений, хоча й неповний, огляд визначень конституціоналізму дає підстави виокремити його основні риси: принцип народного суверенітету, принцип найвищої юридичної сили конституції, принцип обмеженого правління, верховенства права, забезпечення дотримання основоположних прав та свобод людини.

Призначення конституціоналізму авторцієї публікації вбачає в обмеженні свавілля держави щодо особистості, створенні умов для реалізації індивідуальної свободи та гарантуванні можливості кожному реалізувати свої права.

За таких обставин постає питання про місце екологічного конституціоналізму в структурі загального конституціоналізму.

Ерін Дейлі та Джеймс Р. Мей визначають екологічний конституціоналізм як глобальне явище, що має гібридну природу, виникає на перетині конституційного права, екологічного права та прав людини, а подекуди

й прав екосистеми. Він включає як матеріальні права (на повітря, воду, сталий розвиток), так і процедурні гарантії (доступ до правосуддя, участь в ухваленні рішень) і діє на різних рівнях управління (національному, субнаціональному, міжнародному) [11, с. 8–10, 11]. Луїс Дж. Котзе, професор права із Північно-Західного університету (Південно-Африканська Республіка), визначає його як спеціалізовану форму конституціоналізму, що покликана регулювати взаємозв'язок між людиною та довкіллям через права, обов'язки, інституційну архітектуру та принцип верховенства права [12, с. 14–15]. Вчений стверджує, що екологічний конституціоналізм є неймовірно популярною (та можливо відчайдушною) спробою покращити стан захисту навколишнього природного середовища крізь знайому призму конституціоналізму [13, с. 189].

Деякі дослідники під екологічним конституціоналізмом розуміють закріплення у конституціях прав людини пов'язаних із навколишнім природним середовищем та положень, які покладають на державу зобов'язання вживати заходів спрямованих на забезпечення навколишнього природного середовища певної якості [14], [15], [16].

Сем Букман визначає екологічний конституціоналізм як спробу захистити екологічні питання від звичайної політики, здебільшого через права та суди. Автор виділяє асертивний та захисний екологічний конституціоналізм. Асертивний екологічний конституціоналізм виходить із того, що урядові дії посягають на гарантовані права та відповідно мусять бути скориговані цей підхід базується на традиційній логіці правового захисту [17, с. 1288–1289]. Захисний екологічний конституціоналізм, навпаки, зосереджується на використанні конституційних положень для підтвердження і захисту повноважень держави щодо екологічного регулювання – особливо у випадках, коли такі повноваження

оскаржуються з посиланням на інші конституційні права (наприклад, на право власності чи свободу підприємництва). Він виконує функцію балансування, використовуючи екологічні норми як противаги іншим конституційним правам, зокрема праву власності; 2) підтвердження повноважень держави, посилюючи законодавчу та виконавчу компетенції у сфері охорони довкілля. Захисний підхід не вимагає наявності індивідуально здійснених прав. Він може ґрунтуватися на загальних конституційних принципах або політичних директивах, які не є безпосередньо судово захищеними, але мають інтерпретаційне та легітимуюче значення [17, с. 1291–1305].

В Україні концепція екологічного конституціоналізму досліджується кількома вченими. Так Г. В. Потапчук у своїх статтях порушує проблематику методологічного пізнання екологічного конституціоналізму, зокрема, вказує на доцільність застосування аксіологічного методу в дослідженнях [18, с. 50], обґрунтовує формування елементно-блокової структури побудови феноменології екологічного конституціоналізму, яка має дворівневу структуру – на національному та міжнародному рівнях [19]. Дослідниця обґрунтовує, що екологічний конституціоналізм є новим типом загального конституціоналізму та вказує на спільний суб'єктний склад обох правових явищ [20].

Г. В. Потапчук виділила чотири елементи екологічного конституціоналізму до яких віднесла правоохоронні настанови конституційного права, міжнародного права, прав людини та права навколишнього середовища [19, с. 14]. Концепція Г. В. Потапчук щодо елементного та суб'єктного складу екологічного конституціоналізму передбачає, що екологічний конституціоналізм виник насамперед на глобальному, міжнародно-правовому рівні [20, с. 56, 59–61, 64–65, 68].

О. В. Батанов розглядає екологічний конституціоналізм як вид конституціоналізму в цілому [21, с. 51], а М. В. Костицький, М. В. Бесчастний та Н. В. Кушакова-Костицька – як один із багатьох трендів сучасного конституціоналізму [22, с. 10].

Узагальнюючи наведені вище точки зору на екологічний конституціоналізм допустимо стверджувати, що це явище розглядається як спосіб посилити інструментарій захисту навколишнього природного середовища загалом та прав людини в цій сфері зокрема шляхом закріплення в конституції як нормативно-правовому акті найвищої юридичної сили відповідних положень та гарантування відповідних прав людини.

У цьому контексті відкритим залишається питання про співвідношення екологічного конституціоналізму та конституціоналізму загалом. Чи дійсно допустимо розглядати перший як різновид останнього?

Екологічний конституціоналізм передбачає гарантування та забезпечення реалізації прав людини в сфері навколишнього природного середовища, наприклад, права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Водночас також передбачає посилення спроможності держави в сфері екологічної політики шляхом закріплення відповідних цілей, обов'язків та функцій держави у конституціях, що відповідно веде до розширення ролі держави як у сфері захисту навколишнього природного середовища, так і в будь-яких інших сферах суспільного життя, діяльність людини у яких може мати вплив на навколишнє природне середовище. У результаті звужуються межі свободи в сфері підприємницької діяльності, розпорядження власністю тощо. Таким чином екологічний конституціоналізм має потенціал до розширення регулятивної ролі держави, посилення її присутності у суспільному житті.

Автор цієї публікації критично ставиться до ідеї визнання екологічного конституціоналізму різновидом загального конституціоналізму. Погоджуючись із позицією О. М. Бориславської відповідно до якої сутність конституціоналізму полягає у наявності системи обмеженого правління; забезпеченні стану за якого конституція є засобом обмеження державної влади, гарантією індивідуальної свободи, функціонування громадянського суспільства, недопущення державного свавілля [23, с. 29], автор вважає за недоцільне розглядати екологічний конституціоналізм як різновид конституціоналізму, оскільки це веде до розмивання змісту самого поняття конституціоналізму.

Ілюстрацією такого розмивання автор цієї статті вважає твердження про існування екологічного конституціоналізму у Китайській Народній Республіці, яке неодноразово можливо зустріти в працях зарубіжних дослідників [24], [25]. При цьому інші автори вказуються на те, що в КНР існує конституція, але відсутній конституціоналізм в ліберальному розумінні цього терміну [25, с. 193]. На думку автора в основі тези про те, що екологічний конституціоналізм є різновидом конституціоналізму лежить невиправдане ототожнення терміну конституція та конституціоналізм [26, с. 12–13].

Якщо розглядати екологічний конституціоналізм як різновид конституціоналізму, то необхідно визнати, що у випадку КНР існує один вид конституціоналізму, екологічний, але відсутній конституціоналізм як такий. Керуючись такою логікою автор цієї статті обстоює позицію необхідності уникати вживання терміну екологічний конституціоналізм.

Більш доречним терміном на позначення стану справ у державі, за якого у конституції закріплено

положення, які передбачають відповідальність держави за стан навколишнього природного середовища, гарантують відповідні права людини, зокрема, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля є термін екологічна держава [27], оскільки зміст поняття екологічна держава передбачає закріплення у конституціях держав положень, які передбачають цілі, обов'язки та функції держави в сфері навколишнього природного середовища та гарантують відповідні права людини, водночас не передбачає висновку про існування конституціоналізму виключно на основі факту існування конституції.

Висновки. Включення до тексту конституцій положень, які вимагають від держави заходів, спрямованих на захист навколишнього природного середовища, розширює її регулятивну роль у цій сфері та гарантує права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля, зумовило появу в науковому дискурсі концепції екологічного конституціоналізму. Дослідники нерідко сприймають це явище як різновид конституціоналізму у класичному розумінні. Проаналізувавши зміст обох концепцій, автор дійшов висновку про передчасність сприйняття екологічного конституціоналізму різновидом конституціоналізму.

Єдиною спільною рисою між цими двома концепціями є гарантування та забезпечення реалізації прав людини в сфері навколишнього природного середовища, наприклад, права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. В інших аспектах ці два поняття віддаляються один від одного – конституціоналізм передбачає обмеження ролі держави, верховенства права в ім'я свободи людини, водночас екологічний конституціоналізм передбачає наділення держави додатковою легітимністю для посилення своєї регулятивної

ролі з метою забезпечення суспільству належного стану навколишнього природного середовища.

За таких обставин автор вважає, що конституціоналізм доцільніше

сприймати у його класичному розумінні, водночас стосовно терміну екологічний конституціоналізм пропонує розглянути його заміну поняттям екологічна держава.

Список використаних джерел

1. Rosenfeld M. The rule of law and the legitimacy of constitutional democracy. *Working Paper Series*. 2001, No. 36. P. 2–69. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/5051/52a584c8e61e40ba7d958f713efcc9cc04f0.pdf> (дата звернення 02.01.2026).
2. C.Perry Patterson, The Evolution of Constitutionalism. *Minnesota Law Review*. 1948. Issue 5 Volume 32. P. 427–457. doi: <https://doi.org/10.24926/265535.1834> (дата звернення 02.01.2026).
3. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 560 с.
4. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм: монографія Київ : Салком ; Юрінком Інтер, 2005. 560 с.
5. Шаповал В. Становлення конституціоналізму в Україні: проблеми теорії. *Право України*. 1998. № 5. С. 25–29.
6. Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституції: монографія. Ужгород : Ліра, 2009. 372 с.
7. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції: навчальний посібник. Харків : Консум. 2002. 293 с.
8. Георгіца А. З., Словська І. Є. Конституціоналізм як категорія науки конституційного права. *Наук. вісник Чернівецького ун-ту. Правознавство*. 2001. Вип. 103. С. 57–60.
9. В. В. Речицький. Неформальний конституціоналізм. Харків : ТОВ «Видавництво «Права людини», 2018. 356 с.
10. В. В. Речицький. Конституціоналізм. Коротка версія. Читанка з конституціоналізму для зацікавлених. Харків : Харківська правозахисна група, Права людини, 2014. 264 с.
11. May J R, Daly E. *Global Environmental Constitutionalism*. Cambridge University Press; 2014. 428 p.
12. Kotzé, L. J. Global environmental constitutionalism in the Anthropocene. Hart Publishing. *Journal of Human Rights and the Environment*. 10.2139/ssrn.5028231 (дата звернення 06.01.2026).
13. Kotzé, L. J. The conceptual contours of environmental constitutionalism. *Widener Law Review*, 2015. 21, P. 18 –200. URL: https://www.researchgate.net/publication/296319718_The_conceptual_contours_of_environmental_constitutionalism (дата звернення 06.01.2026).
14. Kelleher Orla. Environmental Constitutionalism: A Transformative Legal Discourse? *Irish Judicial Studies Journal*. 2023. Vol. 7(3). P. 47–77. URL: <https://www.ijss.ie/assets/uploads/images/2023%20edition3/3.%20Environmental%20constitutionalism.pdf> (дата звернення 22.12.2025).
15. Blake Hudson. Structural Environmental Constitutionalism. *Journal Articles*. 2015. Volume 21. Issue 2. P. 201–216. URL: https://digitalcommons.law.lsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1170&context=faculty_scholarship (дата звернення 22.12.2025).
16. Brian Gareau. Global Environmental Constitutionalism. *Boston College Environ Affairs L Rev*. 2013. Volume 40. Issue 2. P. 403–408. URL: <https://scispace.com/pdf/global-environmental-constitutionalism-4ijtkzebc4.pdf> (дата звернення 14.12.2025).
17. Bookman Sam. Defensive environmental constitutionalism: American possibilities. *University of Pennsylvania Journal of Constitutional Law*. 2024. Volume 26 (5). P. 1284–1325. doi: <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4751842> (дата звернення 05.12.2025).

18. Потапчук Г. Екологічний конституціоналізм: до питання про методологію пізнання (розуміння, визначення та дослідження). *Публічне право*. 2022. № 4 (48). С. 38–53.
19. Потапчук Г. В. Екологічний конституціоналізм: до питання про елементно-блокову структуру побудови та принципи її функціонування. *Публічне право*. 2022. № 2 (46). С. 5–18.
20. Potarchuk Hanna. On the issue of determining the subjective composition of environmental constitutionalism. *Legal Horizons*. 2023. Issue 15. P. 55–68. doi: 10.54477/LH.25192353.2022.1-4. P. 55–68 (дата звернення 19.12.2025).
21. Батанов О. В. Розвиток конституційного права в умовах екологічних викликів сучасності та його роль у забезпеченні екологічної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 50–53. doi: 10.32782/2524-0374/2025-3/9 (дата звернення 05.12.2025).
22. Костицький М. В. Бесчастний В. М., Кушакова-Костицька Н. В. Цифровий конституціоналізм: нова парадигма та перспективи розвитку в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2. С. 9–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmrr_2022_2_3 (дата звернення 05.12.2025).
23. Бориславська О. М. Європейська модель конституціоналізму: формування, сучасний стан, тенденції розвитку : дис. ... докт. юрид. наук. Харків, 2019. 428 с.
24. Hao Shen. Environmental Constitutionalism with Chinese Characteristics. *Journal of Environmental Law, Oxford University Press*. 2022. Vol. 34(2), P. 353–361. URL: <https://ideas.repec.org/a/oup/envlaw/v34y2022i2p353-361..html> (дата звернення 05.12.2025).
25. Evelyn Li Wang. Environmental Constitutionalism in China: A Constitution without Constitutionalism? *Journal of Environmental Law*. 2024. Volume 36. Issue 2. P. 187–202. doi: <https://doi.org/10.1093/jel/eqae012> (дата звернення 05.12.2025).
26. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, А.А. Мелешевич. К.: Ваіте, 2021. 528 с.
27. Даців С.Я. До питання генезису екологічної держави в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія Право*. 2025. Випуск 87: частина 1. С. 152–166. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.22> (дата звернення 12.01.2026).

Даців С. Я. До питання про екологічний конституціоналізм як різновид конституціоналізму

Стаття присвячена проблемі співвідношення термінів «екологічний конституціоналізм», який у зарубіжних англомовних дослідженнях часто вживається в контексті конституційного закріплення обов'язку держави забезпечити певний стан навколишнього природного середовища та гарантій прав людини в сфері навколишнього природного середовища, та «конституціоналізм». Оскільки термін конституціоналізм у класичному ліберальному розумінні передбачає обмежене правління, верховенство права, суверенітет народу та гарантування прав людини, автор розглядає та досліджує ці два поняття для з'ясування співвідношення між ними, визначення доцільності використання такого терміну як екологічний конституціоналізм в контексті конституційного закріплення обов'язку держави забезпечити певний стан навколишнього природного середовища та гарантій прав людини в сфері навколишнього природного середовища. Аналізуючи ці два поняття із застосуванням загальнонаукового методу аналізу та синтезу, автор розкриває їх зміст, визначає складові елементи та за результатами відповідних операцій робить висновок щодо доцільності застосування в науковому обігу цього терміну та виокремлення його як різновиду конституціоналізму у класичному розумінні. Автор критично ставить до ідеї визнання екологічного конституціоналізму різновидом загального конституціоналізму. Дотримуючись позиції відповідно до якої

сутність конституціоналізму слід розуміти виходячи із погляду на конституцію як засіб обмеження державної влади, гарантію індивідуальної свободи, функціонування громадянського суспільства, недопущення державного свавілля, автор вважає за недоцільне розглядати екологічний конституціоналізм як різновид конституціоналізму, оскільки це веде до розмивання змісту самого поняття конституціоналізму. На думку автора в основі тези про те, що екологічний конституціоналізм є різновидом конституціоналізму лежить невиправдане ототожнення терміну «конституція» і «конституціоналізм». Більш доречним терміном на позначення стану справ у державі за якого у конституції закріплено положення, які передбачають відповідальність держави за стан навколишнього природного середовища, гарантують відповідні права людини, є термін «екологічна держава», оскільки такий термін передбачає закріплення у конституціях держав положень, які передбачають цілі, обов'язки та функції держави в сфері навколишнього природного середовища та гарантують відповідні права людини, водночас не передбачає висновку про існування конституціоналізму виключно на основі факту існування конституції.

Ключові слова: конституція, конституціоналізм, екологічний конституціоналізм, навколишнє природне середовище, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, екологічна держава.

Datsiv S. On the issue of environmental constitutionalism as a type of constitutionalism

The article is devoted to the issue of the correlation between the terms “environmental constitutionalism”, which in foreign English-language studies is often used in the context of the constitutional entrenchment of the state’s obligation to ensure a certain condition of the natural environment and guarantees of human rights in the field of the environment, and “constitutionalism.” Considering that the term constitutionalism in its classical liberal understanding includes limited government, the rule of law, sovereignty of the people and guaranteed human rights, the author scrutinizes and examines these two concepts to clarify the correlation between them, estimation of the feasibility of usage of such concept as environmental constitutionalism in the context of constitutionalizing of the states obligation to ensure environment of certain quality and guarantee the human rights in the area of natural environment. Analyzing these two concepts using the general scientific method of analysis and synthesis, the author reveals their content, identifies their constituent elements, and based on the results of the relevant operations, draws a conclusion regarding the appropriateness of using this term in scientific discourse and distinguishing it as a type of constitutionalism in the classical sense. The author adopts a critical stance toward the idea of recognizing ecological constitutionalism as a subtype of general constitutionalism. Proceeding from the position that the essence of constitutionalism should be understood through the lens of the constitution as an instrument for limiting state power, safeguarding individual liberty, ensuring the functioning of civil society, and preventing state arbitrariness, the author considers it inappropriate to treat ecological constitutionalism as a variety of constitutionalism, since this leads to a dilution of the very concept of constitutionalism. In the author’s view, the thesis that ecological constitutionalism constitutes a form of constitutionalism rests on an unjustified conflation of the terms “constitution” and “constitutionalism”. A more appropriate designation for the state of affairs in which constitutional provisions establish the responsibility of the state for the condition of the natural environment and guarantee corresponding human rights is the term “ecological state”. This term more accurately reflects the constitutional entrenchment of goals, duties, and functions of the state in the sphere of environmental protection, as well as the guarantee of relevant human rights, while avoiding the conclusion that constitutionalism.

Key words: constitution, constitutionalism, environmental constitutionalism, environment, right to a safe and healthy environment, ecological state.

Дата першого надходження статті до видання: 20.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.04.2026

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Володимир Беньківський,
кандидат юридичних наук, асистент кафедри
кримінально-правової політики та кримінального
права Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: 0009-0005-9589-7942

DOI <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2026-61-4>

УДК 343.22:122

Причинний зв'язок у кримінальному праві: аспект теоретичного обґрунтування

Актуальність проблематики причинного зв'язку в сучасному кримінальному праві обумовлена необхідністю комплексного обґрунтування правової оцінки поведінки особи, що вчинила кримінальне правопорушення. Класичним і необхідним підходом до з'ясування специфіки (релевантності) причинного зв'язку в кримінальному праві є його методологічне й теоретичне дослідження. Водночас виникає необхідність по-перше, з'ясування змісту релевантності причинного зв'язку, що не зводиться до необхідного або випадкового, а по-друге, визначення особливої характеристики причинного зв'язку у кримінальному (по суті, карному) праві.

У межах аналізу останніх наукових досліджень, щодо питання кримінально-правового причинного зв'язку, необхідно звернути увагу на наукову працю А.А. Музики та С.Р. Багірова «Каузальність і кримінальний закон в аспекті правового прагматизму» (2023 р.). Дана наукова

праця присвячена прагматичному правовому підходу (алгоритму аналізу причинного зв'язку), що означає, розгляд аспекту його поточної релевантності, специфіки відображення саме у сучасному законодавстві, оскільки, на думку А.А. Музики, не існує універсальної конструкції каузальності [1, с. 8] як орієнтира вирішення відповідних кримінально-правових завдань щодо кримінальної відповідальності особи, правової оцінки її поведінки. Необхідно, також звернути увагу на наукову працю Дудорова О.О. «Причинний зв'язок: кримінально-правові аспекти. Кримінальне право: теорія і практика (Вибр. праці)» (2017 р.). Серед науковців, що займалися проблематикою причинного зв'язку в Україні варто виділити наукові праці Борисова В.Н. (проблема критеріїв необхідного кримінально-правового причинного зв'язку), Ярмиш Н.М. (вивчення різних за характером видів причинності) та ін.

Необхідно звернути увагу на критерій та метод комплексності щодо вирішення проблемних питань причинного зв'язку в кримінальному праві. Аналіз (аналітичний розбір) проблемних питань причинного зв'язку передбачає взаємопов'язані й додатково виділення наступних складових: 1) дослідження й порівняння особливостей причинного зв'язку в кримінальному праві (структури, характеру, складових зв'язку) зі зв'язками інших видів (функціональним, кореляційним); 2) акцентування на особливостях причинного зв'язку як особливого юридичного для і у межах кримінального права.

З'ясувати через застосування теоретичного (методологічного) підходу, питання релевантності причинного зв'язку в кримінальному праві, тобто критеріїв причинного зв'язку значимого для кримінального права щодо вирішення кримінально-правових завдань.

Необхідно зазначити, що під терміном «зв'язок» у філософії необхідно фактично розуміти: 1) сукупність різновидових зв'язків, логічний обсяг [2, с. 11] поняття «зв'язок»; 2) зв'язок окремих елементів: причин, умов та наслідків, а також інших складових, що супроводжують правові процеси здійснення юридичної оцінки.

Необхідно зауважити, що на відміну від релевантної причини, яка безпосередньо або опосередковано породжує те чи інше правове явище (наслідок, що є елементом правової оцінки) релевантна умова утворює обстановку, в якій відбувається дія причини; якщо причина у кримінальному праві традиційно розглядається як дія або бездіяльність у межах правопорушної поведінки, то релевантна умова, на наш погляд, може бути як об'єктивною (класичне готування до вчинення кримінального правопорушення), так і суб'єктивною (стан афекту, який об'єктивно оцінюється суддею як обстановка афекту).

Необхідно зауважити, що інші фактори, які можуть супроводжувати релевантний причинний зв'язок (привід, стимул, обставини) мають особливе значення не для кримінального права (вирішення його завдань), але для кримінології й психології.

У тому, що стосується релевантного причинного зв'язку мова йде про те, що даний правовий феномен має відношення, відповідно до виробленого наукового підходу у науці кримінального права, до процесів, що відбуваються у межах правозастосування; тому розглядаються так би мовити, найбільш обґрунтовуючі той чи інший вид правової оцінки (обвинувачувальної чи виправдовувальної поведінки особи) чинники (складові) причинного зв'язку, які може інтерпретувати знаючий правник, тобто, конкретний акт поведінки у вигляді діяння [3] та його наслідків.

Необхідно акцентувати: релевантний причинний зв'язок також структурує зміст об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, сприяє комплексній правовій оцінці поведінки особи правниками.

Наведені автором положення вибудовуються на основі аналізу (аналітичного розбору) причинного зв'язку у філософії та теорії права.

Концепція причинного зв'язку у філософії передбачає аналітичний розбір наступних основних аспектів:

1) причинний зв'язок розглядається у співвідношенні з поняттями системи та відношення;

2) розглядаються відмінності причинного зв'язку у порівнянні з іншими видами зв'язку (функціональним, кореляційним тощо).

Пункт 2 у теоретичному розумінні є особливо важливим, оскільки передбачає: визначення характеру зв'язку: односторонні або багатосторонні тощо.

Доктринально очевидним є те, що поняття «зв'язок» за своїми онтологічними характеристиками (реальною

підставністю) є суміжним з поняттям «відношення».

Спільність, так би мовити, наукової функції зв'язку і відношення полягає у тому, що вони теоретично забезпечують уявлення про систему.

У межах загальної теорії систем, основоположниками якої вважаються А. Богданов та Л. фон Берталанфі, система описується зокрема, як сукупність певних елементів між якими існує зв'язок; але, як вважає автор, даний зв'язок має ускладнений, коригуючий соціальні процеси характер.

Також, необхідно зазначити, що уявлення про складні, коригуючі зв'язки (соціологи Парето, Айер) лежать в основі розуміння й аналізу функцій зв'язку взагалі.

Загальне уявлення про зв'язок є важливим для аналізу різновидових зв'язків; вище зазначалося, про важливість розмежування причинного та інших видів зв'язків.

У філософській літературі зв'язок розглядається як елемент форми або структури феномену, тобто, явища.

Системний характер зв'язку обумовлюється також тим, що він здійснюється на базі створених раніше передумов, зокрема розгляді різновидових зв'язків, які поєднують суб'єктів у юридичних процесах. У науковій літературі присвяченій вивченню зв'язку зазначається також, що необхідно розрізняти зв'язок спрямований на результат та оцінку і зв'язок орієнтований на процес.

У межах деяких філософських підходів розглядається перехід на аспект праворозуміння зв'язку.

Зокрема, наприклад, при розкритті змісту та сутності категорії «норма» (соціальна норма) застосовується бінарна її характеристика:

- 1) норма як керівне начало, правило;
- 2) норма як форма зв'язку, що визнається соціально організованою стратою, групою.

Дане положення є важливим також тому, що пов'язує зв'язок з його нормативною обумовленістю по суті тим, що визначає його релевантність.

У цьому випадку, розглядається асоціальний, а у своїх крайніх проявах – суспільно-небезпечний, кримінально-протиправний зв'язок. Автор вважає, що на концептуальному рівні, рівні теорії кримінального права варто використовувати поняття «карний зв'язок».

Поняття «карний зв'язок» дозволяє зробити перехід від абстрактного дослідження проблеми до дослідження причинно-наслідкових та некаузальних зв'язків, у кримінально-правовому аспекті.

Необхідно окремо зазначити, що аналітичний розбір зв'язку без підкреслення такої її ознаки як системність (в аспекті регулярності, повторюваності зв'язків) не дає можливості відмежовувати зв'язок від вчинення певних дій (послідовності дій), короткочасного характеру.

Релевантність означає, що зв'язок (зокрема, кримінально-правовий причинний зв'язок) може використовуватися як елемент правової оцінки.

Зв'язок як регулярність у правовому сенсі пов'язаний з існуванням правовідносин: стійких соціальних та правових зв'язків. Дані відносини закріплюються законодавчо, що створює законодавчу умову релевантності зв'язку.

Зокрема, у цьому відношенні (або у розвиток зазначеного) на особливу увагу заслуговує ситуація, коли особа використовує існуючі (часто правомірні) соціальні та правові зв'язки для вчинення злочину (кримінального правопорушення).

Наприклад, особа використовує бездіяльність, яка надалі буде оцінена як злочинна, як спосіб управління нормативно дозволеними соціальними процесами, відносинами.

Але, вищенаведений філософський та загальноправовий розгляд зв'язку неможливий з точки зору її розуміння, якщо не досліджується деліктний (пов'язаний з вчиненням правопорушень) зв'язок.

Деліктний зв'язок – родова характеристика правопорушного зв'язку. Причинний зв'язок у кримінальному праві – крайній, вираз деліктного зв'язку, тобто, його встановлення передбачає кримінальну або карну відповідальність, отже, даний причинний зв'язок є карним.

На основі загальнофілософських уявлень про зв'язок та його осмислення через загальноправові категорії (норма, правовідносини, делікт) а також, на основі врахування поняття «релевантність» можна зробити ряд наступних попередніх узагальнень:

1) зв'язок є важливою категорією філософії як в онтологічному, так і гносеологічному аспектах;

2) сутність зв'язку можна охарактеризувати як суб'єктивну або об'єктивну через використання суб'єктом або через врахування її оцінку;

3) існує традиційний (класичний) набір характеристичних елементів зв'язку, що утворюють його зміст (мета, засоби, процес зв'язку, тощо);

4) зв'язок філософського та загальноправового розуміння зв'язку розкривається: через уявлення про делікт (правопорушення) на основі якого відбувається, на погляд автора представленого дослідження, поділ зв'язку на легальний (такий, що відповідає закону) та деліктний (правопорушній).

Виходячи з предмету дослідження можна стверджувати наступне:

1) категорія «зв'язок» знаходиться у розглянутих вище співвідношеннях з іншими категоріями («відношення», «система»);

2) найбільш адаптивною є така форма або та вид зв'язку як каузальний (причинний); адаптивність у даному

випадку означає, що причинно-наслідковий зв'язок є найбільш вживаним або характеризується більшою «питомою вагою» аналізу у соціальних й правових науках у порівнянні з іншими зв'язками;

3) причинно-наслідковий прояв детермінації повинен розглядатися у межах сучасної системи наукового знання, модифіковано, з врахуванням відносно нових й новітніх уявлень про функціональну роль і зміст зв'язку.

Причинний зв'язок має узагальнений вид: «причина → наслідок». Але, у межах системного й змістовного дослідження каузального (причинно-наслідкового) зв'язку породжується, ряд проблем. Перша з них, – встановлення меж каузальності для права, кримінального права. Друга – встановлення характеру впливу наслідка на причину, що може бути використано при аналізі каузальності, що має юридичне значення.

Окремим проблемним питанням каузальності є відмежування так званої «природної» каузальності від «соціальної». Необхідно зазначити, що в Україні особливу увагу даному питанню приділяв професор Пінаєв.

«Природна» каузальність розглядається у межах природних процесів (фізичних, хімічних та інших подібних за характером); «соціальна» каузальність пов'язана з сферою соціальних наук, у т.ч. з кримінальним правом. Особливість «соціальної» каузальності зокрема, полягає в специфічному механізмі заподіяння, спричиненні істотних і шкідливих наслідків. Специфічний механізм заподіяння у межах аналізу проблеми соціальної каузальності знаходить своє вираження у спричиненні злочинною бездіяльністю; бездіяльність власне «ніщо» з точки зору передачі енергії, однак вона розглядається як юридичний чинник, що породжує або обумовлює злочинний результат, отже утворює карний зв'язок.

Визначена сукупність проблем не вичерпує усієї проблематики каузальності, оскільки, з'являються нові технологічні прояви функціонування соціуму: інформаційні або кіберпрояви й обумовленості соціальних процесів.

У межах соціальних наук (зокрема, кримінального права) важливо також акцентувати увагу на тому, що будь-яке спричинення опосередковується поведінкою суб'єкта. Враховуючи наведене вище, можна стверджувати про існування комплексу правових проблем каузальності.

У системі філософського знання, як правило, проблематика відмежування «природної» (пов'язаної з природними процесами: фізичними, хімічними, біологічними, тощо) каузальності (причинності) від соціальної (зумовленої соціально, опосередкованої суб'єктно) не досліджується. Дана проблематика виникає там і тоді, коли існує необхідність причинно-наслідкового аналізу розвитку соціальних (зокрема, правових й кримінально-правових процесів) проявів людської поведінки; у правовому аспекті, коли необхідно встановити (довести, аргументувати або визначити достовірно) матеріально-правову підставу правових наслідків; у кримінально-правовому аспекті, коли необхідно встановити юридичну підставу (склад злочину, кримінального правопорушення або лат., *corpus delicti*) такого правового наслідку як кримінальна відповідальність особи (а у випадку реалізації юридичної процедури, суб'єкта кримінального правопорушення), яка відповідно, до кримінального законодавства України (або іншої держави) вчинила діяння передбачене Кримінальним кодексом.

Існує також проблема механізму спричинення у складних випадках.

Одним з таких складних випадків, як вже зазначалося, є особливість спричинення злочинною бездіяльністю.

Спричинення бездіяльністю неможливо пояснити у рамках природного (фізичного, хімічного та ін.) спричинення. Однак з точки зору «духу і букви» сучасного кримінального права України злочинна бездіяльність породжує поведінкою особи, яка може розглядатися як винна.

Зокрема, спричинення врегульованою кримінальним правом бездіяльністю (злочинною бездіяльністю) пов'язується з невиконанням соціального обов'язку, з дією пасивного середовища, з складним багатоланковим поєднанням компонентів, соціальних і виробничих процесів та ін.

Усе це – результат правового регулювання, прийнятих юридичних «умовностей».

З своєрідною адаптацією філософських положень про каузальність до потреб права й кримінального зокрема, пов'язана також, проблематика визначення меж причинності, оскільки у філософській доктрині існує поняття «нескінченна причинність», тоді як, у межах вирішення завдань кримінального права необхідним є обмеження (коригування) протяжності або кількості «ланок» причинно-наслідкового зв'язку, що має юридичне, кримінально-правове значення. Окреме питання – питання межі, що відділяє причинний зв'язок від інших об'єктивних закономірностей. Зазначена межа пов'язана з основою методики досліджень, згідно з якою дослідження повинні проводитись у конкретних умовах простору і часу [4, с. 11].

Необхідно, також, встановити критерії релевантності причинно-наслідкового зв'язку у кримінальному праві. Релевантність причинного зв'язку – відповідність зв'язку виробленим юридичною наукою критеріям. Визначена проблематика пов'язана також, з необхідністю нормативного закріплення (реалізації, відображення) причинно-наслідкового зв'язку та з юридично значимим характером його компонент (складових).

У цьому сенсі, каузальність проявляється уточнено як методологічний базис аналізу юридичних, кримінально-правових явищ, а причинно-наслідковий зв'язок, виходячи з особливостей його структури та змістовних характеристик «причина-наслідок», задає певну «форму» вищезазначеного аналізу. На цій підставі можна зробити висновок, що існує такий спеціальний різновид аналізу як причинно-наслідковий.

У межах представленого причинно-наслідкового аналізу й дослідження можна зробити ряд висновків та окреслити перспективи дослідження:

1) врахування філософських уявлень (філософської доктрини) про особливість категорії зв'язку;

2) часову асиметрію: компоненти зв'язку перебувають у певній часовій послідовності;

3) з'ясування того, що один з компонентів каузального зв'язку характеризується властивістю породжувати інший;

4) визначення умов встановлення каузального (причинно-наслідкового) зв'язку кримінально-правових явищ;

5) той факт, що випадкові причинні зв'язки не відображають закономірного розвитку процесів; у межах такої соціальної науки як кримінальне право і, зокрема для вирішення питань кримінальної відповідальності на даному етапі розвитку кримінального права України розглядається необхідний причинний зв'язок.

6) перспективною альтернативою вищезазначеному є уявлення про релевантний зв'язок у кримінальному праві.

Причинно-наслідковий аналіз на відміну від інших видів аналізу (темпорального, логічного та ін.) є, з точки зору автора, концептуальним, оскільки:

1) усі інші види аналізу в тій чи іншій мірі залежать від причинно-наслідкового;

2) даний вид аналізу вибудовується на основі категоріальної моделі «причина-наслідок», яка дозволяє (і у цьому також, особливе значення причинно-наслідкового аналізу) спростити або звести інші види аналізу до зазначеного;

3) причинно-наслідковий аналіз своїм джерелом має певний тип відношень між речами, який можна характеризувати як необхідний.

Важливим моментом причинно-наслідкового аналізу є відповідний логічний аналіз.

Зокрема, методичною частиною причинно-наслідкового аналізу є положення логіки причинності, завдання логічного аналізу причинності полягає у систематизації тих правильних схем розмірковувань, посилок і заключень (умовиводів), які є каузальними, на протипагу некаузальним.

Інколи, акцентують увагу на тому, що причинна логіка і відповідний аналіз вибудовується таким чином, щоб в її межах могли бути отримані описи повної і неповної причини. У межах кримінального права відповідно розглядається теоретиками головна причина та поєднання головної причини з іншими обставинами, що повністю характеризує певне спричинення.

Уявлення про повну причину або логічну підставу – основа каузального підходу у тому, що стосується вирішення завдань конкретних наук.

Причинно-наслідковий аналіз передбачає:

1) логічну інтерпретацію (як сукупності необхідних і достатніх умов) причини досліджуваного явища;

2) часову «перевірку», яка полягає у встановленні факту слідування одного явища (наслідка) за іншим (причиною);

3) конкретизування причинно-наслідкового аналізу для певної системи наукового знання (зокрема, для права, кримінального права);

4) етап адаптації причинного зв'язку для соціальних і, зокрема, правових процесів (процедур);

5) зведення причини до прийнятної юридичної форми;

6) зведення наслідку до прийнятної юридичної форми (наслідок, як суспільно-небезпечний наслідок (шкода) для кримінального права зокрема);

7) визначення причинно-наслідкового зв'язку релевантного кримінальному праву та як особливого карного зв'язку.

Причинно-наслідковий аналіз у філософському (методологічному) сенсі передбачає також, знаходження

критеріїв (визначення критеріальності) дійсної причини того чи іншого онтологічного об'єкта, явища.

У праві й кримінальному зокрема, поставлена проблема знаходить свою реалізацію у необхідності встановлення того чи існувала реальна можливість настання наслідку у результаті дії причини.

Методологічне встановлення критеріальності причини явища (наслідку) необхідне також у випадку багатозначних (кілька та більше причин і наслідків) причинно-наслідкових зв'язків або складної каузальності.

Список використаних джерел

- Музика А.А., Багіров С.Р. Каузальність і кримінальний закон в аспекті правового прагматизму: монографія. Київ: ПАЛІВОДА А. В. 2023. 144 с.
- Кислюк К.В. Логіка: конспект лекцій. Київ: Кондор – Видавництво, 2016. 92 с.
- Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій, В.І. Борисов та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т д-ви і права ім. В.М. Корецького; Нац. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Т. 17, 2017. 1064 с.
- Правова статистика: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. Н.В. Голіни. Харків: Право, 2009. 196 с.

Беньківський В. О. Причинний зв'язок у кримінальному праві: аспект теоретичного обґрунтування

Стаття присвячена теоретичному аналізу поняття «причинний зв'язок» у кримінальному праві, а також визначенню у зв'язку з цим кола проблемних питань даного зв'язку.

Як підкреслює автор, цьому сприяють як філософські, так і теоретико-правові засади щодо розуміння зв'язку в кримінальному праві.

У межах проведення аналізу (аналітичного розбору), автор визначає ряд наукових проблем, які пов'язані з загальнотеоретичним дослідженням причинного зв'язку.

Зокрема, необхідно адаптувати уявлення про зв'язок (зокрема, причинний) для правових процесів; автор робить висновок, про необхідність конкретизації уявлень про зв'язок; суто філософське уявлення про причинний зв'язок лише утворює теоретичний базис, однак не відображає специфіку причинного зв'язку у кримінальному праві. Отже, постає проблема суто кримінально-правового (релевантного щодо вирішення кримінально-правових завдань) зв'язку.

З вищезазначеною тезою пов'язана можливість розширення аналізу проблем зв'язку; автор розглядає як гіпотетичну правову можливість не тільки каузальний але й некаузальні зв'язки. Автор, приділяє увагу при теоретичному дослідженні причинного зв'язку не вирішеним питанням природної й соціальної причинності, особливостям спричинення злочинною бездіяльністю, зачіпає проблему межі у характеристиці кримінально-правового причинного зв'язку. Кримінально-правовий причинний зв'язок, на відміну від загальнотеоретичних уявлень, необхідно розглядати у конкретних умовах простору та часу.

Автор робить висновок, що різноаспектність аналізу зв'язку дозволяє краще зрозуміти його роль і значення в аспектах релевантності та його особливого карного характеру.

Питанням релевантності та такій особливій характеристиці причинного зв'язку як його карність, автор приділяє особливу увагу.

Аналіз релевантності причинного зв'язку починається з акцентування на тому, що релевантність (застосовуваність зв'язку в кримінально-правовому аспекті) ґрунтується на відображенні його у законодавстві (проблема створення каузальної конструкції), а також на відображенні у нормі права. Теоретично, релевантність полягає у тому, що кримінально-правовий причинний зв'язок дозволяє вирішувати завдання правової оцінки поведінки правопорушника.

Автор також акцентує увагу на тому, що причинний зв'язок у кримінальному праві є за своєю сутністю карним, оскільки він є крайнім проявом деліктного (родового) відношення, його встановлення визначає кримінальну відповідальність особи винної у скоєнні кримінального правопорушення.

Ключові слова: зв'язок, релевантність, правова оцінка, каузальна конструкція, система, відношення, умова.

Benkivsky V. Causal connection in criminal law: theoretical justification

The article is devoted to the theoretical analysis of the concept of «causal connection» in criminal law, as well as the identification of a range of problematic issues related to this connection.

As the author emphasizes, this is facilitated by both philosophical and theoretical-legal foundations for understanding the connection in criminal law.

Within the framework of the analysis (analytical review), the author identifies a few scientific problems related to the general theoretical study of causality.

It is necessary to adapt the concept of connection (in particular, causal) for legal processes; the author concludes that it is necessary to specify the concept of connection; A purely philosophical concept of causal connection forms the theoretical basis but does not reflect the specifics of causal connection in criminal law. Thus, the problem of purely criminal law (relevant to the resolution of criminal law issues) connection arises.

The above thesis is linked to the possibility of expanding the analysis of causation issues; the author considers as a hypothetical legal possibility not only causal but also non-causal links. In his theoretical study of causal connection, the author pays attention to unresolved issues of natural and social causality, the peculiarities of causation by criminal inaction, and touches upon the problem of the limits of the characterization of criminal-legal causal connection. Criminal-legal causal connection, unlike general theoretical concepts, must be considered in specific conditions of space and time.

The author concludes that the multifaceted nature of the analysis of causality allows for a better understanding of its role and significance in terms of relevance and its special punitive nature. The author pays particular attention to the issue of relevance and such a special characteristic of causality as its punitive nature.

The analysis of the relevance of causal connection begins with an emphasis on the fact that relevance (the applicability of the connection in criminal law) is based on its reflection in legislation (the problem of creating a causal construction) and on its reflection in legal norms. Theoretically, relevance lies in the fact that criminal law causality allows for the legal assessment of the offender's behavior.

The author also emphasizes that causal connection in criminal law is essentially criminal in nature, since it is an extreme manifestation of a tortious (generic) connection, and its establishment determines the criminal liability of the person guilty of committing a criminal offense.

Key words: connection, relevance, legal assessment, causal construction, system, relation, condition.

Дата першого надходження статті до видання: 21.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.04.2026

Сергій Тарасюк,
доктор філософії у галузі права,
керуючий партнер АО «Тарасюк і Партнери»
ORCID: 0000-0003-1165-5398

DOI <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2026-61-5>

УДК 343.131

Презумпція невинуватості та свобода від самовикриття у системі гарантій кримінального провадження

Постановка проблеми та її актуальність. У системі засад кримінального провадження особливе місце посідають ті з них, що спрямовані на забезпечення стабільності правового становища особи в умовах кримінального переслідування. Їх призначення полягає у недопущенні передчасного або необґрунтованого настання для особи правових наслідків, пов'язаних із визнанням її винною, до набрання обвинувальним вироком законної сили, а також у запобіганні використанню процесуальних засобів як форм фактичного чи прихованого покарання.

Зазначені засади встановлюють правові орієнтири, що діють незалежно від стадії кримінального процесу, процесуального положення особи та інтенсивності застосовуваних до неї заходів процесуального примусу. Їх реалізація унеможливує покладення на особу обмежень, властивих стадії виконання обвинувального вироку, за відсутності остаточного судового рішення та забезпечує правову визначеність

щодо допустимих меж кримінального переслідування.

У цьому контексті ключового значення набувають засади презумпції невинуватості, а також свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї. Сукупна дія зазначених засад спрямована на недопущення свавільного, повторного або непропорційного процесуального впливу на особу та забезпечення стабільності її правового становища протягом усього кримінального провадження.

Актуальність дослідження цих засад зумовлена тим, що саме у сфері застосування заходів процесуального примусу найбільш виразно проявляється ризик відхилення від їх забезпечувального призначення та використання як засобу непрямого процесуального тиску. У цьому зв'язку аналіз презумпції невинуватості та свободи від самовикриття має особливого значення як для доктринального осмислення меж допустимого державного втручання, так і для формування

сталої та передбачуваної правозастосовної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувана проблематика ставала об'єктом наукових зацікавлень значної кількості відомих учених, серед яких: С. В. Бабій, Т. В. Дуюнова, В. А. Завтур, В. П. Любавіна, Т. М. Мирошніченко, В. В. Навроцька, Л. В. Півненко та інші. Разом з тим науковий інтерес до даної тематики постійно зростає, а тому постає потреба подальших комплексних напрацювань у цій сфері.

Метою статті є науковий аналіз презумпції невинуватості та свободи від самовикриття і права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї як взаємопов'язаних засад, що забезпечують стабільність правового становища особи в кримінальному провадженні та виконують функцію стримування надмірного або свавільного застосування заходів процесуального примусу.

Виклад основних положень. Засади презумпції невинуватості та свободи від самовикриття і права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї є взаємопов'язаними елементами системи процесуальних гарантій кримінального провадження, які безпосередньо впливають на порядок, межі та допустиму інтенсивність застосування заходів процесуального примусу. Їх значення полягає у формуванні таких правових орієнтирів, що визначають допустимі способи процесуального впливу на особу та унеможливають передчасне настання для неї правових наслідків, пов'язаних із визнанням винуватості, до набрання обвинувальним вироком законної сили.

Подальший аналіз кожної із зазначених засад дозволяє комплексно оцінити їх гарантійний потенціал у механізмі стримування надмірного або необґрунтованого процесуального примусу, а також з'ясувати їх практичне значення для забезпечення правової

визначеності й законності у сучасній кримінальній процесуальній практиці.

Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини за умов застосування заходів процесуального примусу набуває значення комплексного гарантійного механізму, що встановлює межі допустимого кримінального процесуального примусу у рамках його забезпечувальної, а не каральної сутності. Слушною вважаємо думку В. П. Любавіна, Л. Ю. Пустовой, С. В. Бабій, Т. В. Дуюнова та Л. В. Півненко, що дана засада є невід'ємною гарантією основоположних прав людини та обов'язковим структурним елементом справедливого правосуддя. Основна функція засади полягає у захисті особи від неправомірних дій органів державної влади чи посадових осіб у кримінальному процесі, незаконного засудження чи висування передчасних суб'єктивних обвинувачень з боку учасників кримінального провадження та суспільства [1, с. 115; 2, с. 528; 3, с. 163].

Крім того, К. Максименко наголошує, що презумпція невинуватості являє собою не абстрактний, а реальний інструмент захисту людської гідності, який має об'єктивні юридичні наслідки. Винуватість особи не підтверджується фактом її затримання, повідомлення про підозру, застосування заходів примусу або публічних заяв посадових осіб. Єдиною правовою підставою для визнання особи винною є наявність обвинувального вироку суду, який набув законної сили [4].

Поглиблюючи зазначені міркування, В. О. Попелюшко вважає, що презумпція невинуватості вимагає від слідчого, прокурора та судді дотримання обов'язкових правил професійної етики, що забороняє ставитися до особи як до злочинця до моменту ухвалення обвинувального вироку. Дана засада встановлює межі допустимого державного (процесуального) примусу, тобто будь-яке обмеження прав

може застосовуватися лише настільки, наскільки воно є об'єктивно необхідним для забезпечення явки до суду та належного перебігу провадження [5, с. 10; 1, с. 117].

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїй практиці окреслив підхід до розуміння презумпції невинуватості як засади з подвійною, автономною, але взаємопов'язаною природою. Так, у рішенні Великої палати у справі «Аллен проти Сполученого Королівства» (Allen v. the United Kingdom) (2013, §§ 93–94), дана процесуальна гарантія має дві самостійні сфери дії, зокрема:

1. У контексті кримінального судового розгляду засада накладає вимоги щодо розподілу тягаря доведення; допустимості та меж правових презумпцій факту і права; реалізації права не свідчити проти себе; утримання від досудової публічності справи та передчасних висловлювань з боку суду першої інстанції або інших посадових осіб щодо вини обвинуваченої особи.

2. У контексті захисту засада спрямована на унеможливлення обвинувачень осіб, які були виправдані у межах кримінального судового розгляду або щодо яких кримінальну справу було закрито, а також недопущення ставлення посадових осіб та органів влади, які ототожнюють таких осіб з винними в учиненні злочину, незважаючи на відсутність обвинувального вироку [6].

У першому контексті презумпція невинуватості розуміється як системна процесуальна гарантія, що перешкоджає формуванню упередженого ставлення з боку органів слідства, прокурора чи суду. У другому контексті – сприймається як інституційний бар'єр, що усуває будь-які спроби державних органів чи посадових осіб ставити під сумнів виправдувальний статус особи або створювати уявлення про її фактичну вину.

У національному законодавстві у ст. 17 КПК України чітко конкретизується зміст цієї засади та визначаються вимоги щодо ставлення держави до особи, а саме доки її вина не доведена в передбаченому законом порядку та не підтверджена обвинувальним вироком суду, який набрав законної сили, така особа вважається невинуватою і не може піддаватися будь-якому кримінально-правовому покаранню чи ставленню, яке суперечить її статусу невинуватої особи.

Доречно зауважити, що презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини не виключає можливості застосування до особи заходів процесуального примусу, але передбачає конкретні межі. Застосування будь-якого заходу повинно відповідати забезпечувальній сутності в кримінальному провадженні та можливе лише за наявності чітко визначених у законі підстав. Такий захід має відповідати критеріям необхідності, пропорційності та спрямовуватися виключно на досягнення процесуальної мети. Презумпція невинуватості виключає можливість використання затримання, тримання під вартою, обмеження майнових прав чи інших форм примусу як інструменту для формування суспільного або процесуального переконання щодо винуватості особи та породження упередженого ставлення до неї.

Особливе значення має вимога, передбачена ч. 2 ст. 17 КПК України щодо неможливості покладання на особу обов'язку спростовувати висунуту проти неї підозру чи доводити власну невинуватість. Відсутність у підозрюваного активної захисної позиції у спростуванні наявних проти нього доказів або неможливість сторони захисту оперативно та об'єктивно сформулювати альтернативну доказову версію не можуть тлумачитися як підтвердження вини чи підстави для посилення процесуального примусу. Ця вимога має фундаментальне

гарантійне значення, оскільки повністю покладає в односторонньому порядку процесуальний тягар доведення вини на сторону обвинувачення та унеможливорює характеризувати поведінку особи у спосіб, що суперечить презумпції невинуватості.

Ця засада вважається процесуально значимою також завдяки положенням ч. 5 ст. 17 КПК України, згідно з якими поведіння з особою, вина якої не встановлена обвинувальним вирокком суду, має відповідати поведінню з невинуватою особою. Така норма вказує на загальні правила взаємодії посадових осіб з підозрюваним чи обвинуваченим, а також на вимоги щодо проведення процесуальних дій, межі допустимого публічного висвітлення перебігу кримінального провадження тощо.

Зміст зазначеного вище положення зумовлює виникнення обов'язкових процесуальних наслідків. Зокрема, недопустимою є публічна демонстрація особи в кайданках або в інший спосіб, що може сформуванню уявлення про її кримінальну небезпечність чи винуватість, за виключенням ситуацій, пов'язаних з міркуваннями безпеки. Забороняються публічні висловлювання або коментарі представників правоохоронних органів щодо винуватості особи, установлення фактів злочину чи доведення її причетності до ухвалення обвинувального вироку. Вважається неприпустимим використовувати в засобах масової інформації, офіційних звітах чи публічних виступах мовних або візуальних тверджень, які можуть викликати в суспільстві ефект наперед визначеної вини. Разом з тим наявність мотивованого обґрунтування ініціювання або продовження заходів процесуального примусу виключно на підставі доказів, а не припущень чи шаблонних посилань на типові ризики, вважається належною процесуальною поведінкою.

ЄСПЛ у своїй практиці неодноразово наголошує, що презумпція невинуватості діє не лише в межах кримінального провадження, а й поширюється на будь-яку форму публічної комунікації державних органів, здатну сформуванню уявлення про винуватості особи до ухвалення вироку. Так, у справі «Аллєне де Рібемонт проти Франції» ЄСПЛ окреслив базовий стандарт, що порушення презумпції невинуватості відбувається в разі публічного створення враження судом або державним посадовцем, що людина винна у злочині до моменту ухвалення рішення суду. Порушення засади вважається навіть без конкретної заяви щодо вини, достатньо натяку чи тверджень, які вказують на людину як винну особу. У справі «Тур'єв проти Росії» Суд вказує на упереджені висловлювання прокурора, які порушили презумпцію невинуватості, навіть за відсутності інших форм публічного тиску чи негативного висвітлення справи [4]. Таким чином, ЄСПЛ розглядає презумпцію невинуватості як інститут, що захищає особу не лише в межах процесу, а й від будь-якого формування громадської думки, здатної вплинути на здійснення правосуддя.

Вважаємо, що держава має право інформувати громадськість про кримінальні правопорушення та перебіг розслідування, але посадові особи зобов'язані діяти виважено, нейтрально та уникаючи формулювань з передчасним оцінюванням фактів. Публічні висловлювання, які формують враження, що особа фактично вважається винною, є своєрідним порушенням презумпції невинуватості, що, у свою чергу, підриває справедливість кримінального провадження та призводить до правових наслідків для держави і її представників.

Слід також зауважити, що констатація національним судом фактів порушення презумпції невинуватості

фактично доводить неправомірний характер поведінки посадових осіб, перевищення повноважень, недотримання ними стандартів справедливого процесу, оскільки вони допустили передчасне або необгрунтоване формування висновків щодо вини особи. Такі порушення не лише підривають легітимність кримінального провадження, а й стають підставою для дисциплінарного впливу на відповідних осіб чи ініціювання інших видів юридичної відповідальності.

Таким чином, презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини являє собою ключову засаду кримінального провадження, що окреслює межі поведінки всіх учасників кримінального провадження. Під час досудового розслідування та судового розгляду дана засада перетворюється в практичний механізм стримування державного примусу, забезпечує змістовний контроль за пропорційністю застосування обмежень та унеможливує будь-яку форму позапроцесуального покарання особи до визнання її винною в передбачений законом спосіб.

Свобода особи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї являють собою важливий нормативно-гарантійний механізм у кримінальному провадженні, що забезпечує рівновагу між інтересами держави в кримінальному переслідуванні та необхідністю забезпечення свободи волевиявлення особи під час здійснення кримінального переслідування. Передбачена ст. 18 КПК України засада визначає імперативні межі для діяльності органів досудового розслідування, прокурора і суду, унеможливаючи перетворення кримінального провадження в процесуальний інструмент примусового впливу, нав'язування процесуальної поведінки чи здобуття інформації про причетність особи до кримінального правопорушення шляхом чинення

прямого або опосередкованого тиску на неї. Фундаментальне значення даної засади виявляється в недопущенні під час кримінального переслідування з боку держави примушування особи сприяти доведенню її власної вини або спрямовувати владні повноваження для отримання свідчень проти близьких родичів.

Відповідно до КПК України зміст цієї засади передбачає, що жодну особу не можна примушувати визнавати свою вину або надавати пояснення й показання, які можуть використовуватися проти неї чи її близьких. Забороняється будь-який фізичний чи психологічний тиск, приховані маніпулятивні засоби чи інші форми примусу, спрямовані на отримання відомостей обвинувального характеру. Такий правовий механізм формує простір захищеності, завдяки якому особа самостійно обирає власну процесуальну поведінку, а відмова від надання свідчень не може тлумачитися як ознака вини або небажання співпрацювати зі слідством.

Особливістю даної засади, на відміну від багатьох інших процесуальних засад, є її реалізація шляхом пасивної процесуальної поведінки особи, зокрема утримання від надання показань. Дія засади не зумовлюється ступенем активності підозрюваного чи обвинуваченого. На думку С. Г. Волкотруб і Т. М. Мирошниченко, право на мовчання, як складова частина права утримуватися від свідчень проти самого себе, не вимагає від особи пояснювати причини чи мотиви відмови надавати показання [7, с. 29], але дозволяє надавати пояснення добровільно, якщо це сприяє її захисту [8, с. 182].

Зауважимо, що зміст засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї тісно пов'язується з іншими основоположними засадами кримінального провадження. Зв'язок цієї

засади з презумпцією невинуватості (ст. 17 КПК України) виявляється в тому, що держава зобов'язана доводити вину особи самостійно й не може вимагати від особи підтвердження обвинувачення. Ідентичність із засадою поваги до людської гідності (ст. 11 КПК України) виявляється в забороні будь-якого примусу як такого, що знижує гідність. Схожість із засадою невтручання в приватне життя (ст. 15 КПК України) полягає у захисті сімейних зв'язків та приватної сфери особи, на якій ґрунтується заборона примусового свідчення проти близьких.

Доречно зазначити, що свобода особи від самовикриття не обмежується лише правом відмови від надання свідчень, що мають обвинувальний характер. Зміст даної засади значно ширший і охоплює право підозрюваного чи обвинуваченого замовчувати відомості, які в подальшому можуть прямо або опосередковано використовуватися проти їх інтересів. У цьому розумінні зазначена засада передбачає право на відмову від надання органам досудового розслідування чи суду будь-яких доказів (документів, речових доказів, знятих кримінального правопорушення, предметів злочинного посягання або інших матеріальних носіїв інформації, що можуть стати засобом викриття особи). Такий підхід узгоджується з практикою ЄСПЛ. Так, у рішенні в справі «Яллох проти Німеччини» Суд визнав, що ненадання свідчень проти себе та утримання від власного обвинувачення не зводиться лише до права зберігати мовчання під час допиту. Крім того, ЄСПЛ до змісту цього права включає також заборону примушування особи до передачі органам державної влади речових доказів або інших матеріалів, які можуть бути використані для її викриття [9].

Будь-яке примушування особи до надання пояснень або показань

незалежно від процесуальної стадії та форми є неприйнятним для даної засади. Передусім йдеться про примушування під час затримання (ст. 208 КПК України), проведення пред'явлення для впізнання особи чи речей (ст.ст. 228, 229 КПК України), слідчого експерименту (ст. 240 КПК України), допиту (ст. 224 КПК України) та інших заходів. Примус позбавляє особу процесуальної суб'єктності, перетворюючи її з активного учасника та носія інформації на об'єкт владно-примусового впливу, що суперечить вимогам поваги до людської гідності та гуманістичної спрямованості кримінального процесу.

Зазначений ідейно-теоретичний підхід простежується і на конституційному рівні. Так, у ст. 63 Конституції України визначено абсолютний процесуальний імунітет особи від обов'язку надавати показання стосовно себе, своїх близьких родичів чи членів родини, а також виключається будь-яка юридична відповідальність за реалізацію даного права. Як слушно зауважує М. І. Мельник, «примушування» і «самовикриття» є поняттями взаємно несумісними. Примушування передбачає вимогу вчинення особою певних дій чи утримання від них усупереч її волі (бажанню). Засобом таких дій є фізичний або психічний примус у вигляді погроз заподіяння певної шкоди (настання негативних наслідків) чи реальне її заподіяння. Натомість самовикриття полягає у виконанні добровільної дії, яка передбачає самостійно сформоване бажання особи діяти відповідним чином та згідно з внутрішнім переконанням [10].

Особливої уваги заслуговує той факт, що право на свободу від самовикриття належить до низки прав, які не можуть обмежуватися навіть за умов запровадження надзвичайного чи воєнного стану, що безпосередньо передбачено ст. 64 Конституції

України. Цей статус обумовлюється природою даного права, яке ґрунтується на людській гідності як фундаментальній конституційній цінності та являє собою матеріальну основу права на справедливий суд. У цьому розумінні свобода від самовикриття окреслює мінімальні, непорушні межі допустимості застосування державного примусу та гарантує недопущення перетворення кримінального провадження на інструмент примусового самообвинувачення.

Згідно з міжнародними стандартами ЄСПЛ свобода від самовикриття становить невід'ємну частину права на справедливий суд, гарантовану ст. 6 ЄКПЛ. Дана засада трактується Судом не як ізольоване процесуальне право, а як один з основних елементів справедливого кримінального процесу, що забезпечує рівність сторін і захист особи від зловживань з боку державних органів. Так, у рішенні в справі «Нечипорук і Йонкало проти України» ЄСПЛ визначив, що право на мовчання та право не свідчити щодо себе є загально визнаними міжнародними стандартами, які складають основу поняття справедливого судового розгляду згідно зі ст. 6 Конвенції; право не свідчити проти себе передбачає, що сторона обвинувачення в кримінальному провадженні, під час обґрунтування версії щодо обвинуваченого, не має права використовувати докази, отримані шляхом методів примусу, психологічного утиску чи всупереч волі обвинуваченого [11].

ЄСПЛ у своїй практиці чітко розмежовує поняття заборони примушування до самообвинувачення та допустимими формами отримання доказів, які існують поза сферою волевиявлення підозрюваного чи обвинуваченого. Так, у рішенні в справі «Саундерс проти Сполученого Королівства» Суд визнав, що право не свідчити проти себе не поширюється на використання

в кримінальному провадженні матеріалів, які існують поза сферою волевиявлення підозрюваного чи обвинуваченого, зокрема документів, отриманих на підставі судового дозволу, змушування дихати в алкогольно-респіраторну трубку та відібрання біологічних і фізіологічних зразків (аналізи крові, сечі, зразки шкіри для аналізу ДНК) [12]. У вказаній ситуації не діють гарантії свободи від самовикриття, але враховуються гарантії законності, пропорційності та захисту від відповідальності за відмову надати доказову інформацію в добровільному порядку.

Важливо також, що в кримінальному провадженні свобода від самовикриття реалізується шляхом дотримання конкретних процесуальних вимог, а саме: обов'язку з боку державних органів негайного та зрозумілого інформування особи про її право не давати показань і не відповідати на запитання (пункти 4, 5 ч. 3 ст. 42, ч. 4 ст. 224, ч.ч. 4, 5 ст. 474 КПК України); заборони використання показань, отриманих без участі захисника або внаслідок фізичного чи психологічного примусу; визнання недопустимими докази, здобуті з порушенням права свободи від самовикриття (ст. 87 КПК України); унеможливлення будь-яких негативних процесуальних чи матеріально-правових наслідків для особи у зв'язку з реалізацією нею даного права. Указані вище гарантії мають функціональне спрямування, оскільки безпосередньо впливають на службові дії органів досудового розслідування та прокуратури, окреслюють межі допустимого впливу на особу під час збирання доказів, а також виступають критерієм оцінювання допустимості та належності доказів судом.

Право утримуватися від надання показань проти близьких родичів і членів сім'ї тісно пов'язується, але є самостійною складовою засади свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї.

Слушною вважаємо думку В. А. Завтура, що зазначені права першим чином споріднені між собою, оскільки мають однаковий особистий імунітет особи у сфері кримінального процесу, але різняться змістом [13, с. 62]. Інакше кажучи свобода від самовикриття передбачає захист особи від примусу до участі доведення власної вини, а право не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї має забезпечувати охорону особливо значущих соціальних зв'язків, що виходять за межі суто індивідуальної процесуальної автономії.

Вважаємо також, що право не давати показання проти близьких родичів і членів сім'ї виконує також автономну гарантійну функцію, спрямовану на захист сімейних зв'язків як конституційної цінності. В. В. Навроцька влучно зауважила, що прийняття особою рішення щодо надання показань проти свого близького родича чи члена сім'ї передусім обґрунтовується пануючими в суспільстві моральними уявленнями та етичними нормами. Проте покладення на особу обов'язку викривати в учиненні кримінального (чи будь-якого іншого) правопорушення близької їй людини є неприйнятним учинком [14, с. 128].

Зовсім протилежною є історично сформована позиція Є. Бентама, який повністю заперечував надання свідцького імунітету подружжю та близьким родичам, вважаючи, що: «... не слід відкривати сховище для злочинців, треба руйнувати будь-яку довіру між ними, якщо це можливо, навіть у надрах їхніх сімей. Якщо вони не зможуть знайти продажних покровителів поміж юристами, ні приховувачів у їхньому власному домі, то в чому ж полягає незручність? Цим вони будуть поставлені в необхідність дотримуватися законів та жити, як чесні люди» [14, с. 128]. Разом з тим сучасна кримінально-процесуальна доктрина будується на протилежних пріоритетах, зокрема,

кримінальне провадження не може і не повинно ставати інструментом руйнування основних засад особистої солідарності. Використання доводів родичів як засіб доказування підриває не лише етичні засади співіснування рідних людей, а й довіру до легітимності самого правосуддя. Йдеться передусім про аксіоматичну засаду, згідно з якою держава не має права понад міру втручатися в приватну сферу, оскільки це може призвести до руйнації моральної цілісності сім'ї.

Водночас на практиці реалізація даної засади нерідко стикається з численними ризиками, а саме: прихованим психологічним тиском на родичів підозрюваного чи обвинуваченого або натяками щодо настання негативних наслідків через їх відмову від дачі показань; нав'язуванням вигідних для сторони обвинувачення версій подій; використання емоційних та сімейних зв'язків як засобу впливу. Вважаємо, що в такому контексті сутність гуманізму кримінального процесу виявляється не стільки у жорсткому покаранні винного, скільки у характері ставлення держави до особи, яка реалізує своє право мовчати або користується правом відмови свідчити проти своїх близьких.

Суттєве значення дана засада має також у доказовому аспекті, оскільки будь-які показання, отримані внаслідок порушення свободи від самовикриття або шляхом примусу особи надати показання проти родичів чи членів сім'ї, є процесуально недопустимими та згідно з усталеними стандартами справедливого судочинства підлягають виключенню з матеріалів кримінального провадження, а судові рішення, що ґрунтуються на них, не можуть вважатися законними та обґрунтованими. Зазначений підхід узгоджується з доктриною «плодів отруєного дерева», яка орієнтує на очищення доказового процесу від інформації, здобутої в результаті порушення

фундаментальних прав людини та посягання на її гідність.

Крім того, порушення права на свободу від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів має передбачати належну юридичну відповідальність. Зокрема, за певних обставин ці дії можуть становити склад кримінальних правопорушень, а саме таких, як: перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України); примушування до давання показань (ст. 373 КК України); порушення права на захист (ст. 374 КК України), – що додатково підкреслює гарантійний характер цієї засади.

Таким чином, свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї являють собою процесуальні гарантії, що структурно окреслюють межі допустимого державного втручання в кримінальному провадженні. З огляду на застосування заходів процесуального примусу вони виконують функцію нейтралізації ризиків зловживання владними повноваженнями, забезпечують збереження людської гідності, захист сімейних відносин і легітимність доказового процесу. Саме завдяки цим гарантіям кримінальне провадження підтримує рівновагу між інтересами правосуддя та правом особи не бути примушеною до сприяння власному обвинуваченню.

Висновки. Засади презумпції невинуватості та свободи від самовикриття і права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї є ключовими елементами системи процесуальних гарантій кримінального провадження, через які забезпечується збереження процесуального статусу особи в умовах кримінального переслідування. Їх дія має універсальний характер і не залежить від стадії кримінального процесу або процесуального становища особи, що надає цим засадам системоутворюючого значення у механізмі стримування процесуального примусу.

Установлено, що презумпція невинуватості унеможливає використання заходів процесуального примусу як форми прихованого або превентивного покарання, тоді як засада свободи від самовикриття виконує функцію процесуального запобіжника проти примусового залучення особи до формування доказової бази щодо власного обвинувачення. Сукупна дія цих засад формує ефективний гарантійний механізм, який забезпечує баланс між публічним інтересом у кримінальному переслідуванні та необхідністю захисту прав особи, а також слугує необхідною умовою правомірності та справедливості кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Любавіна В. П., Пустовой Л. Ю. Роль презумпції невинуватості як конституційної засади у сфері кримінального судочинства. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. Вип. 1 (14). С. 114–122. DOI 10.33244/2617-4154.1(14).2024.114-122.
2. Бабій С. В. Особливості реалізації окремих галузевих засад кримінального провадження під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 527–530. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/128>.
3. Дуюнова Т. В., Півненко Л. В. Конституційно-правовий зміст презумпції невинуватості. *Нове українське право*. 2021. Вип. 6. С. 161–165. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.6.24>.
4. Публічне звинувачення без вироку: як ЄСПЛ захищає право на презумпцію невинуватості. URL: <https://www.facebook.com/61570299509816/posts/%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B5-%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD>

Наголошено на практичному значенні досліджуваних засад у діяльності слідчого, прокурора або слідчого судді, зокрема у контексті судового контролю за застосуванням заходів процесуального примусу. Зроблено висновок, що сукупна дія презумпції невинуватості та свободи від самовикриття формує ефективний гарантійний механізм, спрямований на стримування надмірного або свавільного процесуального примусу та забезпечення балансу між публічним інтересом і правами особи у кримінальному провадженні, що має принципове значення для сучасної правозастосовної практики.

Ключові слова: кримінальне провадження; презумпція невинуватості; право не свідчити проти близьких родичів; процесуальний примус; гарантії кримінального провадження; права людини.

Tarasiuk S. Presumption of innocence and freedom from self-incrimination in the system of criminal procedure guarantees

The article provides a thorough scientific analysis of the principles of presumption of innocence and freedom from self-incrimination, as well as the right not to testify against close relatives and family members as key elements of the system of procedural guarantees in criminal proceedings. It is argued that these principles are universal in nature and apply regardless of the stage of criminal proceedings, the procedural status of the person and the intensity of procedural coercion measures applied to them, ensuring the preservation of their procedural status in the context of criminal prosecution.

It has been proven that the presumption of innocence performs a system-forming function in criminal proceedings, as it determines the general model of the state's attitude towards a person until the conviction becomes final. It is emphasised that the content of this principle is not limited solely to the rules of evidence or the distribution of the burden of proof, but directly affects the permissible limits of the application of procedural restrictions, making it impossible to use procedural measures as a form of hidden punishment.

Particular attention is paid to the analysis of the principle of freedom from self-incrimination and the right not to testify against close relatives and family members as a procedural mechanism for restraining the coercive involvement of a person in the formation of evidence against their own accusation. It is shown that the implementation of this principle is essential for preventing psychological or procedural pressure during investigative (search) and covert investigative (search) activities, as well as for ensuring the genuine adversarial nature of criminal proceedings.

The practical significance of the principles under study in the activities of investigators, prosecutors, or investigating judges is emphasised, particularly in the context of judicial control over the application of procedural coercive measures. It is concluded that the combined effect of the presumption of innocence and freedom from self-incrimination forms an effective guarantee mechanism aimed at restraining excessive or arbitrary procedural coercion and ensuring a balance between the public interest and the rights of individuals in criminal proceedings, which is of fundamental importance for contemporary law enforcement practice.

Key words: criminal proceedings; presumption of innocence; right not to testify against close relatives; procedural coercion; guarantees of criminal proceedings; human rights.

Дата першого надходження статті до видання: 22.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.04.2026

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Валентина Стеценко,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри права
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
ORCID ID: 0000-0003-3650-4975

DOI <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2026-61-6>

УДК 342.7

Сучасні підходи до класифікації прав дитини в умовах воєнного стану

Воєнний стан радикально змінює умови життя дітей: порушуються базові інститути сім'ї, освіти, охорони здоров'я; багато дітей стають внутрішньо переміщеними або біженцями; зростає ризик фізичного, психологічного насильства, експлуатації. У такому середовищі традиційні класифікації прав дітей (громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні) потребують адаптації до реалій війни – наприклад, додаткові категорії, як-от право на безпеку, безпечне середовище, психосоціальну підтримку тощо.

Україна має національне законодавство щодо прав дитини, а також є учасницею міжнародних конвенцій (зокрема Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. [1]). В умовах воєнного стану: виникає потреба уточнювати чи конкретизувати окремі права; адаптувати механізми захисту прав дитини; забезпечувати реалізацію прав навіть у надзвичайних умовах (наприклад, доступ до освіти в онлайн-форматі,

медичної допомоги тощо). Це створює практичну необхідність класифікації прав з урахуванням нових викликів.

Діти – одна із найуразливіших груп населення під час війни: травми й стрес впливають на їхнє психічне здоров'я; змінюється поведінка, навчальна активність, соціальні контакти; право на нормальний розвиток, навчання, гру та безпеку під загрозою.

Тому важливо не лише знати права дітей, але й розуміти, як вони реалізуються чи порушуються в умовах воєнного стану та які додаткові механізми захисту потрібні.

Війна ставить нові виклики щодо прав дитини, змінює їх реалізацію та захист, і вимагає адаптованої класифікації прав, що враховує реалії воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема захисту прав дитини в умовах воєнного стану набуває дедалі більшої уваги в сучасній юридичній науці, що обумовлено значними правовими та соціальними

викликами, пов'язаними з повномасштабною агресією РФ проти України.

Аналіз наукових джерел свідчить, що проблема класифікації прав дитини є предметом дослідження значної кількості вітчизняних і зарубіжних учених. У працях М. Бальцерека, О.І. Бондарчук, В.В. Кожан, Е.В. Костіної, О.М. Кудрявцевої, М.А. Маніної, Р.А. Мюллерсона, Н.М. Опольської, П.М. Рабіновича, М.С. Пейса, Т. Хаммарберга та інших дослідників сформовано теоретичні підходи до систематизації прав дитини, визначено критерії їх класифікації та окреслено особливості реалізації цих прав у межах національного й міжнародного правового регулювання. Сучасні дослідження, зокрема праці Д.С. Терещенка [2] та Ш.Р. Тодуа [3], спрямовані на переосмислення традиційних підходів до класифікації прав дитини з урахуванням новітніх суспільно-політичних умов, збройних конфліктів та інших глобальних викликів у сфері прав людини.

Водночас аналіз історіографії свідчить, що, попри наявність значного наукового доробку, питання системної класифікації прав дитини в умовах воєнного стану потребує подальшого комплексного дослідження. Це зумовлює необхідність удосконалення наукових підходів до визначення структури прав дитини та їх систематизації з урахуванням сучасних викликів, пов'язаних із забезпеченням ефективного захисту прав і найкращих інтересів дитини в умовах збройних конфліктів.

Метою статті є обґрунтування сучасної моделі класифікації прав дитини в умовах воєнного стану шляхом систематизації існуючих доктринальних підходів, а також визначення нових критеріїв групування прав дитини з огляду на виклики збройної агресії та необхідність посилення механізмів їх державного захисту.

Виклад матеріалу. Необхідність класифікації прав дитини в умовах

воєнного стану зумовлена як правовими, такі соціальними факторами, особливо в сучасних українських реаліях.

Класифікація прав дітей в умовах воєнного стану дозволяє:

- чіткіше визначити пріоритети захисту прав дитини;
- спрямувати ресурси на вирішення проблем пов'язаних із захистом прав дитини в умовах воєнного стану;
- покращити координацію між державою, громадянським суспільством та міжнародними організаціями;
- підвищити обізнаність суспільства про права дітей у кризових ситуаціях.

Воєнний стан значно впливає на способи реалізації та захисту прав людини. За таких умов:

- окремі права можуть бути обмежені (наприклад, свобода пересування);
- деякі права потребують посиленних гарантій (зокрема право на безпеку, евакуацію та отримання гуманітарної допомоги);
- інші набувають особливої пріоритетності, зокрема право на життя, здоров'я та захист від насильства.

Класифікація дозволяє впорядкувати ці права за критеріями (за змістом, за ступенем гарантування, за рівнем ризику порушення тощо).

Класифікація прав дитини має забезпечити ефективний правовий захист. Україна є стороною Конвенції ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. [1], а також керується нормами Конституції України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР [4] та Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III [5] та іншими нормативно-правовими актами. В умовах запровадження воєнного стану для забезпечення та захисту прав дитини важливе значення мають спеціальні акти, зокрема Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII [6] та Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»

від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 [7]. У зв'язку зі зміною правового режиму та підвищеним рівнем загроз виникає необхідність уточнення критеріїв класифікації прав дитини з урахуванням воєнних реалій.

В умовах війни важливо:

- визначити, які права є абсолютними та не можуть бути обмежені;
- окреслити спеціальні правові механізми їх захисту;
- врахувати міжнародні стандарти гуманітарного права.

Класифікація допомагає узгодити національне законодавство з міжнародними нормами. Важливе значення для захисту прав дитини в умовах воєнного стану має визначення пріоритетів державної політики. Під час війни ресурси держави обмежені. Тому необхідно:

- визначити першочергові напрями захисту дітей;
- розробити цільові програми підтримки (ВПО, сироти, діти з інвалідністю);
- координувати діяльність державних органів і громадських організацій.

Без чіткої класифікації прав складно встановити пріоритетність заходів.

Військовий стан підвищує ризики для дітей. В цих умовах діти стикаються з:

- загрозою життю та здоров'ю;
- психологічними травмами;
- примусовим переміщенням;
- ризиком торгівлі людьми чи незаконного усиновлення.

Тому виникає потреба виділення окремої групи прав – прав на безпеку та захист в умовах збройного конфлікту, що обґрунтовує необхідність спеціальної класифікації.

З точки зору юридичної науки, війна створює нові правові виклики:

- трансформацію змісту окремих прав;
- появу нових форм їх порушення;

- необхідність переосмислення механізмів реалізації.

Класифікація прав дитини в умовах воєнного стану сприяє розвитку доктрини прав людини та вдосконаленню законодавства.

Отже, необхідність класифікації прав дитини в умовах воєнного стану полягає у:

- систематизації прав дитини у кризових умовах;
- визначенні абсолютних і пріоритетних прав дитини;
- підвищенні ефективності державного захисту прав дитини;
- адаптації законодавства до умов збройного конфлікту;
- забезпеченні комплексного підходу до захисту дітей.

У зв'язку зі зміною правового режиму та підвищеним рівнем загроз виникає необхідність уточнення критеріїв класифікації прав дитини з урахуванням воєнних реалій.

Права дитини почали усвідомлюватися й чітко визначатися лише у ХХ столітті. Людство пройшло довгий шлях, щоб усвідомити, визнати й сформулювати права дитини, як невід'ємну частину суспільного життя. Процес виділення прав дитини в особливу сферу людської пізнавальної і суспільної діяльності почався через кілька сторіч з часу введення поняття «права людини» [8, с. 4].

Права дитини – це закріплені в міжнародних та національних законах можливості та гарантії, необхідні для захисту, розвитку, виховання та гідного життя кожної особи до 18 років.

Маніна М.А. вважає, що найчастіше застосовується класифікація прав людини, що базується на Міжнародних пактах про права людини. Водночас слід зауважити, що будь-яка класифікація є досить умовною, тобто одне й те ж право може належати до різних груп. Можливо, у зв'язку з традицією, що вже склалася в теорії прав людини, також слід застосувати цю класифікацію, але з певними змінами відповідно

до особливостей суб'єкта цих прав – дитини. Найчастіше всі права класифікують за п'ятьма групами: особисті (громадянські), політичні, економічні, соціальні та культурні права. Деякі автори, класифікуючи права дитини, визнають такий поділ, але виключають із нього політичні права, мотивуючи це віковими та психологічними особливостями дитини. Інші автори пропонують поділяти права дитини на загальнолюдські та ювенальні (спеціальні). При цьому ювенальними правами вважаються дозволені об'єктивним правом види поведінки, що встановлюються тільки для дітей. До цієї групи відносять виключно права дитини в сімейному або квазісімейному оточенні, розглядаючи їх лише як складову постійного союзу чоловіка та жінки або наголошуючи на можливості сурогатної заміни такого «об'єднання». Вважається, що підставою для існування цих можливостей є закріплені Конституцією загальні обов'язки утримання дітей за рахунок батьків або держави. Крім того, ці права можуть належати також людині, яка вже не є дитиною за визначенням, але має особливі соціальні потреби. Таким чином, визначати особливості прав дітей лише через сферу сімейних відносин є недоречним [9, с. 51–52].

Офіційну чи міжнародно-правову класифікацію прав людини пов'язують із правами, закріпленими в Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародних пактах 1966-го, Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод, Європейській соціальній хартії 1961-го. На основі цього виділяють політичні, громадянські, економічні, соціальні, культурні права (очевидно, критерієм попереднього поділу є сфера людського життя) [10, с. 25–26].

Також існує міркування класифікації прав дитини у міжнародних науковців. Відповідно, Р.А. Мюллерсон поділяє права дитини на цивільні

та політичні. Цивільні права визнає як права і свободи, які належать дитині як члену громадянського суспільства, а політичні права – це, як правило, права тільки громадян цієї держави. Абсолютної межі між цивільними і політичними правами не існує. Т. Хаммарбер та М.С. Пейс поділяють права дитини на: забезпечення (provision) – права, які забезпечують задоволення основних потреб дитини (право на освіту, на відпочинок і дозвілля); захист (protection) – права, які гарантують захист від негативного впливу на дитину з боку суспільства, сім'ї (захист від економічної та сексуальної експлуатації, від психологічного й фізичного насилля, жорстокого поводження); участь (participation) – права дитини на самостійні дії та участь у громадському житті (право на вільне висловлювання своїх поглядів з усіх питань стосовно дітей) [8, с. 6].

Костіна Е.В., вважає що доцільно права дитини згрупувати у чотири групи: 1) індивідуальні (громадянські, приватні) права; 2) сімейні права; 3) соціальнокультурні права; 4) права дітей з особливими потребами [11].

Рабінович П.М. виділяє, такі права дитини:

– фізичні – права на першочерговість захисту і допомоги, здорове зростання, неприпустимість таких кримінальних покарань, як смертна кара і довічне тюремне ув'язнення;

– особистісні – права на знання своїх батьків і нерозлучення з ними (сімейні зв'язки), отримувати виховання;

– культурні – право на ігри і розважальні заходи;

– економічні – право не бути залученим до роботи до досягнення певного віку;

– політичні – права не призиватись на державну військову службу до 15 років, на захист з боку держави від недбалого і брутального, жорстокого поводження, експлуатації та

розбещення [12, с. 18–19]. Вчений права дитини розглядає як невід’ємну частину системи прав людини, що мають універсальний характер, але водночас потребують спеціальних правових механізмів гарантування та захисту з боку держави і суспільства.

Маніна М.А., вважає, що у випадку класифікації прав дитини можливо доцільним було б поділяти їх на первинні та похідні. Виходячи з цієї класифікації всі права, які належать дитині, можна поділити на дві основні групи. До першої з них віднести право на життя, право на медичну допомогу та охорону здоров’я, право на соціальний захист та право на достатній життєвий рівень. Саме завдяки цим можливостям з’являється новий суб’єкт прав, виникає його правосуб’єктність та можливості для його існування й розвитку. Усі інші права можна вважати похідними. Крім цього права дитини можна класифікувати на такі, що залежать від віку, та незалежні від часу реалізації [13, с. 19].

Бондарчук О.І. на підставі проведеного авторського дослідження пропонує таку класифікацію прав дитини: приватні права; сімейні права; соціально-культурні права; особливі права [8, с. 8].

Тодуа Ш.Р. у своєму дослідженні основну увагу зосередив на вивченні прав дитини, які можуть бути обмежені в умовах війни, поділяє їх на абсолютні та відносні. Абсолютні права, його думку є такими, що не підлягають жодним обмеженням за будь-яких обставин [3, с. 75].

Терещенко Д.С. здійснює класифікацію конституційних прав дитини з урахуванням сучасних суспільно-політичних трансформацій, збройного конфлікту та глобальних викликів у сфері прав людини. Він пропонує покласти в основу загальної класифікації прав дитини критерій впливу суспільно-політичної ситуації та диференціацію їх на дві основні групи:

ординарні (традиційні) та екстраординарні. Ординарні (традиційні) права дитини пропонується визначати як юридичні можливості, врегульовані нормами конституції, вітчизняного законодавства та міжнародно-правовими актами, що забезпечують повноцінну життєдіяльність та розвиток дитини і реалізуються в умовах стабільного функціонування суспільства та держави. До них належать стандартні, загальновизнані права дитини: право на життя, освіту, охорону здоров’я, сімейне виховання, свободу думки й слова тощо. Натомість екстраординарні права дитини розглядаються як юридично визначені, врегульовані нормами Конституції, вітчизняного законодавства та міжнародно-правовими актами, можливості, що мають спеціальний механізм реалізації, захисту та відновлення в період дії особливих правових режимів (воєнний стан, надзвичайний стан, надзвичайна ситуація) з урахуванням особливих потреб життєдіяльності та розвитку дитини. До таких прав віднесено право на безпеку, евакуацію, гуманітарну допомогу, притулок, захист від участі у воєнних діях тощо [2, с. 271].

Узагальнюючи наведені підходи, можна зробити висновок, що сучасна наукова доктрина не містить єдиної універсальної класифікації прав дитини. Найбільш поширеними є такі критерії їх поділу:

- за змістом прав;
- за сферою суспільних відносин, у якій вони реалізуються;
- за функціональним призначенням;
- за механізмами правового забезпечення.

Комплексне використання зазначених критеріїв дозволяє більш повно відобразити систему прав дитини та забезпечити ефективне формування правових механізмів їх захисту, особливо в умовах сучасних суспільних викликів, зокрема воєнного стану.

Розглянемо основні критерії, за якими доцільно здійснювати класифікацію прав дитини в умовах воєнного стану.

1. За змістом (традиційний підхід):

- особисті (громадянські) права: право на життя, ім'я, громадянство, захист від насильства;
- соціально-економічні права: право на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист;
- культурні права: право на розвиток особистості, доступ до культурних цінностей;
- політичні права (з урахуванням віку): свобода думки, висловлення поглядів.

В умовах війни окремі групи прав набувають пріоритетного значення (зокрема, право на життя та безпеку).

2. Воєнний стан передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав, проте не всі права підлягають такому обмеженню.

За цим критерієм права дитини поділяються на:

- абсолютні права (непорушні): право на життя, заборона катувань, заборона рабства.
- відносні права (права, що можуть бути обмежені): свобода пересування, доступ до певних публічних послуг (у зв'язку з безпековими заходами).

Цей критерій дозволяє визначити межі державного втручання та забезпечити відповідність принципу пропорційності.

3. За рівнем ризику порушення в умовах війни:

- права з високим ризиком порушення: право на безпеку, сімейне виховання, освіту;
- права з середнім ризиком: право на відпочинок, культурний розвиток;
- права з відносно стабільним рівнем реалізації: право на ім'я, громадянство (якщо немає примусової зміни правового статусу).

Цей критерій має практичне значення для визначення першочергових заходів захисту.

4. За суб'єктом забезпечення:

- права, що гарантуються державою: соціальний захист, освіта, медична допомога;
- права, що забезпечуються сім'єю: право на виховання, турботу, розвиток;
- права, реалізація яких залежить від міжнародних організацій: гуманітарний захист, допомога дітям-біженцям.

Такий підхід сприяє координації зусиль та підвищенню ефективності механізмів правового захисту.

5. За характером загроз у воєнний період:

- права, пов'язані з фізичною безпекою: захист від бойових дій, мінної небезпеки, депортації;
- права, пов'язані з психологічною безпекою: право на психосоціальну підтримку;
- права, пов'язані з соціальною стабільністю: право на освіту (включно з дистанційною формою), соціальну інтеграцію.

6. За особливостями правового статусу окремих категорій дітей (спеціальний критерій):

- діти, які проживають у зоні бойових дій;
- внутрішньо переміщені діти;
- діти-біженці;
- діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування;
- діти з інвалідністю.

Цей критерій дозволяє врахувати диференційований підхід до захисту прав. Кожна із зазначених категорій потребує спеціальних гарантій та адаптованих механізмів правового захисту.

Класифікація прав дитини в умовах воєнного стану ґрунтується на загальній системі прав людини, однак враховує специфічні ризики, пов'язані з військовими діями, переміщенням населення, порушенням безпеки та обмеженням доступу до соціальних послуг.

У науковому узагальненні права дитини в умовах воєнного стану доцільно класифікувати за кількома групами.

1. Базові права на життя та безпеку. Ця група охоплює права, безпосередньо пов'язані із забезпеченням фізичного існування дитини в умовах воєнної загрози. До них належать: право на життя; право на особисту безпеку та захист від воєнних дій; право на медичну допомогу та охорону здоров'я; право на належні умови існування (харчування, житло, гуманітарна допомога).

2. Права на захист від наслідків війни. Ця група пов'язана із запобіганням порушень прав дітей, які можуть виникати під час збройних конфліктів. До неї належать: право на захист від насильства, жорстокого поводження та експлуатації; право на захист від незаконного переміщення, депортації чи торгівлі дітьми; право на правовий захист дітей, які постраждали від воєнних дій; право на спеціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

3. Соціально-економічні права дитини. Навіть в умовах воєнного стану держава зобов'язана забезпечувати реалізацію основних соціальних прав дітей: право на соціальний захист і державну допомогу; право на освіту (у тому числі дистанційну або альтернативні форми навчання); право на медичне обслуговування; право на належний рівень життя.

4. Сімейні права дитини. Війна часто призводить до роз'єднання сімей, тому особливої ваги набувають: право дитини жити та виховуватися в сім'ї; право на спілкування з батьками та родичами; право на воз'єднання сім'ї; право на усиновлення або інші форми сімейного виховання у разі втрати батьків.

5. Права дитини на розвиток і психологічну підтримку. В умовах війни важливим є забезпечення повноцінного розвитку дитини: право на освіту

та розвиток здібностей; право на культурний і духовний розвиток; право на психологічну допомогу та реабілітацію; право на відпочинок і дозвілля.

6. Права на участь у прийнятті рішень. Навіть у складних умовах дитина має право висловлювати власну думку: право бути вислуханою у питаннях, що її стосуються; право на доступ до інформації; право брати участь у прийнятті рішень відповідно до віку та рівня зрілості.

Така класифікація дозволяє системно оцінити стан забезпечення прав дитини під час збройного конфлікту та визначити пріоритетні напрями діяльності держави, міжнародних організацій і громадянського суспільства щодо їх захисту.

Критерії класифікації прав дитини в умовах воєнного стану мають бути:

- комплексними;
- міжгалузевими (конституційне право, міжнародне право, гуманітарне право);
- орієнтованими на реальні ризики та потреби дітей;
- спрямованими на практичне застосування.

Висновок. Отже, класифікація прав дитини в умовах воєнного стану повинна здійснюватися на основі комплексних критеріїв, що враховують зміст прав, можливість їх обмеження, рівень ризику порушення, суб'єкт забезпечення та специфіку становища окремих категорій дітей. Такий підхід сприяє систематизації правових норм, підвищує ефективність державної політики та забезпечує реальний захист прав дитини в умовах збройного конфлікту.

Класифікацію прав дитини в умовах воєнного стану можна поділити на такі основні групи: права на життя та безпеку; права на захист від наслідків війни; соціально-економічні права; сімейні права; права на розвиток і психологічну підтримку; права на участь у прийнятті рішень.

Список використаних джерел

1. Конвенція про права дитини : Конвенція; ООН від 20.11.1989 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_021 (дата звернення: 04.03.2026).
2. Терещенко Д.С. Класифікація конституційних прав дитини: теоретико-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Випуск 91. Частина 1. С. 271–277. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/11/42.pdf>. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.1.40>.
3. Тодуа Ш.Р. Забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах воєнного стану в Україні. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 18 : Право : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, Укр. держ. ун-т імені Михайла Драгоманова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2024. Випуск 43. С. 75–81. URL: <https://enpui.rb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/70b6f754-320f-4fa8-8ff2-12bb72b4a09e/content>. DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2024.43.11>.
4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 06.03.2026).
5. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14> (дата звернення: 06.03.2026).
6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> (дата звернення: 06.03.2026).
7. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022> (дата звернення: 06.03.2026).
8. Боднарчук О.І. Поняття та класифікації прав дитини, як складові прав людини. С. 4–9. URL: <https://soclaw.idp.nau.kyiv.ua/archive/2016/3/3.pdf>.
9. Маніна М.А. Особисті права дитини. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2013. Вип. 4. С. 49–56. URL: https://apnl.dnu.in.ua/4_2013/10.pdf.
10. Кожан В.В. Класифікація особистих прав людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету* : Серія: Право. 2015. Вип. 35. Ч. 1. Т. 1. С. 24–27. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/15157>.
11. Костіна Е.В. Сутність основних детермінантів адміністративно-правового захисту прав дитини. *Митна справа*. 2012. № 1(79). Частина 2. Книга 1. С. 116–121.
12. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. 2008, Львів: Край, 300 с.
13. Маніна М. А. Особливості класифікації деяких конституційних прав і свобод дитини в Україні. *Право і суспільство*. 2007. № 1. С. 19–23.

Стеценко В.Ю. Сучасні підходи до класифікації прав дитини в умовах воєнного стану.

У статті проаналізовано сучасні підходи до класифікації прав дитини в умовах воєнного стану, а також визначено нові критеріїв групування прав дитини з огляду на виклики збройної агресії та необхідність посилення механізмів їх державного захисту.

Зазначено, що необхідність класифікації прав дитини в умовах воєнного стану полягає у: систематизації прав дитини у кризових умовах; визначенні абсолютних і пріоритетних прав дитини; підвищенні ефективності державного захисту прав дитини; адаптації законодавства до умов збройного конфлікту; забезпеченні комплексного підходу до захисту дітей.

Визначено, що класифікація прав дитини в умовах воєнного стану повинна здійснюватися на основі комплексних критеріїв, що враховують зміст прав, можливість

їх обмеження, рівень ризику порушення, суб'єкт забезпечення та специфіку становища окремих категорій дітей. Зазначено, що такий підхід сприяє систематизації правових норм, підвищує ефективність державної політики та забезпечує реальний захист прав дитини в умовах збройного конфлікту.

Узагальнюючи наведені підходи, зроблено висновок, що сучасна наукова доктрина не містить єдиної універсальної класифікації прав дитини. Найбільш поширеними є такі критерії їх поділу: за змістом прав дитини; за сферою суспільних відносин, у якій вони реалізуються; за функціональним призначенням; за механізмами правового забезпечення.

На основі дослідження права дитини в умовах воєнного стану можна поділити на такі основні групи: права на життя та безпеку; права на захист від наслідків війни; соціально-економічні права; сімейні права; права на розвиток і психологічну підтримку; права на участь у прийнятті рішень.

Ключові слова: права дитини, воєнний стан, класифікація прав дитини, критерії класифікації прав дитини, захист прав дітей.

Stetsenko V. Modern approaches to the classification of children's rights in martial law

The article analyzes modern approaches to the classification of children's rights in martial law, and also defines new criteria for grouping children's rights in view of the challenges of armed aggression and the need to strengthen the mechanisms of their state protection.

It is noted that the need to classify children's rights in martial law consists in: systematizing children's rights in crisis conditions; determining absolute and priority children's rights; increasing the effectiveness of state protection of children's rights; adapting legislation to the conditions of armed conflict; ensuring a comprehensive approach to child protection.

It is determined that the classification of children's rights in martial law should be carried out on the basis of comprehensive criteria that take into account the content of rights, the possibility of their restriction, the level of risk of violation, the subject of provision and the specifics of the situation of individual categories of children. It is noted that such an approach contributes to the systematization of legal norms, increases the effectiveness of state policy and ensures real protection of children's rights in armed conflict.

Summarizing the above approaches, it can be concluded that modern scientific doctrine does not contain a single universal classification of children's rights. The most common criteria for their division are: by the content of children's rights; by the sphere of social relations in which they are implemented; by functional purpose; by mechanisms of legal support.

Based on the study, the classification of children's rights in martial law can be divided into the following main groups: the right to life and security; the right to protection from the consequences of war; socio-economic rights; family rights; the right to development and psychological support; the right to participate in decision-making.

Key words: children's rights, martial law, classification of children's rights, criteria for classifying children's rights, protection of children's rights.

Дата першого надходження статті до видання: 20.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.04.2026

Юрій Кривицький,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-7063-4725

DOI <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2026-61-7>

УДК 342.9:340.1

Співвідношення правової та адміністративної реформ у системі суспільних перетворень

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси в сучасному світі характеризуються багатовимірністю реформаторських зусиль у різних сферах суспільного життя. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема співвідношення правової та адміністративної реформ як взаємопов'язаних, але не тотожних різновидів суспільної реформи. Практика реформування публічної влади, системи державного управління, державної служби та адміністративних процедур засвідчує, що в науковому й політико-управлінському дискурсі адміністративна реформа нерідко постає або як ядро правових перетворень, або як їх функціональний замітник, що зумовлює плутанину та змішування різнорідних за своєю природою реформаторських процесів [1, с. 12–16].

Відсутність чіткого розмежування понять правової, адміністративної та адміністративно-правової реформ призводить до розмивання предмета дослідження, підміни об'єктів реформування та методологічних помилок у визначенні їх цілей, завдань

і результатів. У політико-управлінській практиці це проявляється у фрагментарності реформаторських рішень, несталості стратегічних орієнтирів і зниженні результативності адміністративних перетворень. За таких умов об'єктивно виникає потреба в теоретико-методологічному з'ясуванні місця адміністративної реформи в системі суспільних і державно-управлінських трансформацій, а також у визначенні характеру її співвідношення з правовою реформою та її галузевими видами.

Адміністративна реформа в Україні здійснюється в умовах одночасного проведення конституційної, правової, адміністративно-територіальної, муніципальної та інших реформ, що формує складну конфігурацію взаємозв'язків між ними. Відсутність чітких концептуальних меж між окремими видами реформ, їх взаємне накладання та конкуренція за пріоритети негативно впливають на послідовність і цілісність реформаторської політики. Це зумовлює необхідність системного аналізу співвідношення

правової та адміністративної реформ з метою їх коректного розмежування та окреслення функціональних зв'язків у межах єдиного процесу суспільних перетворень [2, с. 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика адміністративної реформи, її місця в системі суспільних і державно-управлінських перетворень, а також зв'язку з правовою й адміністративно-правовою реформами відображена у працях В.В. Баштанника, З.С. Гладуна, Я.Б. Глуценка, В.С. Гошовського, В.М. Кампа, І.Б. Коліушка, С.О. Кравченка, Е.М. Макаренка, А.М. Михненка, П.І. Надолішнього, Н.Р. Нижник, М.М. Ониськіва, Ю.М. Тодики, Н.В. Щербак та ін. У цих розвідках адміністративна реформа осмислюється як багатовимірний феномен, пов'язаний із трансформацією публічної адміністрації, органів виконавчої влади, публічної служби, адміністративних процедур і територіальної організації влади.

Водночас у науковому дискурсі зберігається методологічна невизначеність щодо співвідношення правової, адміністративної та адміністративно-правової реформ: у межах державно-управлінського і політологічного підходів адміністративна реформа переважно трактується як різновид державно-управлінських перетворень або як реформування публічної адміністрації в широкому розумінні, тоді як у юридичній науці акцент зміщується на її нормативно-правове забезпечення. Така різноспрямованість підходів зумовлює термінологічні «ковзання», змішування об'єктів реформування та відсутність усталеного бачення характеру функціональних зв'язків між правовою й адміністративною реформами в межах єдиного процесу суспільних перетворень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування співвідношення

правової та адміністративної реформ у системі суспільних перетворень на засадах системно-кореляційного підходу. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: по-перше, окреслити місце адміністративної реформи в структурі державно-управлінських трансформацій; по-друге, розмежувати адміністративну та адміністративно-правову реформи як взаємопов'язані, але не тотожні напрями реформаторської діяльності; по-третє, виявити функціональні зв'язки між правовою й адміністративною реформами та продемонструвати інструментальну й легітиміційну роль права в процесах реформування публічної влади.

Виклад основного матеріалу. У науковій дискусії з тематики адміністративної реформи спостерігається значна розрізненість позицій, зокрема консервативно-догматичних і радикально-критичних [3, с. 219], а також ортодоксальних, релятивістських і маргінальних [4, с. 74], що відрізняються за теоретико-методологічними засадами й практичними висновками. Амплітуда інтерпретацій змісту та напрямів адміністративних змін засвідчує відсутність усталеної концептуальної рамки й зумовлює потребу в систематизації наявних точок зору, з огляду на те, що перші, хоча й не завжди послідовні, спроби реформування публічної адміністрації в Україні вже сформували певний емпіричний матеріал для науково-теоретичних узагальнень [5, с. 3].

У нормативно-програмному аспекті офіційне розуміння адміністративної реформи було закріплено в Концепції адміністративної реформи в Україні, затвердженій Указом Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» від 22 липня 1998 р. № 810/98 [6], відповідно до якої адміністративна реформа визначається як вид політико-правової реформи, що здійснюється у сфері виконавчої влади

та охоплює трансформацію її організаційної структури, функцій, кадрового забезпечення, а також взаємовідносин з органами місцевого самоврядування. Концепція виходить із того, що одним із ключових чинників подолання трансформаційної кризи українського суспільства є створення сучасної та ефективної системи державного управління, необхідність формування якої тривалий час недооцінювалася. Існуюча система державного управління характеризується внутрішньою суперечливістю, інституційною незавершеністю та еkleктичним поєднанням управлінських інститутів радянської доби з новоутвореними структурами періоду незалежності, що зумовлює її громіздкість, відірваність від потреб громадян і гальмування соціально-економічних та політичних реформ. У цьому зв'язку зміст адміністративної реформи розкривається, з одного боку, як комплексна перебудова системи державного управління всіма сферами суспільного життя, а з іншого – як розбудова інститутів державного управління, необхідних для функціонування суверенної держави. Така характеристика безпосередньо фіксує адміністративну реформу як вид державно-управлінських перетворень, спрямованих на оновлення системи виконавчої влади, механізмів державного управління та публічного адміністрування.

Запропоноване Концепцією адміністративної реформи в Україні 1998 р. бачення адміністративної реформи надалі стало підґрунтям для формування та обґрунтування наукових позицій щодо її осмислення в державно-управлінській, економічній, політологічній та юридичній науках.

Разом з тим у фахових оцінках наголошується, що, попри програмно оформлений характер адміністративної реформи, її практична реалізація відбувалася в умовах недостатньої концептуальної й науково-теоретичної підготовленості, інституційної

неузгодженості та політичної конфліктності. Реформаторський процес мав переважно реактивний характер, ускладнювався суперечностями між гілками влади та невизначеністю моделі керівництва реформою, що істотно обмежувало послідовність і керованість адміністративних перетворень, а також знижувало їх інституційну сталість [7, с. 20; 8, с. 8].

В енциклопедичній юридичній літературі адміністративна реформа інтерпретується як комплекс узгоджених заходів, спрямованих на радикальну перебудову органів виконавчої влади та запровадження більш ефективних форм і методів їх діяльності. Проведення такої реформи зумовлено необхідністю якісного оновлення існуючої системи державного управління на основі Конституції України 1996 р. та відповідно до потреб прискорення соціально-економічного поступу країни. Головним результатом адміністративної реформи має стати послідовне підвищення ефективності державного управління, що дозволить виконавчій владі більш цілеспрямовано й результативно впливати на хід і темпи здійснення соціально-економічних перетворень. Таким чином, адміністративна реформа – це реформування системи державного управління (органів виконавчої влади) та пов'язаної з нею державної служби, яке впливає єзномчинної Конституції України [9, с. 15–16].

Відповідно до позиції І.Б. Коліушка, проведення повноцінної адміністративної реформи в Україні зумовлене необхідністю радикальної зміни ідеології державної діяльності та формування ефективної виконавчої влади, зорієнтованої на служіння людині й суспільству. Поверхове «вдосконалення» або фрагментарні корекції системи державного управління не здатні забезпечити її якісне оновлення, оскільки йдеться про зміну базових засад функціонування публічної влади, а не про її косметичний перегляд. У цьому контексті адміністративна

реформа розглядається як комплекс політико-правових заходів, що охоплюють структурні, функціональні та державно-службові перетворення, насамперед у сфері виконавчої влади, з метою перетворення її з владно-репресивного механізму на інституцію, покликану забезпечувати якісні управлінські й публічні послуги та ефективне державне управління. Саме тому адміністративна реформа постає як необхідна інституційна передумова системного й послідовного здійснення інших реформ у державі [10, с. 5]. Однією з її переваг є наявність із самого початку теоретично опрацьованої методологічної основи – Концепції адміністративної реформи в Україні, в межах якої ключову увагу зосереджено на реформуванні системи органів виконавчої влади, організації державної служби, адміністративно-територіального устрою та розвитку місцевого самоврядування [11, с. 7–8]. Аналогічне бачення адміністративної реформи простежується й у працях інших дослідників.

Децю іншою вбачається позиція М.М. Ониськіва, який досліджує стан правового та організаційного забезпечення адміністративної реформи. Учений розкриває її правову природу через систему ознак – нормативність, загальнообов'язковість, офіційність, компетентність, односторонність волевиявлення, належне закріплення в нормативно-правових актах і наявність причинно-наслідкового зв'язку між реалізацією цих актів та змінами у структурі й функціях державного управління. На цій основі адміністративна реформа ідентифікується як особливий вид (підвид) правової реформи в державі, що ініціюється вищими органами державної влади та здійснюється чинним апаратом державного управління, зумовлюється суспільними потребами в радикальній зміні наявного механізму державного управління, має своїм предметом його

істотну й закономірну реорганізацію (зміну функціональних і структурно-організаційних характеристик), а метою – приведення механізму державного управління у відповідність до нових суспільних умов, які випереджають усталені форми його організації та функціонування. Важливим є розмежування суб'єкта ініціювання та суб'єкта здійснення реформи, чітке окреслення її об'єкта й мети, що забезпечує логічне підведення часткового під загальне – осмислення адміністративної реформи як різновиду правової. Дослідник підкреслює багатовимірність цього феномена, виокремлюючи державно-правовий, адміністративно-правовий, соціально-політичний і соціально-економічний аспекти її значення: від посилення гарантій прав людини та оптимізації механізмів управління до адаптації публічної адміністрації до європейських і міжнародних стандартів, підвищення якості управлінських послуг [5, с. 26–28]. Такий підхід дає змогу трактувати адміністративну реформу не лише як сукупність управлінських рішень, а як комплексний управлінсько-правовий процес, ціннісною основою якого є нові уявлення про нормативно бажаний стан організації та функціонування державного управління, що зумовлює ширші політичні, економічні й соціальні перетворення.

З позицій галузі науки державного управління адміністративну реформу розглядають у двох взаємопов'язаних аспектах – як поняття і як процес. У поняттєвому вимірі адміністративна реформа постає як форма структурного впорядкування, удосконалення та розвитку системи органів державної влади як єдиного механізму держави, сформованого на основі інтеграції матеріальних, фінансових і людських ресурсів, діяльності підприємств, установ й організацій та їх узгодженої взаємодії, що ґрунтується на принципах розподілу влади в межах чинного законодавства й забезпечує виконання

завдань і функцій держави. У процесуальному плані адміністративну реформу визначають як неперервний у часово-просторовому континуумі процес удосконалення інституційних засад механізмів державотворення та функціонування державного апарату, результатом якого є соціально-економічний розвиток країни. Суспільні перетворення, пов'язані з реалізацією адміністративної реформи, зазвичай сприяють утвердженню такої форми політичного режиму, яка найбільшою мірою відповідає умовам сучасної світової цивілізації [12, с. 150].

Окрім того, в державно-управлінських наукових розвідках адміністративна реформа додатково концептуалізується крізь призму її багаторівневого та системного характеру. У вузькому розумінні вона охоплює реформування сфери виконавчої влади, включаючи зміни її організаційної структури, функціонального наповнення, кадрового забезпечення, а також характер взаємовідносин з органами місцевого самоврядування. У широкому ж розумінні адміністративна реформа трактується як реформування публічної адміністрації (*public administration reform*), що передбачає комплекс взаємопов'язаних перетворень, серед яких реформування системи органів виконавчої влади, модернізація адміністративно-територіального устрою, децентралізація влади та відповідальності, трансформація місцевого і запровадження регіонального самоврядування, реформування публічної цивільної служби, розвиток системи зовнішнього, передусім судового, контролю за публічною адміністрацією, а також оновлення адміністративного законодавства. Такий підхід дозволяє розглядати адміністративну реформу не як ізольований галузевий процес, а як ключову складову ширших державно-управлінських перетворень, що мають комплексний характер [13, с. 174].

Доцільним видається уточнення співвідношення понять «державно-управлінська (державноуправлінська) реформа», «реформа державного управління» та «державна реформа», які в наукових джерелах і політико-управлінській практиці нерідко використовуються як взаємозамінні, попри наявність відмінних смислових акцентів. Поняття «реформа державного управління» відображає передусім функціонально-процедурний та інституційно-організаційний аспект оновлення управлінської спроможності держави, тоді як «державно-управлінська реформа» охоплює ширшу рамку перетворень публічної влади як цілісного механізму, а «державна реформа» вказує на ще більш загальний масштаб трансформацій державної організації. Упорядкування такого термінологічного ряду є необхідним, оскільки дозволяє уникнути розмивання предмета адміністративної реформи та коректно локалізувати її в межах державно-управлінських перетворень як самостійний, хоча й внутрішньо пов'язаний, напрям реформування публічної влади. У свою чергу це створює передумови для подальшого вивчення адміністративної реформи в системі суспільних і державно-управлінських трансформацій.

Державно-управлінські реформи є різновидом суспільних реформ і складовою процесів еволюційного суспільного розвитку, що перебувають у функціональному зв'язку з перетвореннями в інших сферах суспільного життя. Заслужують на увагу висновки С.О. Кравченка про те, що в сучасних умовах вони виступають основним шляхом модифікації, трансформації або модернізації систем державного управління та місцевого самоврядування й відіграють провідну роль у формуванні інституцій, спроможних забезпечити прогресивний розвиток і підвищення якості життя громадян. У такій логіці державно-управлінські

реформи за змістово-функціональною спрямованістю повністю включають адміністративну реформу (в широкому розумінні) та охоплюють адміністративно-територіальну й муніципальну реформи як її складові; водночас вони лише частково перетинаються з політичною (у вузькому розумінні), судовою та правовою реформами [14, с. 45–48, 244–245].

Таким чином, у сукупності опрацьовані підходи дозволяють локалізувати адміністративну реформу як ключовий різновид державно-управлінських перетворень, що охоплює інституційні, територіально-організаційні, самоврядні та децентралізаційні компоненти, але потребує чіткого розмежування з адміністративно-правовою реформою як складовою правової реформи.

У науково-теоретичних узагальненнях адміністративно-правова реформа постає не як ізольований нормативно-правотворчий процес, а як цілісне оновлення адміністративного права, що охоплює трансформацію трьох взаємопов'язаних компонентів: сукупності актів адміністративного законодавства як зовнішньої форми галузі адміністративного права; власне галузі адміністративного права як елемента системи права; науки адміністративного права. У співвідношенні з адміністративною реформою адміністративно-правова реформа розглядається як конкретний напрям її здійснення з відповідним підпорядкуванням завдань [13, с. 175]. Показово, що навіть за умови тісного змістового переплетення реформи адміністративного права та адміністративної реформи їх ототожнення є методологічно некоректним. Адже адміністративне право є однією з провідних галузей права, а відтак потребує реформування в межах демократичних перетворень. У свою чергу зміст реформи адміністративного права хоча й тісно пов'язаний зі змістом адміністративної

реформи, однак «ототожнювати їх аж ніяк не можна», оскільки кожна з цих реформ має власні цілі та завдання [15, с. 32].

Узагальнення різних точок зору дає підстави для принципового розмежування адміністративної та адміністративно-правової реформ як взаємопов'язаних, але не тотожних напрямів суспільних перетворень. Якщо адміністративна реформа спрямовується передусім на інституційно-організаційну перебудову системи публічної влади, статусу й компетенції органів державного управління, а також механізмів їх функціонування, то адміністративно-правова реформа має галузевий характер і зосереджується на оновленні адміністративного права, його інститутів, принципів, процедур і нормативної основи. У цьому сенсі адміністративна реформа є змістово ширшою, тоді як реформа адміністративного права може здійснюватися як у зв'язку з адміністративними перетвореннями, так і відносно автономно від них, не завжди безпосередньо зумовлюючи інституційні зміни в системі публічної влади [5, с. 6, 67]. При цьому саме адміністративно-правова реформа забезпечує нормативне, процедурне та ціннісне наповнення адміністративних перетворень, виконуючи інструментальну й легітимізаційну функції у структурі правової реформи. Окреслене співвідношення дозволяє розглядати адміністративно-правову реформу як внутрішньо необхідний компонент правової реформи, що опосередковує зв'язок між організаційними змінами публічної влади та реалізацією принципу верховенства права, створюючи передумови для подальшого системно-кореляційного аналізу їх взаємодії.

На думку В.Б. Авер'янова, адміністративне право, будучи ключовою галуззю українського права, що регулює відносини у сфері публічного адміністрування, виступає основним

засобом юридичного супроводження процесу адміністративної реформи. Разом з тим сучасне вітчизняне адміністративне право за своїм змістом не повною мірою відповідає вимогам становлення та функціонування демократичної правової держави, що зумовлює об'єктивну потребу його реформування. У цьому зв'язку принципово важливим є застереження щодо недопустимості змішування понять «адміністративна реформа» та «адміністративно-правова реформа». Остання означає реформу адміністративного права і за своїм змістом не є тотожною адміністративній реформі, хоча предмети реформування адміністративного права та адміністративної реформи значною мірою перетинаються. Реформування адміністративного права не є суто українською потребою, а становить загальну закономірність сучасного правового розвитку. Як засвідчує практика розвинених держав Європи, подібні реформаторські завдання не вирішуються шляхом короткотермінових, «швидких» кампаній: демократична перебудова національних адміністративно-правових доктрин і законодавства в післявоєнний період тривала протягом кількох десятиліть [10, с. 8].

У науковій літературі трапляються показові приклади термінологічного й змістового «ковзання» між адміністративною реформою та адміністративно-правовою реформою. Так, у межах позиції М.М. Клименка адміністративно-правова реформа визначається як завдання реформування правової системи та пов'язується з потребою кодифікації адміністративного законодавства і реалізації вимог міжнародно-правових актів. Водночас її зміст наповнюється широким колом державно-управлінських перетворень, зокрема вдосконаленням територіальної організації влади, створенням ефективних механізмів державного управління, кадровим, фінансово-економічним та

організаційним забезпеченням виконавчої влади [16, с. 1]. Надалі оцінювання перебігу цих перетворень здійснюється через призму реалізації Концепції адміністративної реформи в Україні 1998 р. та виявлених проблем її впровадження, в тому числі відсутності програми заходів, непослідовності етапів, неприйняття базових законопроектів і дефіциту публічного обговорення [16, с. 9–10]. Така інтерпретація є симптоматичною, оскільки демонструє, як у межах одного підходу адміністративно-правовий (галузевий, нормативний) вимір реформування фактично підміняється ширшим управлінсько-інституційним змістом адміністративної реформи, що ускладнює чітке розмежування їх об'єктів і засобів та зумовлює потребу подальшого опрацювання наукових підходів.

Звідси слідує, що адміністративно-правова реформа у структурі правової реформи є галузевим зумовленим процесом оновлення адміністративного права, його інститутів і джерельної основи, зорієнтованим на людиноцентристську модель публічного адміністрування. Вона не є тотожною адміністративній реформі, однак забезпечує її нормативне й процедурне наповнення, виконуючи інструментальну та легітимізаційну функції. У такому баченні адміністративно-правова реформа виступає необхідним компонентом правової реформи, що опосередковує зв'язок між організаційними змінами публічної влади та реалізацією принципу верховенства права і забезпеченням прав людини.

Проаналізоване вище зумовлює необхідність подальшого з'ясування співвідношення правової та адміністративної реформ не лише на рівні їх цільових орієнтирів, а й через відмежування об'єктів трансформацій і дослідження форм їх взаємодії у системі суспільних перетворень. В юридичній літературі адміністративна реформа нерідко розглядається

у зв'язку з державно-правовими перетвореннями як інструмент реалізації конституційної моделі організації та функціонування державної влади. У цьому сенсі реформування державної служби, кадрового забезпечення та механізмів надання управлінських послуг постає як похідне від загальних завдань державно-правової реформи й спрямовується на структурно-функціональне оновлення державного апарату в логіці розбудови правової держави [17, с. 2, 19].

Деяко іншою вбачається позиція В.Б. Авер'янова, який зазначає, що адміністративна реформа охоплює низку напрямів перетворень у системі державного управління, котрі за своєю суттю виходять за межі характеристик правової системи. До них належать, зокрема, удосконалення структури апарату управління з переходом до функціонального принципу побудови органів виконавчої влади, раціоналізація чисельності управлінських кадрів у контексті дебюрократизації, реформування системи підготовки та перепідготовки державних службовців, оптимізація адміністративно-територіального устрою, запровадження дерегуляції та розширення обсягу надання управлінських послуг. При цьому вчений не заперечує наявності спільних об'єктів реформування правової та адміністративної сфер, підкреслюючи, що низка завдань правової реформи безпосередньо корелює з адміністративними перетвореннями, наприклад у частині забезпечення неухильного й якісного виконання законів та інших актів законодавства в діяльності органів виконавчої влади, належної реалізації громадянами своїх прав і свобод, їх реального гарантування та захисту, а також подолання бюрократизму, корупції й некомпетентності у сфері публічного управління. Саме в цій площині правова й адміністративна реформи не збігаються повністю, але перетинаються за

окремими об'єктами та результатами реформування [18, с. 193–194].

Привертає увагу точка зору С.Р. Станік, яка відносить адміністративну реформу до елементів правової реформи, пов'язуючи її з забезпеченням неухильного й якісного виконання законів у діяльності органів виконавчої влади, реальним гарантуванням прав громадян, а також подоланням бюрократизму, безвідповідальності та корупційних практик у сфері публічної служби [19, с. 27]. Однак із таким твердженням можна погодитись, але лише певною мірою, оскільки наведені завдання відображають радше спільний нормативно-ціннісний горизонт реформаторської діяльності, ніж скасовують відмінності їх об'єктів і механізмів реалізації. У свою чергу М.М. Ониськів пропонує розглядати правову (державно-правову) та адміністративну реформи у співвідношенні загального та часткового. У такій інтерпретації правова реформа охоплює ширший спектр трансформацій, включаючи парламентську, муніципальну та судову реформи, тоді як адміністративна становить один з її ключових напрямів і зазнає впливу загальної ідеології та цільових орієнтирів правових перетворень. Відтак у межах цієї авторської моделі правова реформа визначає предметну спрямованість адміністративних перетворень, а також межі й напрями їх взаємодії з іншими реформаторськими процесами у сфері публічної влади [5, с. 7, 68].

Співвідношення правової та адміністративної реформ у системі суспільних перетворень має багатовимірний характер і не зводиться ані до ієрархічного підпорядкування, ані до простого паралелізму видів реформаторської діяльності. Межі їх кореляції визначаються, з одного боку, автономністю об'єктів реформування, а з іншого – спільністю телеологічних орієнтирів, пов'язаних із забезпеченням ефективного функціонування публічної влади

та реалізацією принципів правової держави. У такому розумінні правова реформа формує загальну нормативно-ціннісну рамку адміністративних перетворень, тоді як адміністративна реформа конкретизує та інституціоналізує ці настанови у практиці публічного адміністрування. Форми їх узгодження виявляються передусім у нормативному закріпленні організаційних змін, процедурному впорядкуванні управлінської діяльності та правовому визначенні статусу й повноважень суб'єктів публічної адміністрації. Саме в цих формах право виступає механізмом трансляції цілей правової реформи в адміністративну практику, забезпечуючи їх послідовність і правову визначеність. Адміністративні перетворення, своєю чергою, зворотно впливають на правову реформу, актуалізуючи потребу оновлення правових норм, інститутів і процедур відповідно до змін у структурі та функціях публічної влади. У підсумку співвідношення правової й адміністративної реформ постає як системна кореляція, за якої жодна з них не поглинає іншу, але кожна виконує власну функціональну роль у досягненні спільного результату – утвердження ефективної, демократичної та правової моделі публічного адміністрування.

Висновки. Правова та адміністративна реформи перебувають

у складному відношенні взаємодії, що не зводиться ані до їх ототожнення, ані до повного розмежування. Адміністративна реформа за своєю природою є різновидом державно-управлінських реформ і спрямовується на трансформацію системи публічної адміністрації, органів виконавчої влади, державної служби та адміністративних процедур, реалізуючись переважно в управлінській площині. У свою чергу адміністративно-правова реформа становить складову правової реформи, оскільки пов'язана з оновленням адміністративного законодавства, принципів правового регулювання та механізмів юридичного захисту прав людини у сфері публічного управління. У цьому вимірі право виконує інструментальну й легітиміційну роль щодо адміністративних перетворень, забезпечуючи їх нормативне закріплення та відповідність засадам верховенства права. Правова й адміністративна реформи є взаємопов'язаними, але різнопорядковими елементами системи суспільних реформ. Їх коректне співвідношення можливе лише за умови чіткого розмежування об'єктів реформаторського впливу та визнання права як самостійної сфери цілеспрямованих суспільних перетворень, що формує методологічне підґрунтя для узгодженого й послідовного реформування сучасних суспільств.

Список використаних джерел

1. Адміністративно-правова реформа в Україні : навч. посіб. / С. В. Петков, Н. А. Армаш, Д. П. Калянов, Є. Ю. Соболев / за заг. ред. С. В. Петкова. Київ : АртЕк, 2018. 440 с.
2. Пухтецька А. А. Принципи адміністративного права: адміністративно-правові та євроінтеграційні аспекти оновлення змісту та практики застосування : монографія. Харків : ПП Панов, 2016. 434 с.
3. Кампо В. М. Деякі проблеми адміністративної реформи в Україні. Державно-правова реформа в Україні : матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, лист. 1997 р.). Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. С. 218–220.
4. Адміністративна реформа – історія, очікування та перспективи / упоряд. В. П. Тимошук. Київ : Факт, 2002. 100 с.
5. Ониськів М. М. Організаційно-правові питання адміністративної реформи в Україні : монографія. Київ : Юридична думка, 2010. 196 с.

6. Указ Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» від 22 липня 1998 р. № 810/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>
7. Гладун З. С. Проблеми адміністративної реформи в Україні : наук. доп. Тернопіль : Економічна думка, 2001. 30 с.
8. Фролов М. Ю. Міськрайоргани внутрішніх справ в умовах правової реформи : навч. посіб. / За заг. ред. акад. АПрН України, д-ра юрид. наук., проф. О. М. Бандурка. Луганськ : РВВ ЛАВС, 2002. 130 с.
9. Сучасна правова енциклопедія / О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, В. С. Ковальський та ін. / За заг. ред. О. В. Зайчука. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 408 с.
10. Адміністративна реформа для людини : наук.-практ. нарис / І. Б. Коліушко та ін. Київ : Факт, 2001. 72 с.
11. Коліушко І. Б. Виконавча влада та проблеми адміністративної реформи в Україні : монографія. Київ : Факт, 2002. 260 с.
12. Синергетичні засади державного управління в умовах реформ : монографія / С. М. Серьогін та ін. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2007. 194 с.
13. Михненко А. М., Макаренко Е. М., Кравченко С. О. Управління якістю суспільних реформ : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2009. 192 с.
14. Кравченко С. О. Державно-управлінські реформи: теоретико-методологічне обґрунтування та напрями впровадження : монографія. Київ : НАДУ, 2008. 296 с.
15. Ківалов С. В. Основні завдання реформування адміністративного права. Перспективи судово-правової реформи в Україні : зб. наук. публ. / За ред. С. В. Ківалова. Одеса : Юридична література, 2009. С. 32–36.
16. Клименко М. М. Сутність та зміст адміністративно-правової реформи в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2009. 20 с.
17. Петришин О. В. Правовий режим державної служби: питання загальної теорії : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 1999. 36 с.
18. Авер'янов В. Б. Питання адміністративної реформи у змісті Загальної концепції державно-правової реформи. Державно-правова реформа в Україні : матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, лист. 1997 р.). Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. С. 193–196.
19. Станік С. На шляху здійснення адміністративної реформи. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. № 2 (17). С. 26–31.

Кривицький Ю. В. Співвідношення правової та адміністративної реформ у системі суспільних перетворень

У статті здійснено теоретико-методологічне осмислення співвідношення правової та адміністративної реформ у системі суспільних перетворень на основі системно-кореляційного підходу. Доведено, що зазначені реформи є взаємопов'язаними, проте не тотожними за змістом, об'єктами трансформації, інструментами реалізації та рівнями впливу на публічну владу. Обґрунтовано, що адміністративна реформа за своєю природою належить до державно-управлінських перетворень і спрямовується на інституційно-організаційне оновлення публічної адміністрації, механізмів публічного адміністрування, державної служби, адміністративних процедур і стандартів надання публічних послуг. Водночас адміністративно-правова реформа розкривається як галузеве зумовлений напрям (вид) правової реформи, орієнтований на трансформацію адміністративного права, його принципів, інститутів, джерел і процедур правового регулювання відповідно до засад верховенства права, стандартів належного врядування та людиноцентристської моделі публічного адміністрування. Показано методологічну некоректність ототожнення адміністративної та адміністративно-правової реформ, що зумовлює підміну об'єктів реформування, фрагментацію реформаторських рішень і зниження узгодженості реформаційної політики. Розкрито інструментальну й легітиміційну роль права у процесах адміністративних перетворень, а також зворотний вплив інституційних змін у сфері публічної влади на оновлення правових норм, інститутів і процедур. Доведено, що правова реформа формує нормативно-ціннісну рамку адміністративних

змін, тоді як адміністративна реформа інституціоналізує ці орієнтири в управлінській практиці та створює передумови для підвищення ефективності публічного управління. Узагальнено положення щодо системної кореляції правової та адміністративної реформ як взаємодоповнювальних, але різнопорядкових складових єдиного процесу суспільних трансформацій у сучасній державі. Розгляд адміністративної реформи як виду правової зумовлений теоретико-методологічною складністю розмежування права і держави, правової та державної реформ, а також спробами конструювання комплексних реформ – державно-правових і політико-правових, що призводить до змішування різнорідних за природою суспільних явищ.

Ключові слова: суспільна реформа, правова реформа, адміністративна реформа, адміністративно-правова реформа, публічна адміністрація, державно-управлінська реформа, публічне адміністрування.

Kryvytskyi Y. The relationship between law reform and administrative reform in the system of societal transformations

The article provides a theoretical and methodological analysis of the relationship between law reform and administrative reform within the system of societal transformations based on a systemic–correlational approach. It is substantiated that these reforms are interrelated yet not identical in terms of their content, objects of transformation, instruments of implementation, and levels of impact on public authority. Administrative reform is shown by its nature to belong to public governance reforms and to be aimed at the institutional and organizational renewal of public administration, mechanisms of public administration, civil service, administrative procedures, and standards of public service delivery. At the same time, administrative-law reform is conceptualized as a sector-specific form of law reform focused on the transformation of administrative law, its principles, institutions, sources, and regulatory procedures in accordance with the rule of law, standards of good governance, and a human-centred model of public administration. The methodological incorrectness of identifying administrative reform with administrative-law reform is demonstrated, as such conflation leads to the substitution of objects of reform, fragmentation of reform measures, and a decline in the coherence of reform policy. The instrumental and legitimising role of law in administrative transformations is revealed, as well as the feedback effect of institutional changes in the sphere of public authority on the renewal of legal norms, institutions, and procedures. It is argued that law reform establishes the normative and axiological framework for administrative changes, whereas administrative reform institutionalises these guidelines in governance practice and creates prerequisites for enhancing the effectiveness of public administration. The conclusions substantiate the systemic correlation between law reform and administrative reform as mutually complementary but different-order components of a single process of societal transformation in a modern state. Treating administrative reform as a type of law reform is обусловлено theoretical and methodological difficulties in distinguishing between law and the state, law reform and state reform, as well as attempts to construct complex state-legal and politico-legal reforms, which results in conflating social phenomena that are heterogeneous in nature.

Key words: societal reform, law reform, administrative reform, administrative-law reform, public administration, public governance reform, public administration.

Дата першого надходження статті до видання: 20.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.04.2026

ВІТАЄМО!

Олександр Ткаченко,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права, міжнародного
права та приватного права
Київського міжнародного університету
ORCID: 0000-0001-6377-2364

Анастасія Сапарова,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки
бізнесу
Державного торговельно-економічного університету
ORCID: 0000-0001-5569-8192

DOI <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2026-61-8>

УДК 340.5

Олексій Веніамінович Кресін: створячи простір українського порівняльного правознавства (до 50-річного ювілею)

Ювілеї видатних учених – це не лише календарні віхи, а й символічні точки відліку в історії науки. П'ятдесятиріччя доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента Міжнародної академії порівняльного права Олексія Кресіна – це нагода осмислити масштаб особистості, яка стала творцем справжнього інтелектуального дива, яскравого і величного спалаху зірки української компаративістики в нульові і десяти роки нового тисячоліття. Олексій Кресін заклав

формат вивільнення й звільнення національного юридичного мислення від успадкованих з радянських часів ланцюгів меншовартості й провінційності відносно російських наукових нарацій. Перетворення тіні на джерело світла – це той метаморфоз, який усіляко й достовірно можна пов'язувати із здійсненим під його орудою. Українська компаративістика стала беззастережним полем інтелектуальної гравітації для всього пострадянського простору.

Інтелектуальний лідер, стратег наукового розвитку та моральний авторитет цілого покоління вітчизняних компаративістів – це те, про що можна говорити достеменно з нагоди п'ятдесятиріччя Олексія Кресіна.

Життєвий і творчий шлях ювіляра – це історія беззастережного служіння науці, віри в науковий пошук, кропітке формування національної доктрини порівняльного правознавства, введення української компаративістики до світового концерту порівняльно-правових досліджень, де в неї з'явилася своя помітна партія, свій голос, своя місія, власні обрії й ідеали.

Сьогодні ім'я Олексія Кресіна – це персоніфікація українського порівняльного правознавства, його методологічної зрілості та міжнародної інтегрованості.

Народжений 24 лютого 1976 року у місті Слов'янськ Донецької області, він пройшов шлях від талановитого студента до визнаного міжнародною спільнотою вченого, який репрезентує Україну в провідних академічних структурах світу.

Фундамент його наукового світогляду було закладено в Київському університеті імені Тараса Шевченка, який він закінчив із відзнакою. Подальша аспірантура в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України стала початком багаторічної й плідної співпраці з провідною юридичною установою держави, яка триває й досі. Вже на ранніх етапах наукової кар'єри виявилися дві визначальні риси його мислення: історична глибина і компаративна широта.

Вже ранні праці Олексія Кресіна засвідчили виняткову ерудицію, здатність мислити історично й водночас концептуально. Він не просто вивчав історію правових учень – він реконструював інтелектуальні матриці правового мислення, показуючи, як зароджувалася ідея порівняльного аналізу права.

Захист докторської дисертації «Становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у другій половині XVIII – першій третині XIX століття: компаративна концептуалізація» у 2017 році став подією загальнонаціонального масштабу.

Це дослідження не просто реконструювало витоки порівняльно-правового мислення. Воно здійснило концептуальний переворот у розумінні історії компаративістики. Вперше в українській науці було системно показано, що порівняльне правознавство не є «прикладною методикою», а виступає самостійною теоретичною парадигмою з глибокими історичними коренями.

Монографії 2017 [1] та 2018 [2] років за результатами захисту докторської дисертації стали інтелектуальним маніфестом нової української компаративної доктрини.

Порівняльне правознавство – це наука і мистецтво творення картини світу. В такому разі стиль мислення Олексія Кресіна, це відкриття реальності, максимально уважне, бережливе і любляче ставлення до всього різноманіття правових світів. У живописі таким ставленням до дійсності славилися творці Північного Відродження – величні фламандці. У Олексія Кресіна – такий саме стиль – індуктивний, дескриптивний, наповнений прагненням надати правовій дійсності бути досягнутою такою, якою вона є, без нав'язливих і обмежуючих апріорних схем, що зазіхають на трансценденталістську істинність. Давати слово, спонукати до розкриття себе таким, яким ти є, допомогти в реалізації свого потенціалу. Олексій Кресін – цілісна натура, що уособлює емпатію, до людей, й до правових світів. Переплетіння особистісного й концептуального. Правові системи заслуговують такого ж до себе ставлення, як і люди. Людяність, етика дискурсу, відкритість світу й іншим. Всі ці чесноти в арсеналі Олексія Кресіна.

Науковий доробок О. В. Кресіна – це 728 наукових публікацій, понад 30 книг і брошур, десятки упорядкованих видань, сотні статей, перекладів, рецензій. Це не математика, не порядок цифр – це життєва історія людини, для якої наука, це не лише професія й покликання, це мрія, захват, стиль життя, буттєвий екзистенціал.

Але про діалектику переходу кількості в якість також сказати доречно й необхідно. За безкрайнім мереживом тем, напрямків, парадигм, що експліковані в науковому доробку можна побачити системність, що має фундаментальний характер, задум, до здійснення якого йде наш ювіляр кризь публікації і роки. В його працях історія порівняльного правознавства віддзеркалюється в методології компаративних досліджень. Й навіть більше – новий філософії. В порівняльному правознавстві як новій філософії для сучасного світу. Олексію Кресіну ніколи не було властивим відвертатися від світу, зачинятися в башті зі слонової кістки. Тому в епіцентрі його уваги найболючіша й найважливіша наукова проблематика – деокупація та відновлення територіальної цілісності України, інтелектуальне сприяння Перемозі й гідному місцю нашої країни в світовому концерті націй [3]. Наука як те, що дарує гідність і причетність значимому – в цьому помітний авторський почерк Олексія Кресіна.

Особливої ваги набули двотомне англomовне видання «Comparative Legal Studies: 1750 to 1835» [4; 5] та фундаментальна праця про формування варшавської компаративної школи. Тут також багато емпатії до іншого досвіду й іншої культури. Було продемонстровано, що українська компаративістика спроможна не зациклюватися виключно сама на собі, але й віднаходити перлини в інших інтелектуальних водах.

Олексій Веніамінович – не лише дослідник, а й організатор науки. Він

є засновником і багаторічним керівником Центру порівняльного правознавства Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.

Його зусиллями було: створено науковий журнал «Порівняльне правознавство»; започатковано масштабні збірники з історії та філософії компаративістики; розгорнуто міжнародні співпраці з університетами Польщі, Франції, Великої Британії, Швейцарії; забезпечено участь українських учених у глобальному академічному діалозі.

Він є членом редколегій численних міжнародних журналів, а також обраний членом-кореспондентом Міжнародної академії порівняльного права – визнання, яке засвідчує світовий рівень його наукової діяльності.

У часи найтяжчих випробувань для України його дослідження набули особливої актуальності. Праці, присвячені міжнародно-правовим аспектам війни, миротворчим операціям, резолюціям Генеральної Асамблеї ООН, правам корінних народів у контексті деокупації Криму, стали інтелектуальною опорою для правового осмислення сучасних викликів.

Він не обмежився академічною рефлексією – його роботи стали експертною основою для практичних рішень, для формування правових позицій держави, для аргументації в міжнародних інституціях.

Наука в його виконанні – це форма служіння Україні.

Стажування у провідних університетах Європи та США, викладання в університетах Лозанни, Палермо, Трієста, Кракова, співпраця з міжнародними видавництвами та редакціями – усе це зробило його амбасадором української правової науки.

Його ім'я добре відоме в міжнародних компаративістських колах. Україна завдяки його працям перестала бути «периферією» правової науки – вона стала рівноправним учасником світового діалогу.

Державні відзнаки, премія імені М. П. Василенка НАН України, почесні грамоти Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України – це символи суспільного визнання його внеску. Однак найвищою нагородою залишається повага учнів і колег, які вбачають у ньому взірць ученого європейського масштабу.

Під його керівництвом захищено кандидатські дисертації, сформовано потужне інтелектуальне середовище, що продовжує розвивати ідеї національної доктрини порівняльного правознавства.

Його педагогічний стиль поєднує вимогливість і натхнення, глибину аналізу й відкритість до інтелектуальної дискусії. Для його учнів він – не лише науковий наставник, а й друг.

Його школа – це: глибина історичного аналізу, методологічна точність, міждисциплінарність, відкритість світові, відданість Україні.

П'ятдесят років – це пора розквіту. Це вік стратегічного бачення й творчої сили. Олексій Кресін входить у цей період як сформований мислитель європейського масштабу.

Олексій Кресін – це більше, ніж наукове ім'я. Це бренд сучасної

української компаративістики. Це міст між історією та майбутнім, між Україною та світом, між традицією та інновацією.

Його внесок у вітчизняну науку порівняльного правознавства – колосальний, системоутворюючий, епохальний. І можна з упевненістю сказати: історія української юридичної науки XXI століття буде написана з іменем Олексія Кресіна в її центральних розділах.

Його ім'я вже вписане в історію української правової науки. Його праці формують інтелектуальний ландшафт компаративістики. Його школа продовжує жити в дослідженнях учнів. Його міжнародна діяльність зміцнює авторитет України у світі.

Він – міст між поколіннями. Він – стратег української компаративістики.

І сьогодні, в ювілейний рік, можна з упевненістю сказати: Олексій Кресін – це епоха в українському порівняльному правознавстві.

Його шлях – це приклад того, як наукова ідея стає доктриною, доктрина – школою, школа – традицією, а традиція – частиною національної інтелектуальної спадщини.

Список використаних джерел

1. Кресін О. В. Становлення теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у другій половині XVIII – першій третині XIX століття: компаративна концептуалізація: монографія. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Видавництво «Логос», 2017. 680 с.
2. Кресин А. В. Становление теоретических оснований сравнительно-правовых исследований во второй половине XVIII – первой трети XIX века: компаративная концептуализация: монография / Институт государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины. Одесса : «Фенікс», 2018. 678 с.
3. Політичні та міжнародно-правові механізми деокупації та відновлення територіальної цілісності держави: світовий досвід і Україна: Наукова записка / Кресіна І. О. (кер. авт. кол.), Кресін О. В., Проценко І. М., Савчук К. О., Стойко О. М. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. 134 с.
4. Kresin O. V. Comparative Legal Studies: 1750 to 1835. Approaches to Conceptualization: In 2 vols. / Edited and translated by W. E. Butler. London : Wildy, Simmonds & Hill, 2019. Vol. I. XXXV+292 p.
5. Kresin O. V. Comparative Legal Studies: 1750 to 1835. Approaches to Conceptualization: In 2 vols. / Edited and translated by W.E. Butler. London : Wildy, Simmonds & Hill, 2019. Vol. II. XVII+413 p.

Ткаченко О. В., Сапарова А. О. Олексій Веніамінович Кресін: творячи простір українського порівняльного правознавства (до 50-річного ювілею)

У статті здійснено комплексне дослідження наукової, організаційної та педагогічної діяльності Олексія Веніаміновича Кресіна як ключової постаті сучасної української компаративістики. На підставі аналізу біографічних відомостей, наукових праць і концептуальних підходів висвітлено етапи формування його наукового світогляду, методологічні засади досліджень та інституційні ініціативи, що забезпечили становлення сучасної національної доктрини порівняльного правознавства.

Особливу увагу приділено докторській дисертації, присвяченій становленню теоретичних засад порівняльно-правових досліджень у другій половині XVIII – першій третині XIX століття, в якій обґрунтовано розуміння порівняльного правознавства як самостійної теоретичної парадигми, а не допоміжної методики правового аналізу. Показано, що науковий доробок ученого сприяв переосмисленню історії компаративістики, реконструкції інтелектуальних матриць правового мислення та формуванню нової філософії порівняльно-правових досліджень.

Проаналізовано багатовекторність його наукової продукції, яка охоплює монографії, колективні праці, переклади, редакторські проекти, англійськомовні видання та міжнародні академічні ініціативи. Наголошено на ролі вченого як засновника й керівника наукових інституцій, організатора фахових журналів і міжнародних партнерств, що інтегрували українську компаративістику у світовий науковий простір.

Окремо розкрито значення його праць у контексті сучасних викликів, зокрема міжнародно-правового осмислення війни, проблем деокупації та відновлення територіальної цілісності України. Доведено, що діяльність Олексія Кресіна має системоутворюючий характер, визначає стратегічні орієнтири розвитку української юридичної науки та формує інтелектуальне середовище, яке поєднує історичну глибину, методологічну точність і відкритість до глобального правового дискурсу.

Ключові слова: порівняльне правознавство, методологія права, історія правових учень, міжнародно-правові дослідження, наукова школа, українська юридична наука.

Tkachenko O. V., Saparova A. O. Oleksiy Veniaminovich Kresin: creating the space of Ukrainian comparative jurisprudence (to mark the 50th anniversary)

The article carries out a comprehensive study of the scientific, organizational and pedagogical activities of Oleksiy Veniaminovich Kresin as a key figure in modern Ukrainian comparative jurisprudence. Based on the analysis of biographical information, scientific works and conceptual approaches, the stages of the formation of his scientific worldview, methodological principles of research and institutional initiatives that ensured the formation of the modern national doctrine of comparative jurisprudence are highlighted.

Special attention is paid to the doctoral dissertation dedicated to the formation of the theoretical foundations of comparative legal studies in the second half of the 18th – first third of the 19th century, which substantiates the understanding of comparative jurisprudence as an independent theoretical paradigm, rather than an auxiliary method of legal analysis. It is shown that the scholar's scientific achievements contributed to the rethinking of the history of comparative studies, the reconstruction of intellectual matrices of legal thinking, and the formation of a new philosophy of comparative legal studies.

The multi-vector nature of his scientific output, which includes monographs, collective works, translations, editorial projects, English-language publications, and international academic initiatives, is analyzed. The role of the scientist as the founder and head of scientific institutions, the organizer of professional journals, and international partnerships that integrated Ukrainian comparative studies into the world scientific space is emphasized.

The significance of his works in the context of modern challenges, in particular, the international legal understanding of war, the problems of de-occupation, and the restoration of the territorial integrity of Ukraine, is separately revealed. It is proven that the activities of Oleksiy Kresin are of a system-forming nature, determine strategic guidelines for the

development of Ukrainian legal science and form an intellectual environment that combines historical depth, methodological accuracy and openness to global legal discourse.

Key words: comparative law, legal methodology, history of legal doctrines, international legal studies, scientific school, Ukrainian legal science.

Дата першого надходження статті до видання: 23.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.04.2026

Homamku

Науково-практичний юридичний журнал

Публічне право

1 (61) / 2026

Редактор – *Петренко В. С.*
Комп'ютерна верстка – *Калабухова С. Ю.*

Дата розміщення онлайн – 30.04.2026 р.
Дата друку – 05.05.2026 р. Формат 70x108/16. Папір офсетний.
Гарнітура Petersburg. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 6,8.
Наклад 500 прим. Зам. № 0426/289.

Видавництво та друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1.
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.